

3707

22. may 26.

20 OCT 2009
J.L. Kharadze

123

ԿԱՂ. ԻՇԽԱՆԻԿԸ

82
7-99
ւջ

28 JUN 2005

«ԱՆՏԱՐԻ»-Ի ՄԱՏԵՆՈՇՈՐ

ԹԻԻ 2

ԿԱՂ ԻՃԽԱՆԻԿԸ

ԵՒ

ԻՐ ԹՈՉՈՂ ԼՕԴԻԿԸ

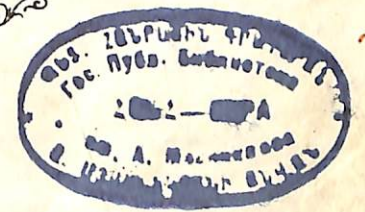
ԱՌԱԿ ՍԸ ԴԵՌԱՏԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ՏԱՐԵՑՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

ՀԵՂԻՆԱԿ
ՄԻՍԻՍ ՄԻՒԼԸՔ ՔՐԷՅՔ

Թարգմանիչ
ԳՐԻՉ - ՔՆՍԸ

1007
1881
51881

ՔԷՇԻՇԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

Կ. պոլիս, Մահմուս փաշա, Բիրճի խան Նո. 32-34

30 JUL 2013

3707

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼՍՄ

ՀԱՅԿԻՆ ԼՍՄ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼՍՄ

ՀԱՅԿԻՆ ԼՍՄ

ԿԱՂԻՔԻ ԵՒ ԿՈՄԻՏԵՆ

ԻՐ ԹՈՒՉՈՂ ԼՕԳԻԿԸ

Առակ մը դեռատիկերու եւ արեւելեան հասարակարգի

ՊԼՈՒՆ Ս.

Այն, ան ամենագեղեցիկ իշխանն էր որ երբեք ծնած էր:

Հարկաւ իշխան մը ըլլալուն համար էր որ ժողովուրդը այսպէս կ'ըսէր, բայց առանց անոր ալ ըստածը չիտակ էր: Երբ ճրագին նախէր անոր աչքերը խանդաղին հետազոտութեան արտայայտութիւն մը ունէին որ բաւական ուշադրաւ է նորածին մանուկի մը վրայ: Անոր քիթը — որ քիթ ըսուելու չափ խոշոր բան մը չէր թէեւ — բայց եղածը արծուունգն ըստած ձեռով էր: Դէմքը հրապուրիչ և առողջ բոսորագոյն էր. գիրուկ ու կլորիկ, երկար ու բարեձեւ անդամներով իրապէս փայլուն մանկիկ մըն էր և ամէն մարդ հպարտութիւն կը զգար անոր մասին: Մասնաւորապէս անոր հայրն ու մայրը, Տարաշխարհի Թագաւորն ու Թագուհին, որոնք անոր սպասած էին իրենց տասնամեայ երջանիկ տիրապետութեան շրջանին, հիմա այս դահածառանդ դա-

ւակին ծնունդով ամէն ատենէ աւելի երջանիկ էին, թէ՛ իրենք իրենց մէջ, թէ՛ ալ իրենց հպատակներուն հետ :

Այն միակ անձը, որ շատ երջանիկ չէր, թագաւորին եղբայրը, անուղղակի ժառանգն էր, որ օր մը թագաւոր կրնար ըլլալ եթէ այդ մանուկը ծնած չըլլար : Բայց Նորին Վեհափառութիւնը շատ աղնուութեամբ կը վարուէր անոր հետ, և մինչև իսկ քիչ մը կը ցաւէր անոր վրայ — այնչափ որ Թագուհիին խնդրանքով անոր գլխութիւն մը յատկացուց, որ նախնայի մը չափ մեծ էր — և Գահաժառանգ Իշխանն ալ, ինչպէս կը կոչուէր ան, կ'աշխատէր գոհ երեւալ. յուսանք թէ յաջողեցաւ ալ :

Իշխանիկին մկրտութիւնը մեծ գէպք մը պիտի ըլլար : Այդ երկրին սովորութեան համեմատ անոր համար քսանըչորս կնքահայր և կնքամայր ընտրուած էին, որոնց իւրաքանչիւրը անոր պիտի տար անուն մը և պիտի խոստանար ընել իր կրցածը : Երբ տղան խնչահաս ըլլար՝ ինք պիտի ընտրէր իր ամենասիրելի անունը, — կնքահայրը ու կնքամայրը — բոլոր կեանքին տեսողութեան համար :

Այս առիթով ամէն մարդ ուրախ էր : Հարուստներ իրենց մէջ հանգանակութիւններ կ'ընէին աղքատներու հաճոյք պատճառելու միջոցներ հայթայթելու համար. գործաւորներու համար կոչունքներ տրուեցան քաղաքապետարանի սրահներուն մէջ. նաև փողոցներու

մէջ թէյի սեղաններ յարդարուեցան անոնց կիներուն համար : Դպրոցի տղաքներուն համար ալ կաթի և բլիթի (չօրէք) ճաշեր տրուեցան : Որովհետև Տարաշխարհը — թէև անոր տեղը չեմ կրնար ցուցնել որեւէ քարտէսի վրայ, ոչ ալ կրնամ անոր մասին կարգալ որեւէ պատմութեան մէջ — կարծեմ թէ մեր կամ ուրիշ շատ մը երկիրներու նման տեղ մըն էր :

Գալով Պալատին — որ ուրիշ պալատներէ տարբեր չէր — բոլորովին տակն Վոսյ կղաւ եղած պատրաստութիւններու պատճառով : Անոր մէջի միակ հանդարտ տեղը այն սենեակն էր զոր Թագուհին լքած չէր՝ թէև Իշխանիկը վեց շաբթուան եղած էր : Բայց ոչ ոք Թագուհիին համար հիւանդ կ'ըսէր. այդպիսի յայտնութիւն մը շատ անպատեհ պիտի ըլլար. և որովհետև ան ալ իր մասին բան մը չէր ըսեր, այլ գժգոյն ու հանդարտ կը պառկէր՝ առանց մէկու մը նեղութիւն պատճառելու, անոր մասին շատ խորհող չկար : Բոլոր աշխարհ խորապէս հիացած էր մանուկին վրայ :

Վերջապէս մկրտութեան օրը եկաւ և այդ օրն ալ այնչափ աղուոր էր որչափ Իշխանիկը ինքը : Պալատին բոլոր մարդիկն ալ սիրուն էին, կամ գոնէ ինքզինքնին այնպէս կը կարծէին իրենց այն գեղեցիկ գգեստներուն մէջ գործնք Թագուհին, որ ամէն մարդու համար կը խորհէր, առած էր ամէնուն, շքադիր տի-

կիններէն մինչև խոհանոցին սպասուհին, որ
ինքզինքը կը դիտէր իր վարդազոյն չրջազգես-
տին մէջ և անտարակոյս կը խորհէր թէ իրեն
պէս գեղեցիկ աղջիկ մը բնաւ չկար:

Առտուան ժամը վեցին արքայական բոլոր
անեցիներ իրենց ամէնէն գեղեցիկ զգեստները
հագած էին. Իշխանիկն ալ իր գեղեցիկ զգես-
տը, մկրտութեան փառաւոր պատմուճանը հա-
գած էր. Նորին Արքայական Բարձրութիւնը
զայդ բնաւ էր սիրեր և որեւէ հասարակ մա-
նուկի մը պէս տոտիկներով կը զարնէր անոր
ու կը ճչէր: Երբ քիչ մը հանդարտեցաւ՝
զայն տարին ցուցնելու համար իր Թագուհի
մօր, որուն թէև արքայական զգեստները բեր-
ուած ու անկողինին վրայ դրուած էին, բայց
ինչպէս ամէնն ալ դիտէին, անկարող էր ել-
լելու և զանոնք հաղնելու:

Ան իր մանուկին շատ հիացաւ. համբուրեց
ու օրհնեց զայն և պառկած անոր նայեցաւ,
ինչպէս ժամերով ընել սովոր էր յաճախ՝ երբ
զայն իր անկողինին քով դնէին քնացած: Յե-
տոյ զայն ետ տուաւ քաղցր ժպտով մը և
ըսելով թէ կը յուսայ որ ան շատ բարի պի-
տի ըլլայ, մկրտութեան հանդէսն ալ աղէկ
պիտի ըլլայ և բոլոր հիւրերն ալ գոհ պիտի
մնան. յետոյ հանդարտութեամբ իր անկողինը
դարձաւ ու ոչ ոքի աւելի բան մը չըսաւ: Ան,
Թագուհին, շատ անտրտունջ անձ մըն էր և
անոր անունը Յաւանոյշ էր:

Ամէն բան աղէկ գնաց իբր թէ ինքը Թա-

գուհին ներկայ եղած ըլլար: Բոլորը, մինչև
անգամ Թագաւորը ինքը, քիչ մը վարժուած
էին ալ Թագուհին բացակայութեան, որով-
հետեւ ան շատ զօրաւոր չէր և շատ տարիներ
մասնակցած չէր խրախճանութիւններու: Միշտ
կը կատարէր իր արքայական պարտականու-
թիւնները, բայց հաճոյքներու ետեւէ չէր, կամ
այնպէս կ'երեւար: Շքախումբը հասաւ.
ամէնն ալ նոյն ու մօտաւոր երկիրներու
երեւելիներ, քսանըջոս կնքահայրեր ու
կնքամայրեր՝ որոնք խնամով ընտրուած էին
իրբեւ անձեր որ շատ օգտակար պիտի ըլ-
լային Նորին Արքայական Բարձրութեան երբ
ան բարեկամներ ուզէր, թէև յուսալի ալ չէր:
Տարաշխարհի զօրաւոր միապետին զահաժա-
ռանգը այգպիտի ի՞նչ պէտք կրնար ունենալ:

Անոնք եկան զոյդ զոյդ, թագերնին գլուխ-
նին դրած — որովհետեւ գուքսեր, դքսուհի-
ներ, իշխաններ և իշխանուհիներ կամ անոնց
աստիճանակիցներ էին. անոնք ամէնն ալ համ-
բուրեցին մանուկը և տուին իրենց ընտրած
անունը: Յետոյ այդ քսանըջոս անունները
մեծ եռանդով յայտարարուեցան ետեւէ ետեւ
վեց մունեակիկներու կողմէ, և յետոյ գրուե-
ցան պետական արձանագրութեանց մէջ պահ-
ուելու համար, և տրամադրելի ըլլալու հա-
մար՝ երբ անոնք երկրորդ անգամ փնտռուին,
ինչ որ կրնար ըլլալ Նորին Արքայական Բարձ-
րութեան կա՛մ թագադրութեան կամ յու-
զարկաւորութեան առիթով: Աբարողութիւնը

չուտով լմնցաւ և ամէն ոք գոհ էր, թերեւս բացի Իշխանիկէն որ տկար ձայնով կը ճզար զինքը գրեթէ խեղդող մկրտութեան պատմուճանին տակէն:

Իրողութիւն մըն էր թէ — թէև քիչեր գիտէին — Իշխանիկը եկեղեցի բերուելու ատեն թեթև արկածի մը հանդիպած էր: Անոր դայեակը, — ոչ թէ սովորական դայեակը, այլ արքայական ընտանիքին պաշտօնական դայեակը, որ ազնուական վայելուչ ու բարեձև օրիորդ մըն էր և որուն պարտականութիւնն էր Իշխանիկը եկեղեցի տանիլ ու անկէ բերել — մէկ ձեռքով մանուկը բռնած՝ միւս ձեռքով ալ իր շքախումբը կարգի դնելու այնչափ դրամաճ էր որ ոտքը սայթաքեցաւ և մանուկը մարմարեայ աստիճաններուն ճիշդ տակը գետին ձգեց: Յետոյ դայն անմիջապէս վեր առաւ. արկածը այնչափ թեթև երեւցաւ որ ոչ ոք անոր մասին խօսիլը կարեւոր սեպեց: Հետեւաբար անոր մասին խօսող ալ չեղաւ: Մանուկը մեռածի պէս գունատած էր, բայց չէր լացած. որով մէկ երկու ոտք ետեւը դռնուող ոչ ոք վտանգաւոր բան մը ըլլալը իմացած էր, մինչև իսկ եթէ ետքը մանուկը լացած ըլլար, արծաթ փողերը այնչափ բարձրաձայն կը հնչէին որ անոր ձայնը պիտի խեղդուէր: Երջանութեան այսպիսի օր մը խանգարել շատ ցաւալի բան մը պիտի ըլլար:

Այսպէս, վայրկեան մը կենալէ ետքը թափօրը շարժեցաւ: Ի՛նչ հիանալի թափօր: Կա-

պոյտ և արծաթազարդ հագած մունետիկներ, ծիրանի և ոսկեփայլ հագած մանկուկներ, շաքուցիչ ճերմակներ հագած խումբ մը փոքր աղջիկներ որ ծաղկէ կողոպէներ կը կրէին, և մանուկին ու դայեակին ոտքերուն առջև ծաղիկներ կը ցրցքնէին, — վերջապէս քսանըջորս կնքահայրերն ու կնքամայրերը, կարելի եղածին չափ վէս, և այնչափ փայլուն որ կարծես կ'անշքացնէին իրենց փոքրիկ սանը — պարզապէս ժանեակներու և շղարշներու կոյտ մը՝ մէջը մանուկի գէմքով — եթէ մանուկը չըլլար ճերմակ բեհեղէ և ջայլամի փետուրներէ շինուած ամպոսովանիի մը տակ որ կը բռնուէր հոն ուր կը տարուէր Իշխանիկը:

Այսպէս գունաւոր ապակեփեղեղերէ վրանին իջնող լոյսին տակ կը կենային անոնք: Թագաւորը և անոր հետեւորդները մէկ կողմէն, Իշխանիկը և անոր թափօրը միւս կողմէն, այնչափ գեղեցիկ տեսարան մը որ երբեք տեսնուած ըլլայ պարիկներու երկրէն դուրս:

«Ճիշդ պարիկներու երկրին կը նմանի» փսփսաց աղջնակներու մեծը քովի միւս հասակակից աղջնակին՝ մինչ սակառէն կը թափէր ամէնէն վերջին վարդը, «և կարծեմ հիմա միակ բանը որուն պէտք ունի Իշխանիկը՝ պարիկ կնքամայր մըն է»:

«Այդպիսի պէտք մը ունի» ըսաւ հնչուն բայց մեղմ ու հաճելի ձայն մը ետեւէն, և մանուկներու խումբին մէջ երեւցաւ մէկը — որ մանուկ մը չէր — բայց մանուկէ մըն ալ

մեծ չէր . մէկը զոր նախապէս ոչ ոք տեսած էր , և հարկաւ հրաւիրուած ալ չէր , որովհետեւ միջրոտութեան զգեստ չունէր իր վրան :

Այս փոքր ծեր կին մըն էր որ ամբողջովին գորշագոյն հագած էր , շրջադգեստը գորշ , գորշ էր նաև կնիզաւոր լօղիկը որ յետին ծայր նուրբ ասուիէ մը շինուած էր , իրիկուան կրկինքին գորշին նման դոյնով մը : Անոր մագերն ալ գորշ էին ինչպէս նաև աչքերը . մինչև իսկ անոր դէմքը մեղմ գորշագոյն ստուեր մը ունէր իր վրայ : Բայց անոր վրայ զինքը անհաճոյ կերպով ծեր ցուցնող ոչինչ կար . ժպիտը այնչափ անուշ ու մանկական էր որչափ Իշխանիկին ժպիտը որ փոքրիկ գունատ դէմքին վրայ փթթեցաւ այն պահունքերը կիներ անոր դպչելու չափ մօտեցաւ :

« Զուոյշ եղիր , մի թողուր որ մանուկը նորէն գետին իյնայ : »

Մեծաշուք դեռատի դայեակը խոժոռեցաւ ու կարմրեցաւ զայրագին :

« Ո՞վ խօսեցաւ ինձի : Ինչպէ՞ս եղաւ որ որեւէ մէկը իմացաւ : — Ըսել կ'ուզեմ թէ ուրիշը խառնուելու ի՞նչ իրաւունք ունի . . . »
Յետոյ , սարսափած՝ բայց խօսելով աւելի խիստ եղանակով մը որով չեմ կարծեր թէ բարձրաստիճան դեռատի օրիորդներ խօսելու սովորութիւն ունենան՝ շարունակեց , « Ծեր կին , կարծեմ ոչ թէ « մանկիկը » այլ « Իշխանիկը » ըսելու աշնուութիւնը պիտի ունենաս . մէկդի կեցիր , Նորին Արքայական Բարձրութիւնը քնանալու վրայ է : »

« Սակայն և այնպէս պէտք է համբուրեմ դայն . ես անոր կնքամայրն եմ : »

« Դ՛ո՛ւն , » դուչեց վայելչագեղ դայեակ օրիորդը :

« Դ՛ո՛ւն , » կրկնեցին հետեւորդ բոլոր ազնուական պարոնները և տիկիները :

« Դ՛ո՛ւն , » արձագանգեցին մունկտիկներն ու մանկլաւիկները — և սկսան արծաթ փողերը հնչեցնել՝ ա՛լ աւելի խօսակցութիւնը արգիլելու համար :

Իշխանիկին վերադարձի թափօրը կազմուեցաւ — Թագաւորը և հետեւորդները արդէն դէպ ի պալատ դարձած էին — բայց մարմարեայ սանդուղին ամէնէն վերի աստիճանին վրայ ամէնէն առջևը կը կենար գորշագոյն փոքր ծեր կինը :

Ան իր ցուպին օգնութեամբ մինչև ոտքի մասներուն ծայրը դէպ ի վեր երկարելով Իշխանիկէն երեք համբոյր առաւ :

« Այս անտանելի է , » դուչեց դեռատի դայեակ օրիորդը , համբոյրները փութով սրբելով իր ժանեակէ թաշկինակով . « այս ի՛նչ նախատինք է Նորին Արքայական Բարձրութեան . ճամբայէն մէկդի քաշուէ , ծեր կին , եթէ ոչ՝ Թագաւորին տեղեկութիւն պիտի տրուի անմիջապէս : »

« Թագաւորը իմ մասիս բան մը չգիտեր , ինչ որ աւելի ցաւալի է , » պատասխանեց ծեր կինը անտարբեր կերպով մը , իբր թէ ցուցնելով թէ վնասը աւելի Նորին Վեհափառութեան

կողմն էր քան թէ իրեն : «Իմ պալատին մէջ
գտնուող բարեկամս Թագաւորին ամուսինն է :»

«Թագաւորներու ամուսիններուն թագուհի
կ'ըսեն » ըսաւ գեղատի գայեակը յանդիմա-
նական ձայնով մը :

«Իրաւունք ունիս » պատասխանեց ծեր
կիինը : «Սակայն և այնպէս ես շատ աղէկ կը
ձանձնամ Նորին Վեհափառութիւն Թագուհին
և զինքը ու իր զաւակը շատ կը սիրեմ : Եւ —
քանի որ դուն զայն մարմարեայ սանդուղին
վրայ գեախն ձգեցիր (չայս ըսաւ խորհրդաւոր
փախուքով մը որ գեղատի գայեակը դողա-
ցուց՝ հակառակ իր զայրոյթին) — ես զայն
ինծի համար պիտի առնեմ : Ես անոր կնքա-
մայրն եմ և մշտապատրաստ եմ անոր օգնել՝
երբ որ պէտք ունենայ ինծի :»

«Դուն անոր պիտի օգնե՛ս» զոչեցին բոլոր
խումբը բարձրաձայն խնդալով . ասոր այդ
փոքր կիինը բնաւ կարեւորութիւն չտուաւ :
Անոր մեղմ գորշ աչքերը յառած էին Իշխա-
նիկին վրայ , որ կարծես կը պատասխանէր ա-
նոր նայուածքին նորէն ու նորէն ժպտելով ա-
ռանց պատճառի ու առանց նպատակի , ինչ-
պէս կը ժպտին մանկիկներ :

«Նորին Վեհափառութիւնը պէտք է լսէ
այս » ըսաւ աղնուական հետեւորդ մը :

«Նորին Վեհափառութիւնը մէկ երկու վայր-
կեանէն բաւական լուրեր պիտի լսէ » ըսաւ
ծեր կիինը տխրօրէն , և նորէն գէպի Իշխա-
նիկը երկարելով՝ անոր ձակատը համբուրեց
պատկառանքով :

«Կոչուէ նոր անունով մը զոր ոչ ոք միտ-
քէն անցուցած է երբեք : Ի յիշատակ մօրդ
Յաւանոյշի՝ անունդ թող ըլլայ Իշխան Յաւակ :»

«Ի յիշատակ :» Ամէն ոք ցնցուեցաւ այս
չարագուշակ բառէն , ինչպէս նաեւ այս ան-
քաղաքավար վարմունքէն զոր ունենալ հա-
մարձակած էր այս ծեր կիինը : Տարաշխարհի
մէջ ոչ թագաւորը ոչ ալ թագուհին մկրտու-
թեան անուն ունենալ չէին ենթադրուեր : Ա-
նոնք զայդ կը ձգէին իրենց թագադրութեան
օրին ու բնաւ չէր յիշուեր մինչև որ մահուան
ատեն իրենց դագաղին վրայ գրուէր :

«Ծեր կին , դուն սոսկալիօրէն կոչտ ու կո-
պիտ ես » գոչեց հետեւորդուհինրուն ամէնէն
տարէջը սաստիկ սարսափած : «Թէ դուն ի՛նչ-
պէս կըցար գիտնալ իրողութիւնը՝ իմ հասկա-
ցողութենէս վեր է այդ : Բայց մինչև Իսկ , եթէ
դուն չէիր գիտեր , ի՛նչպէս կըցար կռահել թէ
Նորին Շնորհափայլ Վեհափառութիւնը Յաւա-
նոյշ կը կոչուի :»

«Յաւանոյշ կը կոչուէր » ըսաւ ծեր կիինը
քաղցր պատկառանքով մը :

Առաջին աղնուականը , որ ոսկի գաւազա-
նակիր կը կոչուէր , գաւազանը վերցուց անոր
զարնելու համար և միւսներն ալ ձեռքերնին
երկնցուցին գայն բռնելու համար , բայց գորշ
լօղիկը անոնց մատներուն տակ օղի պէս հա-
լեցաւ , և դեռ ոչ ոք բան մը ընելու պատե-
հութիւն չունեցած ծանր , խուլ և ցնցող ձայն
մը լսուեցաւ :

Պալատին մեծ զանգակը — զանգակը որ
կը լսուէր միայն այն ատեն երբ Արքայական
գերդաստանէն մէկը մեռնէր, և կը հնչուէր
գերդաստանին մեռնող էջ կամ արու անդամին
սպրած տարիներուն թիւին չափ — սկսաւ
հնչել: Անոնք լուռ ու սարսափահար մտիկ
ըրին: Մէկը սկսաւ համրել, մէկ — երկու —
երեք — չորս — մինչև քսանընը — ճիշդ
Թագուհին տարիքը:

Իրաւ էր որ Թագուհին էր: Նորին վեհա-
փառութիւնը մեռած էր: Ան խրախճանու-
թեանց մէջտեղ անցած էր իր նոր երջանկու-
թենէն ու հին տառապանքներէն, որոնք սա-
կաւ ու փոքր ալ չէին: Ան իր սպասուհի կի-
ները այն հանգէսը տեսնելու զրկած ըլլալով
— գոնէ անոնք իբրև սպասուհիք յետոյ
այնպէս կ'ըսէին թէ Թագուհին ըրած էր այդ
կարգադրութիւնը և այնպէս ալ կ'երևար —
երեսը դարձուցած էր դէպի սպասուհանք
ուրիշ կը տեսնուէին կատարները հեռաւոր
լեռներուն — Գեղեցիկ Լեռներուն, ինչպէս
կ'անուանէին զանոնք — և ուր Թագուհին
ծնած էր և այսպէս այնտեղ նայելով հանդար-
տօրէն մտած էր:

Երբ Իշխանիկը իր մօր սենեակը տարուե-
ցաւ, հոն զայն համբուրելու մայր չկար ա՛լ:
Եւ թէեւ ան անդիտակ էր, բայց ա՛լ մայրական
համբոյրներ չկային անոր համար:

Գալով անոր կնքամայրին — գորշազգեստ
այն փոքր ծեր կնոջ որ ինքզինքը այնպէս կը

կոչէր — երբ անոր դպան օդին մէջ անհետա-
ցա՞ւ նման իր սպասուհիներին, թէ մատուռին
սպասուհիներէն դո՞ւրս թաւ, կամ խելայեղած
բազմութեան մէջէն դուռէն դուրս սպրդեցաւ,
ոչ ոք գիտէր — ոչ ոք երբեք խորհեցաւ ա-
նոր վրայ:

Միայն դայեակը, սովորական սպասուհին,
երբ կէս գիշերին Իշխանիկին ննջատեսեակէն
դուրս կու գար փնտոնելու համար կազդուրիչ
գեղ մը որով կարելի ըլլար մանկիկին շարու-
նակական լացերը դադարեցնել, զրան մէջ նըս-
տած տեսաւ բան մը զոր պարզ ստուեր մը
պիտի կարծէր, եթէ չտեսնէր անոր երկու գորշ,
մեղմ ու անուշ աչքերը որ կը փայլէին: Ան
իր ձեռքերը անորինն առջև դրաւ բարձրա-
ձայն ձշելով: Երբ ձեռքերը քաշեց, ծեր
կինը անյայտացած էր:

→→→○○○○←←←
Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Բ.

Ամէն ոք շատ քաղցրութեամբ կը վարուէր
խեղձ Իշխանիկին հետ: Կարծեմ մարդիկ միշտ
քաղցրութեամբ կը վարուին անմայր մանուկ-
ներու հետ, իշխան ըլլան անոնք թէ չինական:
Ան գիեցումի յատուկ փառաւոր սենեակ մը
ունէր ինչպէս նաեւ շատ մը սպասաւորներ,
ու մեծ յարգանքով և խնամքով կը վերաբեր-
ուէին անոր հանդէպ: Ոչ ոքի թոյլատրուած
էր անոր հետ մանկական խնդուկ լեզուով
խօսիլ, կամ զայն շփոյնել, և ամէնէն ա-
ւելի զայն համբուրել, թէեւ ոմանք գտարեալ
բար կ'ընէին զայդ, որովհետեւ արժանիք
անուշ մանկիկ մըն էր որուն
դիմանալ կարելի չէր:

1881
31815
1001

Կարելի չէ բսել թէ Իշխանիկը իր մայրը կարօտցաւ, որովհետեւ այդ տարիքով մանուկներ այդպէս չեն կրնար ընել, բայց մօրը մեռնելէն ետքը կարծես ամէն բան ձախօրդ կ'երթար անոր համար: Ան գեղեցիկ մանուկ մը ըլլալէ դադրեցաւ և հիւանդոս ու դունտա դարձաւ, կարծես աճելէ բոլորովին դադրած էր, մասնաւորապէս անոր սրունքները սրնք շատ գիրուկ ու զօրաւոր էին: Բայց անոր մկրտութեան օրէն ետքը անսնք կարճնալ ու տխրեցնալ սկսան. ա՛լ անոնցմով կ'իյն չէր տար ոչ զայրոյթի ոչ ալ խաղի մէջ. և երբ մէկ ատրեկան եղաւ ու անոր գայեակը կը փորձէր զայն ոտքի վրայ կեցնել՝ ան միայն կը զլորուէր կ'իջնար:

Այս այնչափ յաճախակի պատահեցաւ որ մարդիկ սկսան ասոր մասին խօսիլ: Իշխանիկ մը ըլլայ ու ոտքի վրայ կենալ չկարենայ: Ի՞նչ սոսկալի բան. երկրին համար ի՞նչ զբժբախտութիւն:

Դժբախտութիւն նաեւ իրեն համար ալ, խեղճ աղեկ, բայց կարծես ոչ ոք կը խորհէր անոր համար: Եւ երբ քիչ մը ետքը իր առողջութիւնը վերստացաւ և հին փայլուն տեսքը եկաւ իր քաղցր փոքրիկ գէմքին վրայ և մարմինը աւելի մեծցաւ ու զօրացաւ, թէեւ սրունքները նոյնն էին, մարդիկ սկսան անոր մասին խօսիլ փափաղով և գլուխի լուրջ ձօճումներով: Ամէն ոք թէեւ չէր խօսեր՝ բայց գիտէր թէ խեղճ Իշխանիկը թերութիւն մը ունէր, թէեւ զայն կուսնել անկարելի էր:

Հարկաւ ոչ ոք կրցաւ խմայնել զայս թագաւորին, անոր հօրը. մեծ մարդոց անհաճոյ բան մը խմայնել բաւական դժուար բան է: Ասկէ զատ Նորին Վեհափառութիւնը շատ քիչ կը հետաքրքրուէր իր զաւակով կամ իր ուրիշ զործերով, թագաւորութեան կարեւոր պարտականութիւններէն զատ: Ժողովուրդը կ'ըսէր թէ ան թագուհիին պակասը շատ պիտի չզգայ, որովհետեւ ան երկար ատեն արդէն հիւանդոս եղած էր. բայց թագաւորը շատ զգաց իր թագուհիին պակասը և կարօտցաւ զայն: Թագուհիին մահէն ետքը գրեթէ բնաւ նոյն մարդը չէր: Անոր մահէն ետքը զնաց հաստատուեցաւ թագուհիին յարկաբաժինին մէջ և այդ սենեակները պալատին միակ սենեակներն էին որոնցմէ կարելի էր գիտել Գեղեցիկ Լեռները: Թագաւորը յաճախակի կը տեսնուէր որ հոնկէ կը գիտէր այդ լեռները, իբր թէ խորհէր որ իր թագուհին հոն թռած է և թէ իր կարօտը կրնայ զայն ետ բերել: Եւ շատ հետաքրքրական զուգադիպութիւնով մը, որուն մասին ոչ ոք կրնար բան մը հարցընել, ան կը փափաքէր որ Իշխանիկը կոչուէր ոչ մէկովը այն մեծ անուննեւուն զորոնք սոււած էին անոր քսանըչորս կնքահայրերն ու կնքամայրերը, այլ այն նոյն անունով զոր սոււած էր զորչազգեսց ծեր կլինը. այդ անունն էր Յաւակ, որ մանուկին մօրը անունին Յաւանոյշի հետեւողութեամբ էր:

Այդ երկրին հաստատեալ սովորութեան

համեմատ չարաթը անգամ մը Իշխանիկը իբր ամէնէն գեղեցիկ զգեստներով զարդարուած կէս ժամու չափ կը բերուէր իր Թագաւոր հօր . բայց Նորին Վեհափառութիւնը ընդհանրապէս չափազանց տկար կը զգար և մեղամաղձոտ կ'ըլլար մանուկին շատ կարեւորութիւն տալու համար :

Միայն անգամ մը երբ Թագաւորը և անուղղակի ժառանգը , որ չափազանց քաղաքավար էր իր Թագաւոր եղբօր , միասին կը նստէին և Իշխանիկ Յաւակ կը խաղար սենեակին մէկ անկիւնը , ինքզինքը իր թեւերով քաշկոտելով քան թէ սրունքներով , և երբեմն ալ աթոռէ մը ուրիշ աթոռ սողոսկիլ փորձելով , կարծես անոր հօրը այնպէս մը երևցաւ որ իր դաւակը կատարելապէս քաջառողջ չէր :

«Նորին Արքայական Բարձրութիւնը քանի՞ տարու է ,» յանկարծ հարցուց Թագաւորը դայեակին :

«Երկու տարու , երեք ամսու և հինգ օրուան է . թող հաճոյ ըլլայ Ձերդ Վեհափառութեան :»

«Ինծի շատ հաճոյ չէ ,» ըսաւ Թագաւորը հառաչանքով մը : «Ան հիմա եղածէն շատ աւելի պէտք էր աճիլ . այնպէս չէ՞ , եղբայր : Դուն , որ այնչափ շատ դաւակներ ունիս , ազէկ զխանալու ես : Այս մանուկը պակասութիւն մը չունի՞ :»

«Օ՛ , ոչ ,» ըսաւ անուղղակի ժառանգը , նշանակալից ակնարկներ փոխանակելով դայեակին հետ , որ թէև բան մը չհասկեցաւ , բայց

սարսափահար ու զողահար կը կենար աչքերը արտասուալից : «Ձերդ Վեհափառութիւնը անհանգիստ ընելու բնաւ բան մը չկայ : Անտարակոյս Նորին Արքայական Բարձրութիւնը ժամանակի ընթացքին մէջ պիտի յաղթէ այդ զժուարութեան :»

«Պիտի յաղթէ՞ — Ի՞նչ բանը :»

«Թեթեւ փափկակաղմութիւն մը — է՛հ — իր ողնայարին մէջ , բան մը զոր թերեւս ժառանգած է իր սիրելի մօրմէն :»

«Ա՛հ , ան միշտ փափկակաղմ էր , բայց ամէնէն անուշ կլինն էր որ երբեք ապրեցաւ : Հոս եկուր , պզտիկ դաւակ :»

Եւ երբ Իշխանիկը իր հօրը կողմը դարձաւ , փոքր , սիրուն ու լուրջ դէմքովը , — այնչափ նման իր մօրը — Նորին Վեհափառութիւն Թագաւորը ժպտեցաւ և թեւերը երկարեց : Բայց երբ մանուկը իրեն եկաւ՝ ոչ թէ տղու պէս վազելով , այլ ապիկար կերպով դալարուելով յատակին վրայ՝ Նորին Վեհափառութեան դէմքը նորէն ամպտեցաւ :

«Պէտք էր որ ինծի խօսուէր այս մասին , ա՛հ , սոսկալի , սոսկալի է . Իշխանի մը համար ա՛լ աւելի : Թագաւորութեանս մէջ զանազան բոլոր բժիշկները կանչեցէք անմիջապէս :»

Բժիշկները եկան . անոնցմէ խրաքանչիւրը տարբեր դադափար մը կը յայտնէր և զարմանումի տարբեր եղանակ մը կը յանձնարարէր : Միակ բանը որուն վրայ համաձայնեցան՝ արդէն նախապէս բաւական գիտցուած բանն էր , թէ

Իշխանիկը մանկիկ մը եղած աստն զնասուած
 Ըլլալու էր — գետին ձգուելով, թերեւս այն-
 պէս որ սոնայարը կամ ստորին անդամները
 զնասուած Ըլլան: Այդ մասին մէկը բան մը
 չէր յիշեր:

Ոչ, ոչ ոք բան մը կը յիշէր: Բոլոր գայ-
 եակները զայրացած կ'ուրանային թէ այդպիսի
 արկած մը պատահած էր, կամ կարելի էր
 պատահիլ, մինչև որ դեղջուկ հաւատարիմ
 դայեակը յիշեց թէ իրապէս այդպիսի բան մը
 պատահած էր մկրտութեան օրը: Այս ձախորդ
 կերպով զօրաւոր յիշողութեան համար միւս
 բոլոր գայեակները այնչափ սատուէրէն կ'ըշ-
 տամբեցին դայն որ կեանքին մէջ հանգարտու-
 թեան երես չտեսաւ, և շատ չանցած ազդե-
 ցութեամբ այն դեռատի դայեակ օրիորդին որ
 մանկիկը կրած էր այդ ձախատաղրակն օրը,
 և որ անուղղակի ժառանգին հետ ալ տեսակ
 մը կապակցութիւն ունէր՝ անոր ամուսնին
 հօրեղբորորդիին թոռան թոռը Ըլլալով, այդ
 խեղճ կինը հանդուստեան թռչակով պաշտօնէն
 հանուեցաւ և զրկուեցաւ Գեղեցիկ Լեռները,
 ուրիշ եկած էր, և հրաման եղաւ որ կեան-
 քին մնացեալ օրերը հոն մնայ:

Բայց այս բոլորին մասին թագաւորը բան
 մը չէր գիտեր, որովհետեւ իսկապէս երբ ան՝
 իբրև գծրախտութեան առաջին հարուած՝ իր
 զաւակին քաղելու անկարողութիւնը և հաւա-
 նարար բոլորովին անկարող մնալը իմացաւ,
 ա՛լ այդ մասին բանի մը չիտանուեցաւ: Այդ

բոլոր խնդիրը շատ ցաւալի բան մըն էր և Նո-
 րին վեհափառութիւնը ցաւալի բաները բնաւ
 չէր սիրեր: Երբեմն Իշխանիկ Յաւակի մասին
 կը հարցնէր և իրեն կը պատասխանէին թէ Նո-
 րին Արքայական Բարձրութիւնը ակնկալուա-
 ծին չափ կ'աղէկնար, և վիճակն ալ իրապէս
 այդ էր: Որովհետեւ խեղճ մանուկը չարչըր-
 կելէ և ետեւէ ետեւ տարրեր դեղերով սիրտ
 յոյնեցնելէ ետքը, անուղղակի ժառանգը տար-
 րեր գողափարէ բժիշկներուն ոչ մէկը չվշտա-
 ցընելու համար առաջարկեց որ աղուն վիճակը
 Բնութեան թողուի, և Բնութիւնը, ամէնէն ա-
 պահով բժիշկը, օգնած էր անոր և ըրած էր
 լաւագոյնը: Շիտակ է որ ան չէր կրնար քա-
 լել, անոր սուքերը իբր պարզ յաւելուած-
 ներ էին անոր մարմնին, բայց մարմնը ա-
 ողջ աւ զօրաւոր էր: Եւ աղուն դէմքը միշտ
 նոյնն էր — ճիշդ իր մօրը դէմքը, աշխարհիս
 մէջ ամէնէն սիրուն դէմքերէն մէկը:

Մինչև անգամ Թագաւորը, որ անտարրեր
 էր, երբեմն ախար մեղմութեամբ կը նայէր
 պղտիկին, գիտելով թէ ի՞նչպէս ան ձարպիկ
 կերպով կը սորվէր սողալ և ինքզինքը թե-
 ւերուն վրայ դարձնել, այնպէս որ ան իր այդ
 ախեղճ ձեւին մէջ իսկ շարժելու մէջ շատ աշ-
 խոյժ էր ինչպէս կ'ըլլան այն տարիքին մէջ
 դանուսդ մանուկներէն շատեր:

«Խեղճ պղտիկ, կրցածը կ'ընէ և՛ ապեր-
 ջանիկ չէ, իմ կէսիս չափ ալ ապերջանիկ չէ,
 եղբայր» ըսաւ Թագաւորը խօսքը ուղղելով

անուղղակի ժառանգին, որ սովորականէն աւելի հոգատարութիւն կը ցուցնէր հիւանդ միապետին: «Եթէ ինձի բան մը պատահելու ըլլայ, քեզ Խնամակալ կարգած եմ: Եթէ ես մեռնիմ, իմ խեղճ աղեկս ալ դուն պիտի հագաս:»

«Անտարակոյս, անտարակոյս, բայց այդպիսի դժբախտութիւն մը չերեւակայենք: Ես Ձերդ վեհափառութիւնը կը վստահեցնեմ — և ամէն մարդ պիտի վստահեցնէր — թէ ամէնէն պզտիկ հաւանականութիւն մը իսկ չկայ:»

Բայց և այնպէս ան և ամէն մարդ գիտէր թէ հաւանական էր, և ատկէ քիչ հտքը իրապէս տեղի ունեցաւ ալ: Թագաւորը մեռաւ և այնչափ յանկարծ ու հանդարտօրէն որչափ Թագուհիին մահը. և իրաւ ալ նոյն սենեակին ու նոյն անկողինին մէջ և Իշխանիկ Յաւակ առանց հօր ու առանց մօր մնաց. այս միջկէ անգամ Իշխանիկի մը պատահելիք ամէնէն տխուր բանն էր:

Ան հիմա Իշխանիկէ աւելի բան մը եղած էր. Թագաւոր մըն էր: Տարաշխարհի մէջ, ինչպէս ուրիշ երկիրներու մէջ, ժողովուրդը վշտահար եղաւ օր մը և յաջորդ օրը վերստացաւ իր խանդավառութիւնը: «Թագաւորը մեռաւ — կեցցէ՛ Թագաւորը,» ահա այս աղաղակը կը հնչէր բոլոր ազգին մէջ, և զրեթէ հանգուցեալ Նորին վեհափառութիւնը դեռ իրենց հոյակապ դամբարանին մէջ իր Թագուհիին քով թաղուած չէր, ամէն կողմերէ մեծ

բազմութիւն կուգար արքայական պալատը՝ տեսնելու համար նոր թագաւորը:

Անոնք տեսան զայն — և Խնամակալ Իշխանը ուղեց որ տեսնեն — տեսան զայն ժողովարանին յատակը նստած, իր բթամատը ծծելու վրայ: Եւ երբ հետեւորդ ազնուականներէն մէկը զայն վերցուց տանելու համար — երեւակայեցէք Թագաւոր մը տանի՛լ — թագաւորական աթոռը, և թագը դրաւ անոր գլուխը, տղեկը թագը գլուխէն մէկդի հրեց, որովհետեւ այն շատ ծանր էր ու անհանդիստ կ'ընէր զինք: Տղեկը գահին ոտքերը իջնելով սկսաւ խաղալ այն ոսկի առիւծներով որոնց վրայ հաստատուած էր գահը. անոնց թաթերը կը շոյէր, պարտիկ մատները աչքերուն կը դնէր և կը խնդար — կը խնդար իբր թէ վերջապէս բան մը գտած ըլլար՝ անով դբօսնելու համար:

«Ահաւասիկ ձեր թագաւորը,» ըսաւ հետեւորդ ազնուականներէն մէկը, բարեկամը Խնամակալ Իշխանին (այսինքն անոր որ անուղղակի ժառանգն էր և որ խորին վիշտով կը կենար իր փոքր եղբօրորդիին գահին քով, և համակրելի, հոյակապ և հնարամիտ տեսքով անձ մըն էր:) «Եւ ի՞նչ թագաւոր, որ չկրնար ոտքի վրայ կենալ և իր հպատակները ընդունիլ, հանդիսաւոր թափօրներու չկրնար մասնակցել, և մինչեւ կեանքին վերջին օրը մանկիկի մը պէս կրուելու պէտք ունի. մե՛ծ դժբախտութիւն:»

«Չափազանց զժքախտութիւնն» կրկնեց երկրորդ լորարը: «Ազգի մը համար միշտ գէշ է երբ թագաւորը մանուկ է. բայց այսպիսի մանուկ — աւեական խեղանդամ մը, եթէ ոչ աւելի գէշ:»

«Յուսանք թէ աւելի գէշ չըլլայ» ըսաւ առաջին լորար անյոյս եղանակով մը և նա յեղով Սնամակալին, որ կայնած կը կենար և բան մը չլսել կը ձեւացնէր: «Լսած եմ որ այս աեսակի մանուկներ, որոնք շատ խոշոր գլուխ ու մեծ լոյն հակաս ու մեծաբաց աչքեր ունին... է՛ն, է՛ն լաւագոյնը յուսանք ու յոռեգոյնին սրտատուտութիւնք: Բայց միեւնոյն աւտնն...»

«Կ'երգնում» ըսաւ անուղղակի ժառանգը յառաջ գալով և իր սուրին կօթը համբուրելով... «Կ'երգնում իրբև Սնամակալ պարաքս կատարել, և Նորին Արքայական Բարձրութեան — Նորին Վեհափառութիւնն ըսել կ'ուզեմ, հոգ տանիլ» և պատկառօտ խոնարհութիւն մը ըրաւ փոքրիկ տղեկին որ անմեղօրէն կը ժպտէր: «Եւ խոնարհաբար լաւագոյնս պիտի ընեմ երկիրը կառավարելու համար. բայց եթէ երկիրը ամենաթեթեւ առարկութիւնն մը ունի...»

Բայց անուղղակի ժառանգը ընդհանուր հրամանատար ըլլալով և բոլոր բանակը կատարելապէս իր հրամանին տակ ունենալով և անժամանակ կերպով քաղաքական պատերազմի սկսելու կարող ըլլալով բնականարար

երկիրը ամենէն թեթեւ առարկութիւնն մը իսկ չէր կրնար ընել:

Այսպէս թագաւորն ու թագուհին խաղաղութեամբ ննջեցին միասնաբար, և Իշխանիկ Յաւակ երկրին վրայ թագաւորեց — այսինքն անոր հօրեղբայրն էր որ կը թագաւորէր. և ամէն ոք կ'ըսէր թէ ի՛նչ բաղդաւորութիւն էր որ խեղճ Իշխանիկը իրեն վրայ խնամ տանելու համար այդպիսի հնարամիտ հօրեղբայր մը ունի: Ամէն բան սովորականին պէս կ'երթար, և իրաւ, Սնամակալը իր ամուսինը և եօթը զաւակները պալատ բերելէ ու զանոնք հոն տեղաւորելէ ետքը ամէն ինչ սովորականէ աւելի սղէկ կ'երթար: Որովհետեւ անոնք այնպիսի փայլուն կոչուանքներ կու տային և մայրաքաղաքը կենանքստ կ'ընէին որ սակաւորը վերակենդանացաւ, և կ'ըսուէր թէ երկիրը աւելի կը ծաղկէր քան ինչ որ եղած էր դարէ մը ի վեր:

Սնամակալը և իր որդիները, ուր որ երևային, «Կեցցէ՛ դահաժառանգը. կեցցեն Արքայական դերդասանը» աղաղակներով կը դիմաւորուէին: Եւ իրապէս ալ անոնք, եօթն ալ, շատ ազուր սղաքներ էին և փառուոր տեսարան մը կը պարզուէր երբ անոնք ամէնը մէկ նստէին եօթը դեղեցիկ ձիերու վրայ, իրենց տարիքին համեմատ չարուած՝ մինչև կրտսերագոյնը որ իր փոքր սեւ մտրուկին վրայ կը նստէր, մտրուկին որ խոշոր շունէ մը աւելի խոշոր չէր:

Միւս ազուն գալով, Նորին Արքայական Բարձրութիւն Իշխան Յաւակ — որովհետեւ ժողովուրդը ալ դադրած էր զայն Նորին Վեհափառութիւնը կոչելէ, անուն մը որ շատ ծիծաղելի տիտղոս մը կը դասնար պղտիկ հէք տղելի մը, անօգնական հաշմանդամի մը, որ հազիւ գլուխ մը ու մարմին մըն էր և սրունք ըսուելու սրունք չունէր — ինք քիչ անգամ կը տեսնուէր մարդոցմէ :

Երբեմն մարդիկ, որ պալատին պարտէզին բարձր սրահին վրայէն ներս նայելու չափ յանդուգն էին, հոն կը տեսնէին ծառայէ մը դըրկուած, կամ աթոռի մը մէջ խորատուգուած, կամ մարդագետնին վրայ առանց հսկողի մը խաղալու համար ձգուած, դեղեցիկ, պղտիկ տղեկ մը, որ փայլուն ու խելացի գէմք մը ունէր, ինչպէս նաեւ խոշոր ու մերամաղձոտ աչուկներ, — ոչ, ոչ թէ ճիշդ մերամաղձոտ, որովհետեւ այն աչուկները անոր մօրը աչքերուն կը նմանէին, և մայրը ոչ մէկ տեսակէտով տխրասէր էր, այլ խոհուն ու երազիտ : Այս մանկական աչքերը մարդիկը շատ կը շուարեցնէին. չափազանց անմեղունակ ու նորէն ալ թափանցող էին : Եթէ մէկը գէշ բան մը ընէր, դոր օրինակ սուտ մը խօսէր, այդ աչքերը այնպիսի լուռ և լուրջ դարմանքով մը կը դասնային — որովհետեւ տղեկը շատ չէր խօսեր — որ պալատին ամէնէն չար մարդը իսկ քիչ մը կը վախնար Իշխան Յաւակէ :

Ան բան մը չէր կրնար ընել այդ մասին, և թերեւս չէր գիտեր իսկ, որովհետեւ ուրիշ մանուկներէ աւելի բարի մանուկ մը չէր, բայց իր վրայ բան մը կար որ գէշ մարդիկը կը տխրեցնէր, արանջացող մարդիկը իրենց վրայ ամէնալու կը ստիպէր, և չարամիտ մարդիկը ազնիւ ու քաղցրաբարոյ կ'ընէր : Կարծեմ անոնք կը դգածուէին տեսնելով խեղճ պղտիկ տղեկ մը, որ քիչ մը իսկ չէր գիտեր թէ ի՞նչ վիճակած էր իրեն, կամ ի՞նչ կը սպասէր իրեն. ու բոլոր օրը կ'ապրէր իր մանկական երջանիկ կեանքը : Այսպէս, հոգ չէ թէ ինք անձամբ բարի ըլլար կամ ոչ, անոր և անոր դժբախտութեան տեսքը ուրիշները բարի կ'ընէր, և այս ամէնէն աւելի զինքը սիրելի կ'ընէր ամէն մարդու : Այս այնչափ զգալի էր որ անոր ինսամակալ հօրեղբայրը սկսաւ անոր մասին քիչ մը անհանդիստ զգալ :

Հոս ես ոչինչ ունիմ հօրեղբայրներու դէմ խօսելու ընդհանրապէս : Անոնք սովորաբար շատ աղէկ մարդիկ են և շատ ալ օգտակար են պղտիկ տղաքներու և աղջիկներու համար :

Բայց Իշխանիկին հօրեղբայրը անգուժ ըլլալու նպատակ չունէր : Եթէ մէկը զայն անգուժ կոչէր՝ շատ վշտացուցած պիտի ըլլար. ան պիտի ըսէր թէ իր ըրածը երկրին բարիքին համար է : Բայց ան այնպիսի մարդ մըն էր որ սովորած էր միշտ ինքզինքը խորհիլ ամէնէն աւելի և ամէնէն առաջ, հաւատարմով թէ ինչ որ ինք փափաքէր՝ վստահաբար չի-

տակ էր և հետեւաբար ունենալու էր : Այսպէս փորձեց զայն ունենալ և ունեցաւ ալ , ինչպէս յաճախ սովոր են ընել անոր պէս մարդիկ : Բայց թէ անոնք զայն ունենալէ ետքը կը վայելէն թէ ոչ՝ այլ ուրիշ խնդիր :

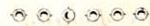
Այս պատճառով ան որ մը Խորհրդարանի սոսիսը նպատակ ունենալով ճառ մը խօսիլ իմացնելու համար նախարարներուն և ընդհանուր ժողովուրդին թէ զեւստի Թագաւորին առաջաւթիւնը իրաւարարուելու վրայ էր և յանձնարարելի էր որ Գեղեցիկ Լեւոնըրը գրկուէր ստանաւան մը համար : Իրապէս ա՛յլ էր անոր միտքը թէ յետոյ տրիշ աւելի գիւրին կերպ մը յիշեց իր մեծ բազմանքին , Տարաշխարհի թագին , ախրանալու՝ այլ կէտ մըն է զոր չեմ կրնար որոշել :

Բայց Խորհրդարանին մէջ Թագաւորը զըրկելու համար որոշում մը արուելէն անմիջապէս ետքը — որոշում մը որ մեծ հանդիսութեամբ կատարուեցաւ մեծ շքախումբով և երկու զանգ զինուորներու մասնակցութեամբ — ազըր տասնոց զարմանքի իմացաւ թէ խեղճ Իշխանիկը — ա՛լ զայն ոչ ոք թագաւոր կը կոչէր — Գեղեցիկ Լեւոնըրէ շատ աւելի հետուտեղ մը գրկուած էր :

Ան ճամբուն վրայ հիւանդացած և քանի մը ժամուան մէջ մեռած էր . զոնէ այս էր հետեւորդ բժիշկին յայտարարութիւնը , ինչպէս նաեւ զայնակին որ գրկուած էր զայն խնամելու համար : Մեծ հանդէսով ետ բերին ա-

նոր զագաղը և զայն ծնողներուն քով թաղեցին արքայական գամբարանին մէջ :

Այսպէս Իշխանիկ Յաւակ անպայտացաւ : Երկիրը խորապէս սղրաց անոր մահը , յետոյ մտցաւ զայն , և հօրեղբայրը իշխեց անոր տեղ : Այդ տեւքստ ունձնուարութիւնը թաղը մեծ բարեկայելչութեամբ ընդունեց և զայն մինչեւ վերջ կրեց մեծ շուքով : Բայց թէ զայն իրապէս վայելե՛ց թէ ոչ , յատա մը չկայ գաչք հաստատելու :

Գ Լ Ա Մ Ե Կ Գ .

Եւ ի՞նչ պատահեցաւ . կաղ Իշխանիկին զըր ամէն ոք շուտով մտացած կը թուէր :

Բայց ամէն ոք մտացած չէր զայն : Կային քանի մը ազնիւ հոգիներ , ընտանիքի մայրեր , որ լսած էին անոր ախուր պատմութիւնը , ինչպէս նաեւ պալատին սպասաւորներէն ու մանք , որոնք շատ սովորած էին անոր քաղցր կերպերուն . ա՛նա ասոնք յաճախ կը հտտաչէին ու կ՛ըսէին , « ին՛ գճ Իշխանիկ Յաւակ » : Կամ կը նայէին գէպ ի Գեղեցիկ Լեւոնըրը , որ Տարաշխարհի ամէն կողմէն կը տեսնուէր , թէ եւ քիչեր սցցելած էին զայն , և կ՛ըսէին , « Ո՛հ , թերեւս նորին Արքայական Բարձրութիւնը հիմա իր գանուած տեղը հոս եղածէն աւելի աղէկ է » :

Անոնք չէին գիտեր, — և իրապէս ալ շատ քիչ մարդ գիտէր — թէ այդ լեռներէն անգլին, անոնց և ծովին միջև, կար մաս մը երկիր, անբեր, տափարակ, ապալեր, ուր հազիւ ազազուն կարճ խոտեր և հոս հոն փոքր ծաղիկներու խումբեր կ'աճէին: Ոչ մէկ թուփ, ոչ մէկ ծառ. այդ ամայի անապատին մէջ թըռչունի մը կամ վայրի կենդանիի մը ապաստան ըլլալու ոչ մէկ տեղ կար: Ամառ ատեն արեւին ճառագայթները անոր վրայ կ'իջնային երկար ժամեր՝ կ'ուրացուցիչ փայլով մը. ձմեռը հովեր ու անձրեւներ անարգել կ'անցնէին անոր վրայէն, և ձիւնը կ'իջնար շարունակ և անձայն, ծածկելով այդ վայրը մէկ ծայրէն միւսը ճերմակ մեծ սաւանով մը որ օրեր ու շաբաթներ առանց ոտքի հետքի մը կը տարածուէր:

Այդ վայրը բնակելու համար հաճելի տեղ մը չէր — և հաւանաբար հոն ոչ ոք կը բնակէր: Այն միակ նշանը որ կը ցուցնէր թէ մարդ արարած երբեք մօտեցած էր այդ վայրը, խոշոր բոլորակաձեւ աշտարակ մըն էր, որ դաշտին կեդրոնը կը բարձրանար և տեսանելի էր ամէն կողմէ կթէ տեսնող ըլլար, և որ երբեք եղած չէր: Այդ աշտարակը իբր թէ ինքնիրեն բուսած սունկի մը պէս մինակը գետնէն վեր կը բարձրանար: Ընդհակառակը շատ ալ ամուր շինուած էր: Չեւով կը նմանէր Իրլանտական բոլորաձեւ աշտարակներու, որոնք երկար ատեն շուարեցուցած են մարդիկը, ոչ ոք դանկելու կարող ըլլալով թէ անոնք ե՞րբ,

որո՞ւ միջոցով և ի՞նչ նպատակի համար շինուած էին. երեւութապէս, ոչ մէկ գործածութեան համար ինչպէս այս աշտարակը: Ան բոլորակաձեւ էր, հաստատուն աղիւսէ շինուած, ոչ դուռներ և ոչ ալ պատուհաններ ունէր մինչև գագաթին մօտը, ուր կարելի էր պատին վրայ տեսնել քանի մը ճեղքեր որոնց մէջէն կրնար մէկը ներս մտնել կամ դուրս նայիլ: Աշտարակին բարձրութիւնը մօտաւորապէս հարիւր ոտք էր, և ատամնաձեւ եզրերով միջնաշտարակ մը ունէր դէպ երկինք ցցուող:

Քանի որ այդ դաշտը բոլորովին ամայի էր — գրեթէ անապատի մը պէս, միայն թէ աւազուտ չէր, և աւելի ամայի ծովեզրէն ուրիշ վայր մը չէր առաջնորդեր — այս պատճառով անկէ ոչ ոք անցած էր: Ինչ գաղտնիք որ կար այդ աշտարակին շուրջ՝ աշտարակը ինքը, երկինքը և դաշտը կը պահէին գայն:

Իրապէս այն մեծ գաղտնիք մըն էր — պետական գաղտնիք մը — որուն մասին Տարաշխարհի ներկայ թագաւորին պէս հնարամիտ մարդէ մը զատ ոչ ոք պիտի խորհէր: Թէ ան ինչպէս կը ցաւ գայն առանց յայտնի ըլլալու ի գլուխ հանել՝ այդ չեմ կրնար ըսել: Ժողովուրդը շատ վերջը կ'ըսէր թէ՛ այդ դատապարտեալ ոճրագործներու խումբի մը միջոցով շինուած էր, որոնք աշխատեցուած ու գործը լմնցնելէն անմիջապէս ետքը գլխատուած էին. այնպէս որ ոչ ոք բան մը գիտէր այդ մասին, կամ բուն իրողութիւնը մասամբ իսկ չէր կրօցած կուսնել:

Եւ ի՞նչ էր իրողութիւնը : Այս աշտարակը որ բոլորովին լքուած ու անբնակ շէնքի կոյտ մը կ'երեւար՝ իրապէս այդպէս չէր : Կատարէն քսան ոտքի չափ վար վարպետ ճարտարապետ մը չորս սենեակներու բաժնուած պզտիկ տուն մը շինած էր . այդ ձեւը հասկնալու համար բոլորակի մը մէջ խաչ մը դծելով կրնաք դադափար մը առնել : Լուսէջըներ, պատերուն վրայ ալ իբր պատուհան քանի մը նեղ բացուածքներ և աշտարակին ծայրերուն ետին պահուըտած սրածայր տանիք մըն ալ շինուած ԲԱՎՈՎ՝ հոս կատարեալ բնակարան մը պատրաստուած էր : Այս սեղին դետնէն բարձրութիւնը ութսուն ոտք ԲԱՎՈՎ ճեղագոտի մը ծառին կատարը շինած բոցնին չափ անմատչելի էր :

Հմայիչ բնակարան մըն էր այդ՝ կթէ անգամ մը հոն ելած ԲԱՎՈՎ որ ա՛լ իջնու բնաւ չուղէիր :

Ներսը — թէեւ ոչ ոք նայած կրնար ԲԱՎՈՎ հոն բացի թռչունէ, և թռչուն մը իսկ հազիւ կը թռէր այդ մնաւոր աշտարակին քովէն — ներսը երեւակայելի ամէն հանդատութեամբ և շքեղութեամբ զարդարուած էր . կային նաեւ շատ մը դիրքեր՝ և խաղալիքներ, և ամէն բան որուն կրնար փափաքել մանուկի մը սիրտը : Որովհետեւ այդ բնակարանին միակ բնակիչը, բնականաբար բացի դայեակէ մը, խեղճ, մե՛նաւոր տղեկ մըն էր :

Չմեռ գիշեր մը՝ երբ բոլոր դաշար լուսնի

լոյսով ճերմկցած էր, այդ դաշտէն անցնիլը տեսնուած էր հսկայ սեւագոյն ձիու մը, որուն վրայ հեծած էր հաւասարապէս խոշոր ու սեւագոյն մարդ մը որ թամբին վրայ առջեւը առած էր կլին մը և մանուկ մը : Կիւնը տխուր ու խոժոռ նայուածք մը ունէր, և զարմանալի ալ չէ, որովհետեւ մահուան դատապարտուած ոճրագործ մըն էր, բայց անոր դատաւճիռը նոյնչափ ծանր պատիժով մը փոխանակուած էր : Պիտի բնակէր մանուկին հետ այդ մենաւոր աշտարակին մէջ, և անոր թոյլատրուած էր աղբիլ որչափ ապրէր մանուկը, և ոչ աւելի : Այս կարգադրութիւնը անոր համար եղած էր որ ան ծայրայեղ խնամք տանի մանուկին վրայ, որովհետեւ զայն հոն դնողներ անոր թէ՛ մահուան թէ՛ ալ կեանքին համար հաւասարապէս կը վախնային : Բայց տղեկը միայն մեղմաբարոյ և փոքր տղայ մըն էր, և քաղցր ու քնաթաթաւ ժպիտ մը ունէր — որովհետեւ շատ յոգնած էր այդ երկար ճամբորդութենէն — և, փաթթուող թեւերը նետած էր մարդուն վիզին շուրջ, ա՛լ աւելի վախցած ԲԱՎՈՎն համար . և այդ սեւ դէմքը քաղցրութեամբ կը յառէր անոր : Ան շատ անոգնական էր իր այդ կծկուած ոտքերով, որոնց վրայ ոչ կրնար կենալ, ոչ ալ անոնցմով կրնար փախչիլ — որովհետեւ այդ փոքր ու լքուած տղեկը Իշխանիկ Ցաւակն էր :

Ան ոչ մեռած էր, ոչ ալ թաղուած : Անոր այդ մեծահանդէս յուզարկաւորութիւնը կեղծ

էր . անոր տեղ մեղրամոմէ շինուած անոր մէկ պատկերը դրուած էր , մինչ ինք փախցուած էր այս երկուքին , դատապարտուած կնոջ և խափշիկ մարդուն , հսկողութեան տակ : Այս վերջինը խուլ-համր մըն էր , այնպէս որ ո՛չ կրնար բան մը խօսիլ , ոչ ալ պատմել :

Երբ անոնք աշտարակին տակ հասան՝ հոն կար բաւական լոյս որով կրցան տեսնել հաստ չղթայ մը որ աշտարակին եզրէն կը կախուէր , բայց հաղիւ կէս տեղը կը համնէր : Խուլ-համրը իր թամբի պայուսակէն տեսակ մը եղնարան հանեց , անոր կտորները խաղի մը պէս իրարու յարմարցուց ու զայն կարգի դնելէ ետքը մինչև կախուած շղթան բարձրացուց : Յետոյ աշտարակին կատարը ելաւ և անկէ վար կախեց առասկ մը աթոռ , որուն մէջ նստան կինը և մանուկը և վեր քաշուեցան , իրենց բոլոր կեանքի ընթացքին վար չիջնալու համար : Զանոնք հոն թողելով մարդը սանդուղէն վար իջաւ , անոր կտորները իրարմէ զատեց և ծրար մը բրաւ դանոնք , ձիուն վրայ նստաւ և դաշտին մէջ աներեւոյթ եղաւ :

Իւրաքանչիւր ամիս բանտարկեալները կը սպասէին այս մարդուն , որ հեռուէն կէտի մը պէս կ'երեւար : Ան կը մօտենար , ձին աշտարակին տակ կը կապէր , և առաջուան պէս դէպ ի վեր կը մագլցէր , պաշարով և շատ մը ուրիշ բաներով բեռնաւորուած : Ամէն անգամուն ալ Իշխանիկը կը տեսնէր , վստահ ըլլալու համար թէ տղեկը ողջ առողջ է , ու յետոյ նորէն կը մեկնէր մինչև յաջորդ ամիս :

Մինչևեւ իր մանկութեան անցնիլը Իշխանիկ Յաւակ բաւական երջանիկ էր : Ունէր ամէն ճոխութիւն որու իշխան մը պէտք կրնար ունենալ , և կը պակսէր մէկ բան — սէրը , զոր երբեք զխցած չըլլալով կարօտը չէր զգար : Անոր դայեակը , թէեւ չար կին մըն էր , բայց հետը շատ քաղցրութեամբ կը վարուէր : Կըրնայ ըլլալ որ ան ժողովուրդին ըսածին չափ գէշ կին մը երբեք եղած չէր , կամ ա՛լ աւելի բարի եղաւ փակուելով շարունակ անմեղ մանուկի մը հետ , որ կեանքին բոլոր հանգստութեան և հաճոյքին համար իրմէ կախեալ էր :

Այդ ապերջանիկ կեանք մը չէր : Հոն մանուկը շարչրկելու կամ անկիրթ մեծցնելու ոչ ոք կար , և տղեկը հոն բնաւ չհիւանդացաւ : Իշխանիկը հոն սենեակէ սենեակ երթալով կը զբօսնուր . որովհետեւ չորս սենեակներ կային հոն , խօսարան մը , խոհանոց , դայեակին նընջարանը և տղեկին նընջարանը . հոն ճանճի պէս սողոսկիլ , գորտի պէս ցատկել և ոտքերուն ու ձեռքերուն վրայ չորս ոտքով շնիկի մը պէս արագ վազել սորվեցաւ : Եւ իսկապէս ալ ան շատ նման էր շնիկի մը կամ փիսիկի մը , անոնց չափ անհող ու զուարթ , քիչ անգամ զայրացկոտ , թէեւ երբեմն քիչ մը յողմած էր :

Երբ աւելի մեծցաւ՝ կը սիրէր երբեմն լուռ մնալ , այն ատեն կը նստէր պատուհաններուն բացուածքին առջև , որոնք վարէն , աշտարակին տակէն , երեւցածէն աւելի լայն էին , և հոնկէ վերի երկինքը ու վարի գետինը կը դի-

տէր . կը տեսնէր անոնոց վտիտօրիկները , եկող
 գացող արեւալոյսը և բաց դաշտին վրայ իրաւ-
 բու հետ վազքի մրցում՝ ընող ամպի ստուեր-
 ները :

Կամաց կամաց դասեր սորվիլ սկսաւ — ոչ
 թէ որովհետեւ դասեր սորվեցնել հրամայուած
 էր իր դայեակին , այլ անոր համար որ դայ-
 եակը կու տար զանոնք . ինքզինքը դրօսցնե-
 լու համար մասամբ : Կինը բթամիտ մէկը չէր ,
 ոչ ալ իշխանիկ Յաւակ բթամիտ տղեկ մը .
 անոնք այս կերպով բաւական աղէկ կ'ապրէին
 և անոր տեւական աղերսանքը թէ « Ի՛նչ ընեմ ,
 ինձի համար ի՛նչ կրնաս գտնել որ ընեմ , » ա՛լ
 դադրած էր , գոնէ օրը մէկ երկու ժամուան
 համար :

Այս ծոյլ ու դանդաղ կեանք մըն էր , բայց
 աղեկը ուրիշ կեանք մը գիտցած չէր , գոնէ
 ուրիշ կեանք մը չէր յիշեր , և ինքզինքին չէր
 խղճար բաւական երկար ստեն , մինչեւ որ մեծ
 աղեկ մը եղաւ և կրցաւ դիւրաւ կարգալ : Յետոյ
 յանկարծ ինկաւ գիրքերու վրայ զորոնք խուլ-
 համրը կը բերէր իրեն ատեն ատեն — գիր-
 քեր՝ որոնց մասին բացատրութիւններ չեմ
 կրնար տալ , որովհետեւ Տարաշխարհի գրա-
 կանութեան տեղեակ չեմ , բայց անտարակոյս
 այդ գիրքերը շատ հետաքրքրական էին , և
 արտաքին աշխարհի ամէն բանին վրայ տեղե-
 կութիւն կու տային անոր և զանոնք տեսնե-
 լու սաստիկ բաղձանք մը կը ծնցնէին անոր
 մէջ :

Այս ժամանակէն սկսեալ վտիտօրիկն մը
 եղաւ աղեկին վրայ : Տխրիլ ու նիհարնալ սկը-
 սաւ , և ժամերով առանց խօսելու կ'առանձ-
 նանար սենեակի մը մէջ : Որովհետեւ դայեակը
 անոր քիչ անգամ կը խօսէր , և իրենց սովոր-
 րական կեանքէն տարբեր բանի մը համար ինչ
 հարցում որ հարցնէր՝ դայեակը չէր պատաս-
 խաներ : Իրաւ ալ անոր մահուան սպառնալի-
 քով արգելուած էր աղեկին ինքնութեան մաս-
 սին խօսիլ անոր , յայտնելով թէ ո՛վ էր ինք
 և թէ ի՛նչ կրնար ըլլալ : Տղեկը գիտէր թէ ինք
 իշխանիկ Յաւակ էր , որովհետեւ կինը իրեն
 « Իշխանիկս , Ձերդ Արքայական Բարձրութիւ-
 նը » ըսելով կը խօսէր , բայց թէ իշխան մը
 ի՛նչ էր՝ այդ մասին պղտիկ դադափար մը իսկ
 չունէր : Արտաքին աշխարհի մէջ եղած ոչ մէկ
 բանի վրայ դադափար ունէր , բայց ի անտոյճէ
 զորոնք կը գտնէր իր գիրքերուն մէջ :

Տղեկը անգամ մը նստաւ իր գիրքերէն չը-
 ջապատուած . զանոնք իր շուրջ գրեակի մը
 նման բոլորակաձեւ շարած էր : Մինչեւ կէսօր
 կը կարգար . բայց զգալ թէ միշտ կը կարգաս
 բաներու մասին զորոնք ընաւ չես կրնար տես-
 նել , կը նմանի աղուոր ձաշի մը մատին լսել
 մինչ անօթութենէ կը տառապիս : Գրեթէ կեան-
 քին մէջ առաջին անգամ ըլլալով ան մեղա-
 մաղձոտիլ սկսաւ , և ձեռքերը ծունկերուն
 վրայ ինկան . պատուհանին տողու նստաւ
 դուրսի տեսարանը դիտելու համար , տեսարան
 մը զոր գիտած էր իր կեանքին բոլոր օրերուն
 մէջ և կրնար անվերջ օրեր ալ դիտել :

Այդ շատ հաճելի տեսարան մը չէր, — դաշտը և երկինքը պարզապէս — բայց կը սիրէր դայն : Յաճախ կը խորհէր, եթէ միայն կարենար այդ պատուհանէն թռչիլ վեր, դէպ երկինք, կամ վար, դէպ ի դաշտը, ո՛հ, ի՞նչ ազէկ պիտի ըլլար : Թերեւս երբ մեռնէր — որովհետեւ դայեակը անգամ մը բարկացած մէկ ատենը ըսած էր անոր թէ մինչեւ մահը պիտի չմեղնէր աշտարակէն — կարող պիտի ըլլար այդպէս ընել : Այդ անոր համար չէր որ մեռնելու մասին շատ բան մը կրնար հասկնալ ան, այլ անոր համար որ այդ փոփոխութիւն մը ըլլալու էր, և որեւէ փոփոխութիւն օրհնութիւն մը կ'երեւար իրեն :

«Յրանի՛ թէ ունենայի մէկը որ այդ մասին ամէն ինչ խօսէր ինծի, ատոր և ուրիշ շատ բաներու մասին, ունենայի մէկը որ զիս սիրէր իմ խեղճ ձերմակ փխտիկիս պէս :»

Հոս արցունքներ վազեցին անոր աչքերէն վար. որովհետեւ աղեկին միակ բարեկամը, կեանքին միակ շահեկան բանը եղած էր պըզտիկ ձերմակ փխտիկ մը, զոր խուլ-համըրը անգամ մը քաղցր ժպտով մը գրպանէն հանած և տուած էր անոր, և այդ միակ ապրող արարածն էր զոր Իշխանիկ Յաւակ տեսած էր երբեք : Չորս շաբաթ ան իրեն տեսական զբօսանք ու ընկեր եղած էր, մինչև որ լուսնակ գիշեր մը փխտիկը պտըտելու փափաք մը ունեցաւ, աշտարակին եզրը մագլցեցաւ, անկէ վար ինչաւ և աներեւութացաւ : Կը յուսար թէ

ան մեռած չէր, որովհետեւ կատուները եօթը հոգի ունին. և իրաւ տեսնել իսկ կարծեց թէ կատուն ինքզինքը ժողվեց ու մէկ կողմ փախաւ, բայց դայն անկէ ետքը բնաւ չտեսաւ :

«Այո, կը փափաքէի որ կատուի ձագէ մը աւելի աղէկ բան մը ունենայի, անձ մը, իրապէս ապրող անձ մը, որ զիս սիրէր ու քաղցրութեամբ վարուէր հետս : Ա՛հ, մէկու մը կարօտ կը զգամ — սոսկալի՛, սոսկալի կերպով :»

Մինչ կը խօսէր ետեւէն թեթեւ թըգ-թըգ-թըգ գաւազանի մը հանած ձայնին նման ձայն մը լսուեցաւ, և ետեւը դռնալով տեսաւ — ի՞նչ կը կարծես որ տեսաւ :

Տեսածը անարկու կամ տձեւ բան մը չէր, բայց նորէն ալ շատ հետաքրքրական էր : Պըզտիկ կին մը, ոչ աւելի մեծ քան ինչ որ ինք կրնար ըլլալ եթէ իր սրունքներն ալ ուրիշ մանուկներու սրունքներուն չափ մեծցած ըլլային. բայց տեսածը մանուկ մը չէր, այլ ծեր կին մը : Անոր մազը գորշագոյն էր, ինչպէս նաեւ գորշագոյն էր զգեստը, և ուր որ երթար գորշ ստուեր մը կը ձգէր իր շուրջ : Բայց ամէնէն անուշ ժպտը, ամէնէն սիրուն ձեւքերը ունէր, և երբ խօսէր երեւակայելի ամէնէն մեղմ ձայնովը կը խօսէր :

«Իմ սիրելի պզտիկ աղաս,» — և իր ցուպը, իր միակ փայլուն ու թանկագին բանը, ձգելով իր երկու փոքրիկ ձեռքերը դրաւ աղուն ուսերուն վրայ — «Իմ պզտիկ աղաս, ես չէի կրնար զալ քեզի մինչև որ դուն զիս

չուզէիր, և հիմա որ ինձի պէտք ունիս՝ ահա
լաւիկ եմ:»

«Հազար բարով եկաք, տիկին» պատաս-
խանեց Իշխանիկը, ջանալով խօսիլ քաղաքա-
վարօրէն, ինչպէս իշխանները միշտ կ'ընէին
իր կարգացած գիրքերուն մէջ, «և մեծապէս
երախտապարտ եմ ձեզի: Կրնայի՞ հարցնել թէ
ո՞վ էք դուք: Արդեօք մա՞յրս էք:» Որովհե-
տեւ ան դիտէր թէ սովորաբար փոքր տղաք-
ներ մայր կ'ունենան, և ատեն ատեն մտա-
ծած էր թէ արդեօք ի՞նչ եղած էր իր մօրը:

«Ոչ» ըսաւ այցելուն, թեթեւ, տխրանուշ
ժպտով մը, ճակարին մազերը ձեռքովը ետին
տանկով և ճիշդ անոր աչքերուն նայելով,
«Ոչ, ես քու մայրդ չեմ, թէև ան իմ մէկ սի-
րելի բարեկամուհիս էր. և դուն ալ այնչափ
կը նմանիս անոր որչափ կարելի է երբեք:»

«Ուրեմն պիտի հաճէի՞ք անոր ըսել որ դայ
ու գիտ տեսնէ:»

«Չկրնար դալ. բայց կը համարձակիմ ըսել
թէ քու վրայով ամէն բան գիտէ: Քեզ շատ
կը սիրէ ալ, ինչպէս ես կը սիրեմ քեզ և կըր-
ցածիս չափ օգնել կ'ուզեմ, ով իմ խեղճ պըղ-
տիկ տղաս:»

«Ինչո՞ւ խեղճ կը կոչէք զիս» հարցուց Իշ-
խանիկ Յաւակ դարմացած:

Փոքր կինը նայեցաւ Իշխանիկին սրունք-
ներուն և ուքերուն վրայ, որոնք ուրիշ մա-
նուկներուն ունեցածէն տարբեր էին, յետոյ
նայեցաւ նաեւ անոր քաղցր ու փայլուն երեսը՝

որու մասին Իշխանիկը անդիտակ իսկ էր թէ
ուրիշ շատ մը մանուկներու յաճախ երկչոտ,
դաժան ու կախ երեսէն մեծապէս տարբեր էր:
Կինը անոր նայելով փոխանակ հառաչելու ժրպ-
տեցաւ, և «Ներողութիւն, իմ Իշխանիկս»
ըսաւ:

«Այո, ես Իշխանիկ մըն եմ և անունս Յա-
ւակ է, պիտի հաճէի՞ք ձեր անունն ալ ըսել
ինձի, տիկին:»

«Փոքր ծեր կինը արծաթ դանդերու հնչուն
ձայնին պէս ձայնով մը խնդաց:

«Ես անուն չունիմ — կամ այնչափ շատ ա-
նուններ ունիմ որ չեմ դիտեր թէ ո՞րը ընտ-
րեմ: Բայց ինչ որ է, ես էի որ քու անունդ
քեզի տուի. և կեանքիդ բոլոր օրերուն մէջ
դուն իմս ես: Ես քու կնքամայրդ եմ:»

«Կեցցե՛ս» գոչեց Իշխանիկը, «ուրախ եմ
որ ձերն եմ, որովհետեւ ձեզ շատ կը սիրեմ:
Կը հաճի՞ք դալ ու ինձի հետ խաղալ:»

Այսպէս նստան ու միասին խաղացին և
կամաց կամաց խօսակցիլ սկսան:

«Հոս շատ կը ձանձրանա՞ս» հարցուց փոքր
ծեր կինը:

«Մասնաւոր կերպով շատ չեմ ձանձրանար,
կնքամայր: Առատ ուտելիք և խմելիք ունիմ.
Ինչպէս նաեւ դասեր՝ պատրաստելու, և գիր-
քեր կարդալու համար, շատ մը գիրքեր:»

«Բնա՞նի մը պէտք չունի՞ս:»

«Ոչ մէկ բանի: Այո — բայց — եթէ կը հա-
ճիք, կնքամայր, կրնա՞ք ինձի բան մըն ալ
բերել:»

«Ի՞նչ տեսակ բան :»

«Տղեկ մը՝ հետը խաղալու համար :»

«Ծեր կլինը շատ տխրեցաւ : «Աւա՛ղ , այն միակ բանը զոր չեմ կրնար տալ քեզի : Տղաս , ես քու բախտդ որեւէ կերպով չեմ կրնար փոխել . բայց կրնամ օգնել քեզի անոր համբերելու համար :»

«Շնորհակալ եմ : Բայց ինչո՞ւ համբերելու վրայ կը խօսիք : Համբերելու բան մը չունիմ :»

«Իմ խեղճ տղեկս ,» ըսաւ ծեր կլինը իր մեղմ ձայնին ամէնէն գորովալի մէկ շեշտով , «համբուրէ զիս :»

«Ի՞նչ է համբուրել ,» հարցուց զարմացած տղեկը :

Անոր կնքամայրը թեւերուն մէջ առաւ և շատ անդամներ գրկեց զայն : Տղեկն ալ կամայ կամաց սկսաւ անոր համբոյրները փոխարինել , բայց նախ քիչ մը տգեղ ու վախկոտ ձեւով մը , և յետոյ իր պղտիկ ու տաքուկ սիրտին բոլոր ուժովը :

«Դուք գրկելու համար իմ ձերմակ փխտիկէս իսկ աղէկ էք , կարծեմ : Խոստացէք ինձի թէ բնաւ պիտի չբաժնուիք ինձմէ :»

«Ես սախպուած եմ բաժնուիլ , բայց քեզի նուէր մը կը թողում հոս , — քեզ զբօսցնելու մասին ինձի չափ աղէկ բան մը — բան մը որ կրնայ քեզ ուղած տեղդ տանիլ , և կրնայ ցուցնել ամէնը զոր կը փափաքիս տեսնել :»

«Ի՞նչ է այդ :»

«Թռչող լօղիկ մը :»

Իշխանիկը տխրեցաւ : «Լօղիկ չեմ ուզեր . որովհետեւ դուրս չեմ ելլեր : Երբեմն դայեակը զիս տանիքը կը վերցնէ , և աշտարակին ծայրերը կը պտըտցնէ , բայց այդչափ միայն : Գիտէք որ ես անոր պէս չեմ կրնար քալել :»

«Ահա այդ ա՛լ աւելի մեծ պատճառ մըն է որ դուն հեծնես այդ լօղիկին վրայ . ատիէ դատ այս թռչող լօղիկը . . .»

«Լուեցէք , դայեակը կու դայ :»

Սենեակին դուռին առջեւ ծանր ոտնաձայն մը , խոպոտ ձայն մը և պնակներու և ամաններու ձայներ լսուեցան :

«Ան իմ դայեակս է որ կերակուրս կը բերէ . բայց ես կերակուր չեմ ուզեր . այլ ձեզ կ'ուզեմ : Անոր գալովը դուք պիտի մեկնի՞ք , կնքամայր :»

«Թերեւս , բայց շատ քիչ ժամանակի մը համար : Հոգ չէ . աշխարհիս բոլոր փականքներն ու արգելքները զիս չեն կրնար դուրս թողուլ : Ես պատուհանէն կը մտնեմ , բուխերիկէն կ'իջնեմ , դուն միայն թէ զիս ուղէ և ես կու դամ :»

«Շնորհակալ եմ ,» ըսաւ Իշխանիկ Յաւակ , բայց փափառքի չափ կամաց ձայնով մը . որովհետեւ վերջը ըլլալիքին մասին շատ անհանդիստ էր : Դայեակը և կնքամայրը ի՞նչ պիտի ըսէին իրարու . ի՞նչպէս պիտի նայէին իրարու . երկու այսչափ տարբեր դէմքեր մէկը՝ խստագէմ , դաժան , դայրացկոտ ու տխուր , իսկ միւսը՝ քաղցրիկ , պայծառ ու հանդարտ

իբրեւ ամառնային իրիկուն մը՝ արեւմարէն առաջ :

Երբ դուռը յանկարծ բացուեցաւ՝ Իշխանիկ Յաւակ աչքերը դոցեց ու դողալ սկսաւ . բայց զանոնք բանալով տեսաւ թէ վախնալու պատճառ մը չկայ . իր սիրական ծեր կնքամայրը իր յաճախ տեսած երկկնքի ծխածանին պէս մարած անցած էր : Սենհակին մէջ իր դայեակէն զատ ոչ ոք կար :

«Ատ ի՞նչ անկանոնութեան մէջ է որ կը նստի Ձեր Արքայական Բարձրութիւնը ,» հարցուց դայեակը խստորէն . «սանկ կոյտ մը թափթփած գիրքեր , և ի՞նչ է այս քուրջի կտորը ,» աւելցուց ան գիրքերուն քովը դուռուած պզտիկ ծրարին կից մը տալով :

«Օ՛ , ոչինչ , ոչինչ — այդ ինձի տուր ,» դուցեց Իշխանիկը և ծրարին ետեւէն փութալով զայն իր կրծկալին տակ պահեց , և յետոյ փութով գրպանին մէջ թխմեց : Թէեւ քուրջ մը եզած ըլլար այն , բայց ձգուած էր հոն ուր ան նստած էր , և կրնար անոր վերաբերող բան մը ըլլալ , անոր , այսինքն իր սիրելի , ազնիւ կնքամայրին , զոր էր մենաւոր , փափուկ ու կրքոտ սիրտին բոլոր սիրով կը սիրէր արդէն :

Այդ ձգուած բանը , թէեւ Իշխանիկը չէր գիտեր , իր սքանչելի թռչող լօղիկն էր :

ԳՆՈՒՆ Դ

1 .

Եւ ի՞նչ էր այդ թռչող լօղիկը . ի՞նչ տեսակ լօղիկ մըն էր այդ և ի՞նչ օգուտ ունեցաւ Իշխանիկին :

Կեցիր ու ես այդ մասին ամէն բան պիտի պատմեմ քեզի :

Դուբսէն՝ երեւակայիլի ամէնէն հասարակ ձեւով ծրար մըն էր , պզտիկ ու հինումին . և երբ Իշխանիկ Յաւակ դպաւ անոր՝ ա՛լ աւելի պզտիկցաւ ու այնչափ կծկուեցաւ որ կըրնար զայն դնդակաձեւ պլորուած թաշկինակի մը պէս տարատին գրպանը խօթել : Եւ այնպէս ալ ըրաւ , որովհետեւ կը վախնար թէ դայեակը կրնար տեսնել . հոն բոլոր ցորեկը , ինչպէս նաեւ գիշերը պահեց զայն : Ան մինչեւ իր յաջորդ առտուան դասերէն ետքը պատեհութիւն չունեցաւ իր գանձը քննելու :

Երբ աղէկ մը քննեց՝ տեսաւ թէ գանձ մը չէր ան , այլ պարզ լաթի կտոր մը , ձեւով՝ կլոր , դոյնով՝ մուրթ կանանչ , եթէ երբեք դոյն ունէր , թէեւ մաշած ու հինումին էր , բայց աղտոտ չէր : Մէջտեղը բացուած ձեղք մը ունէր , որ վիզի համար կլորածեւ ծակ մը կը ձեւայնէր . այս էր լօղիկին ձեւը որ իրապէս ձեւն էր նաեւ Հարաւային Ամերիկայի լօղիկներուն , որոնք փրկջօ (Սպանիական լօղիկ) կը

կոչուին և շատ պարզ բայց շատ ձեւաւոր ու յարմար են :

Իշխանիկ Յաւակ անոր նման բան մը տեսած չէր : Հակառակ իր յուսախաբութեան հետաքրքրութեամբ քննեց զայն , գետինը փռեց , և յետոյ ուսերուն վրայ առաւ . Շատ տաքուկ ու հանգստաւէտ էր , բայց շատ մաշած . միակ հինուովին բանը զոր Իշխանիկը իր կեանքին մէջ տեսած էր երբեք :

«Եւ ի՞նչ օգուտ պիտի ունենայ այս ինծի ,» ըսաւ ան տխրօրէն : «Ես դուրսը հազնելու գգեսաներու պէտք չունիմ , որովհետեւ դուրս չեմ ելլեր : Կը զարմանամ թէ ինչո՞ւ տրուեցաւ այս ինծի : Կեանքիս մէջ այս ինծի պէտք պիտի ըլլայ երբեք : Այդ կինը , իմ սիրելի կընքամայրս , շատ զարմանալի անձ մը կ'երեւայ :»

Բայց և այնպէս , որովհետեւ ան իր կնքամայրն էր , և ան տուած էր այդ լօղիկը , Իշխանիկը խնամքով ծալեց զայն և մէկդի դրաւ . թէեւ խեղճ ու հինուովին բան մըն էր , բայց զայն մէկ կողմը պահեց իր խաղալիքներու դարանին մէջ որուն իր դայեակը բնաւ չէր խառնուեր : Չէր ուզեր որ դայեակը գտնէր զայն , և իր կամ իր կնքամայրին վրայ խնդար— որովհետեւ վստահ էր թէ այնպէս պիտի ընէր եթէ այդ բոլորը իմացած ըլլար :

Իշխանիկը լօղիկը հոն դրաւ ու կամաց կամաց բոլորովին մոռցաւ զայն . ոչ միայն այդչափ , այլ կը ցաւիմ ըսել թէ ինք մանուկ մը ըլլալով և ծեր կէնն ալ նորէն չտեսնելով՝

գրեթէ մոռցաւ իր սիրելի ծեր կնքամայրը , կամ անոր մասին խորհեցաւ հազիւ այնչափ որչափ կը խորհէր հրեշտակներու և պարիկներու վրայ , որոնց մասին կը կարդար իր գիրքերուն մէջ , և անոր այցելութեան մասին ալ հազիւ իրբեւ գիշերուան պարզ երազ մը կը խորհէր :

Հարկաւ կ'ըլլային պահեր որ զայն կը վերջիչէր . աւտուան կանուխ պահերը՝ որ կը նմանէին անոր իր անկողնին քով ըրած այցելութեան պահուն , իրիկուան ուշ պահերը՝ երբ գորշ վերջալոյսը անոր մազերուն և գեղեցիկ , կակուղ պատմուճանին գոյնը կը յիշեցնէր իրեն . և այս ամէնէն աւելի , երբ կէս գիշերին արթննար , մինչ աստղերը իր պատուճաններէն ներս կը նայէին կամ լուսնի լոյսը իր անկողնիկին վրայ կը ցոլար , ան պիտի չզարմանար զայն տեսնելով իր անկողնին քով կայնած և այն գեղեցիկ ու անուշ աչքերով իրեն նայելու վրայ , աչքերով որոնք անոր մինչեւ այն ատեն ճանչցած որ և է մէկ բանէն տարբեր հանդարտութիւն ու քաղցրութիւն ունենալ կը թուէին :

Բայց կնքամայրը բնաւ չեկաւ և աստիճանաբար մոռցուեցաւ Իշխանիկին յիշողութենէն , որ ի՞նչ ալ ըլլայ՝ տղու մը յիշողութիւն էր վերջապէս : Այս տեսեց մինչեւ այն ատեն երբ տեղի ունեցած բան մը յիշեցուց զայն ու պէտքը զգացուց անոր այնչափ որչափ ոչ մէկ բանի պէտք ունեցած էր նախապէս :

Իշխանիկ Յաւակ հիւանդ ինկաւ : Ան հիւանդութեան մը բռնուեցաւ — թէ և դայեակը չէր կրնար բացատրել թէ ի՞նչպէս — որ Տարաշխարհի ժողովուրդին մէջ սովորական է և ճանճրախտ կը կոչուի և հարսանիթի կամ մեր հիւանդութիւններէն որեւէ մէկուն չափ անհաճոյ է . այս հիւանդութիւնը դայն անհանդարտ, զայրացիոտ ու անսիրելի կ'ընէր : Մինչև իսկ երբ քիչ մը աղէկնար՝ ոչ մէկ բանէ հաճոյք չզգալու չափ տկար կ'ըլլար, և միայն բոլոր օրը կը պատկէր բազմոցին վրայ ու չարաչար անհանգիստ ընելով իր դայեակը — մինչ դայեակն ալ իր սոսկալի վախին մէջ թէ տղեկը կրնայ մեռնիլ՝ ալ աւելի անհանգիստ կ'ընէր դայն : Վերջապէս տեսնելով որ տղեկը ալ իրապէս կ'աղէկնար՝ դայեակը դայն իր կամքին ձգեց և անոր համար տղեկը՝ հակառակ իր դանդաղութեան ու ճանճրոյթին՝ մեծապէս ուրախ եղաւ : Ան հոն միս մինակ կը պատկէր :

Ատեն ատեն զրգռիչ նոտայ մը կու գար անոր վրայ երբ Իշխանիկը կ'ուզէր ոտքի ելլել և բան մը ընել կամ տեղ մը երթալ — թերևս պիտի փափաքէր իր ձերմակ փիսիկին ըրածը ընել — աշտարակէն վար ցատկել ու փախչիլ, ինքզինքը բախտին յանձնելով :

Բայց, աւա՛ղ որ բան մը միայն կրնար պատահիլ, որովհետեւ կը յիշէր թէ իր փիսիկը չորս ձաղուկ ոտքեր ունէր, մինչդեռ ինք... .

«Արդեօք կնքամայրս ի՞նչ ըսել ուզեց երբ

ոտքերուս նայեցաւ ու դառնապէս հառաչեց : Արդեօք ես ինչո՞ւ չեմ կրնար շիտակ և հաստատ քալել իմ դայեակին պէս, — միայն թէ ես պիտի չուզէի անոր խոշոր, աղմուկ հանող ու կարծր կօշիկները ունենալ : Բայց նորէն շատ հաճելի պիտի ըլլար արագապէս շարժիլ — թերևս թոչիլ թոչունի մը պէս, նման թոչուններու այն երկայնաշար երամներուն որոնց անցեալ օր երկինքի վրայ ետեւէ ետեւ թռչիլը տեսայ :»

Անոնք չուող թոչուններ էին — կենդանի միակ արարածները որոնք կ'անցնէին այդ անմարդաբնակ դաշտէն, և ինք շատ կը հետաքրքրուէր անոնց մասին՝ խորհելով թէ արդեօք ուրիշ՝ կու գային և ո՛ւր կ'երթային :

«Ի՞նչ հաճելի ըլլալու է թոչուն մը ըլլալ : Եթէ ոտքեր աղէկ չեն՝ մէկը ինչո՞ւ թեւեր չունենայ : Մարդիկ երբ մեռնին՝ թեւեր կ'ունենան թերևս : Կը փափաքիմ որ մեռնիմ, իսկապէս կը փափաքիմ : Ես շատ, շատ յոգնած եմ . ոչ ոք կը խորհի իմ մասին : Մինչև հիմա ալ ոչ ոք խորհեցաւ իմ մասին, թերևս բաց ի կնքամայրէս : Մերիլի կնքամայրս, արդեօք դուն ալ բոլորովին մոռցա՞ր զիս :»

Յոգնած կերպով մը ինքզինքը տարածեց ու նորէն ժողվեց և գլուխը ձեռքերուն վրայ ձգեց . մինչ այսպէս կ'ընէր՝ զգաց թէ մէկը գլինքը կը համրուէր վիզէն, ու դառնալով դտաւ թէ բազմոցի բարձրուն Վրայ չէր որ կը հանգէր, այլ տաքուկ ուսին վրայ այդ գորշազգեստ փոքր ձեր կնոջ :

Ո՛րչափ ուրախացաւ զայն տեսնելով . ի՛նչ-
պէս կը նայէր անոր քաղցր աչքերուն և կը
զգար անոր ձեռքերը , տեսնելու համար թէ
կնքամայրը իրական ու կենդանի՛ էր . յետոյ
թեւերը անոր վիզը փաթթեց ու համբուրեց
զայն այնչափ եռանդով որ կարծես թէ համ-
բուրելէ բնաւ դադրիլ չուզէր :

«Կեցիր , կեցիր » գոչեց կնքամայրը , իբր
թէ խեղդուիլ կեղծելով : «Կը տեսնեմ թէ սոր-
վեցուցածներս չես մոռցած : Համբուրելը ա-
ղէկ բան է՝ եթէ չափաւորութեամբ ըլլայ :
Միայն թէ թող որ խօսք մը խօսելու համար
չունչ առնեմ :»

«Երկվեցեակ մը իսկ խօսք կրնաք խօսիլ ,»
բռաւ ան :

«Է՛հ , շատ աղէկ , ուրեմն ըսէ ինծի թէ ի՛նչ
պատահեցաւ քեզի քեզ տեսնելէս ի վեր —
կամ ա՛լ աւելի քու զիս տեսնելէդ ի վեր , որ
բաւական տարբեր բան մըն է :»

«Բան մը պատահած չէ — ինծի երբեք բան
մը չպատահիր » պատասխանեց Իշխանիկը
տխրաբար :

«Եւ դուն այնչափ տաղտկացած ես , տղաս :»

«Այնչափ տաղտկացած , որ կը խորհէի թէ
արդեօք իմ ճերմակ փիսիկիս պէս չե՞մ կրնար
աչտարակին տակը ցատկել :»

«Այդ մի ըներ , քանի որ ճերմակ փիսիկ
մը չես :»

«Երանի՛ թէ ըլլայի , երանի՛ թէ եղածէս
տարբեր որեւէ բան մը ըլլայի :»

«Գուն քեզ տարբեր բան մը չես կրնար
ընել , ոչ ալ ես կրնամ այդպիսի բան մը ընել :
Եղածիդ պէս մնալով դո՛ւ ըլլալու ես :»

Փոքր ծեր կինը թեւերը տղեկին վիզին
չուրջը փաթթած և շուրթերը անոր ճակտին
դրած՝ շատ հաստատ բայց շատ ալ մեղմ կեր-
պով մը խօսեցաւ զայս : Առաջին անգամն էր
որ տղեկը մէկուն իրեն այսպէս խօսիլը կը
լսէր , և զարմացումով նայեցաւ — բայց ոչ
թէ ցաւով , որովհետեւ ծեր կնոջ քաղցր կեր-
պերը իր խօսքերուն ծանրութիւնը կը մեղմէին :

«Արդ , իմ Իշխանիկս — որովհետեւ դուն
Իշխանիկ մըն ես և իբրեւ այն պէտք է վար-
ուիս — տեսնենք ի՛նչ կրնանք ընել , ես քեզի
համար ի՛նչ կրնամ ընել , կամ ցուցնել քեզի
թէ դուն ի՛նչ կրնաս ընել ինքզինքիդ համար :
Ո՛ր է թռչող լօռիկդ :»

Իշխանիկ ցաւակ չափազանց կարմրեցաւ :
«Ես , — ես զայն դարանին մէջ պահեցի . կար-
ծեմ զեռ հոն է :»

«Գուն բնաւ գործածած չես զայն . չե՞ս սի-
րեր :»

Ան տատամեցաւ՝ անքաղաքալար ըլլալ
չփափաքելով : «Չէ՞ք կարծեր թէ այդ Իշխա-
նիկի մը համար քիչ մը հինուովն բան մըն է :»

Երբ կինը խնդաց երկար ու բարձր , թէեւ
չատ անուշ :

«Իշխա՛ն , իրաւ : Բայց եթէ աշխարհիս բո-
լոր Իշխանները ինդրեն զայն՝ չեն կրնար ձեռք
անցնել , եթէ ես չտամ իրենց : Մաշած և հին-

ուովն : Բայց այդ երեւակայելի ամէնէն ար-
ժէքաւոր բանն է : Քիչեր ունեցած են զայն
մինչեւ հիմա , բայց կարծեցի թէ կրնամ զայդ
տալ քեզի որովհետեւ — որովհետեւ դուն ու-
րիչ մարդերէ տարբեր ես :»

«Նս տարբեր եմ ,» ըսաւ Իշխանիկը և նախ
հետաքրքրութեամբ , յետոյ տեսաւ մը վրդո-
վումով նայեցաւ կնքամայրին երեսը , որ տխուր
ու լուրջ էր և որմէ վար արցունքի դանդաղ
կաթիլներ կը վազէին :

Ծեր կինը անոր կարճ ոտքերուն դպաւ :
«Ասոնք ուրիշ փոքր տղայոց ոտքերուն չեն
նմանիր :»

«Իրա՛ւ , իմ դայեակս ինծի բնաւ չխօսե-
ցաւ այդ մասին :»

«Հաւանաբար ոչ : Բայց ժամանակ է որ
քեզի խօսուի այս մասին , և կը խօսիմ քեզի ,
որովհետեւ կը սիրեմ քեզ :»

«Ի՞նչ բանի մասին խօսուի , սիրելի կնքա-
մայր :»

«Թէ դուն քալելու , վազելու , ցատկելու
կամ խաղալու երբեք կարող պիտի չըլլաս —
թէ քու կեանքդ զգալապէս տարբեր պիտի ըլ-
լայ շատ մը մարդոց կեանքերէն , բայց հակա-
ռակ այդ ամէնուն շատ ալ երջանիկ կեանք մը
կրնայ ըլլալ : Մի վախնար :»

«Նս չեմ վախնար ,» ըսաւ տղան , բայց
շատ դունատեցաւ , չուրթերը գողալ սկսան՝
թէեւ չլացաւ — ալ լալու տարիքը չունէր կամ
թերեւս զայդ չընելու չափ հպարտ էր :

Թէեւ ամբողջապէս չէր ըմբռներ , բայց ա-
ղօտ կերպով կրցաւ կռահել թէ ի՛նչ ըսել կ'ու-
զէր իր կնքամայրը : Իրական կենդանի տղայ
երբեք տեսած չէր , բայց անոնց վազելու և
ցատկելու վրայ անուշաւ պատկերները տե-
սած էր , և անոնց շատ զարմացած , և
նմանցնել փորձած էր , բայց միշտ ձախողած
էր : Հիմա հասկնալ սկսաւ թէ ինչո՛ւ կը ձա-
խողէր , և թէ միշտ պիտի ձախողէր — թէ
իրապէս ինք ուրիշ փոքր տղաքներու նման
չէր , և անօգուտ էր իր անոնց պէս ընել , ա-
նոնց պէս խաղալ փափաքիլը՝ եթէ զանոնք
իբրեւ խաղընկեր ունենար իսկ : Իրենը տար-
բեր կեանք մըն էր որուն մէջ իրեն համար նոր
գործ և նոր հաճոյք գտնել պէտք էր :

Անխառնափեղիկին զգացումը , ինչպէս տարեց
մարդիկ կը կոչեն զայն , — թէ մենք բաները
ոչ թէ մեր ուզածին՝ այլ եղածին պէս կ'ունե-
նանք , և թէ պէտք ենք զանոնք տանիլ և կա-
րելի եղածին չափ օգտագործել — այս դասը գոր
ամէն ոք սորվիլ պէտք է ուշ կամ կանուխ —
եկաւ , բայց աւա՛ղ որ տխրօրէն կանուխ այս
խեղճ տղեկին համար : Ան ասին մը մաքառե-
ցաւ անոր դէմ , բայց յետոյ պարտուած դար-
ձաւ և դառնապէս հեկեկաց իր կնքամայրին
թեւերուն վրայ :

Ծեր կինը մխիթարեց զայն — չեմ գիտեր
ի՛նչպէս , բաց ի այն կերպէն որով սէրը միշտ
կը մխիթարէ , և յետոյ իր քաղցը , հնչեղ ու
գուարթ ձայնով փախաց անոր — «Հոգ մի
ընէր :»

«Ոչ, չեմ կարծեր թէ հոգ կ'ընեմ — այսինքն չեմ ուզեր հոգ ընել,» պատասխանեց ան, կընքամայրին խօսուածքէն քաջալերուելով և մարդու պէս պատասխանելով, թէ եւ ինք դեռ պարզ աղեկ մըն էր :

«Աղէկ կ'ընես, Իշխանիկս, — այդպէս կը վայելէ Իշխանի մը : Հիմա գիտենք թէ ճիշդ ո՛ր ենք. օգնելու համար մենք ալ մեր ուսերը տանք անիւնեղուն և . . . »

«Մենք Անյուսութեան Աշտարակին մէջ ենք, (այս էր աշտարակին անունը՝ եթէ երբեք աշուն ունէր ան) և անիւ չկայ որուն ուսերնիս տանք,» ըսաւ տղան տխրօրէն :

«Ով դուն ամէն բան եղածին պէս հասկցող պարզամիտ տղայ : Ո՛րչափ աղէկ է քեզի համար որ կնքամայր մը ունիս որ կոչուած է . . . »

«Ի՞նչ,» հարցուց տղան եռանդազին :

«Զրարանութիւն :»

«Մարդոցմէ ոմանք տուին այդ անունը ինձի, բայց անոնք իմ մտերիմ բարեկամներս չեն : Ասոնք զիս կ'անուանեն — է՛ն, հոգ չէ թէ ի՞նչ,» աւելցուց ծեր կլինը, աչքերուն մէջ մեղմ փայլով մը : «Քանի որ դուն գիտես զիս, և աղէկ ալ գիտես, դուն ուզած անունդ կըրնաս տալ ինձի, տարբերութիւն չընիր : Բայց ես քու կնքամայրդ եմ, տղաս : Ես լոկ քանի մը սաներ ունիմ. անոնք զիս շատ կը սիրեն և իբրեւ աշխարհիս ամենամեծ օրհնութիւնը կ'ընդունին զիս :»

«Ես ալ կրնամ հաւատալ ատոր,» ըսաւ կաղ Իշխանիկը և անոր նայելով մոռցաւ իր վիշտը — որովհետեւ ծեր կնոջ դէմքը կը պարզուէր, աչքերն աստղերու պէս կը փայլէին, զգեստները կը պայծառանային և բոլոր սենեակը անոր լուսանման, գեղեցիկ և օրհնաբեր ներկայութեամբ լեցուած կ'երեւար :

Տղեկը կրնար ծեր կնոջ նայիլ առ յաւէտ — կէս մը սիրով, կէս մը վախով. բայց ան յանկարծ դորչադղեսց պիտք ծեր կնոջ կերպարանքը առաւ, և աչքերուն մէջ չարածձի շողիւնով մը՝ թուող լօղիկը ուղեց :

«Հին բաներ գնելու դարանէն դուրս հանէ զայն և փոչին թօթուէ, շուտ բրէ,» ըսաւ ան Իշխանիկ Յաւակին, որ իր ամօթէն զլուխը կախած էր : «Գեանին վրայ փոէ զայն և սպասէ մինչեւ որ ձեղքը գոցուի և ծայրերը դէպի վեր բարձրանան շուրջանակի : Յետոյ դնա և լուսեջքը բաց — ուշադրութիւն բրէ որ յաւեջքը բաց կ'ընես — լօղիկին մէջտեղը նստէ, ինչպէս գորտ մը ջրաշուշանի մը տերեւին վրայ, և 'Ապրաքատապրա, տըմ տըմ տըմ,' ըսէ և տես ի՞նչ պիտի պատահի :»

Իշխանիկը խնդալէն մարեցաւ : Այդ բոլորը չափազանց անմիտ բան մը կ'երեւար անոր. կը դարձանար որ իր կնքամայրին պէս խելացի ծեր կին մը այդպիսի ցափռուածքներ կը խօսէր :

«Զրարանութիւն, ըսել կ'ուզես դուն,» ըսաւ կլինը աղեկին՝ անոր չարտայայտուած մտա-

ծուռներուն պատասխանելով, ինչ որ շատ վախցուց Իշխանիկը: «Ես քեզի չըսի՞ թէ ումանք զիս այդ անունով կը կանչեն: Հոգ չէ, այդ ինձի չլնասեր:»

Եւ կինը իր գուարթ ծիծաղով ինդաց, իբր թէ ինք Իշխանիկին տարիքը ունենար՝ ոչ թէ իր տարիքը, և բոլորովին անհոգ կերպով: Ան շատ տարօրինակ ծեր կին մըն էր անտարակոյս:

«Ինձի հաւատա կամ մի հաւատար, տարբերութիւն չըներ» ըսաւ ան: Ահաւասիկ լօզիկը, երբ անոր վրայ նստած ճամբորդել ուզես Ապրաֆասապրա, ջր՛ւ ջր՛ւ ջր՛ւ, ըսէ, և երբ ետ դառնալ ուզես Ապրաֆասապրա թր՛ւ թր՛ւ թի ըսէ: Ահա այսչափ. մնաս բարով:»

Գովէն անցնող հաճելի օգի հոսանք մը որ զինքը այդ բողէին բաւական զօրաւոր ու հանգիստ կը զգացնէր, անա այս էր բոլորը որուն Իշխանիկը գիտակից էր: Իր շատ տարօրինակ կնքամայրը անհետացած էր:

«Հիմա Ձեր Արքայական Բարձրութեան թուչերը ո՛րչափ վարդագոյն եղած են. արդէն առողջացած կ'երեւաս» ըսաւ դայեակը սենեակէն ներս մտնելով:

«Կարծեմ թէ առողջացած եմ» ըսաւ Իշխանիկը մեղմօրէն, — ան իր խոժոռ դայեակին հանդէպ խօսի մեղմ ու ազնիւ զգացում մը կ'ունենար: «Եւ հիմա ճաշս ընեմ, դուն ալ սովորականին պէս կարովի գրաղէ:»

Այն պահուն երբ դայեակը պնակները և ամանները, որոնց պարունակութիւնը տղեկը

հիւանդութենէն ի վեր առաջին անգամ ըլլալով կը լափէր, առնելով հեռացաւ՝ Իշխանիկ Յաւակ բազմոցին վրայ երկնցաւ և իր գորտանման ոստումներուն մէկ երկուքով, որոնք թէեւ տձեւ բայց նպատակայարմար էին, հասաւ այն դարանը ուր կը պահէր իր խաղալիկները, և թուշող-լօզիկը փնտռեց ամէն կողմ:

Աւա՛ղ, ան հոն չէր:

Երբ տղեկը ձանձրախտէ՛ կը տառապէր՝ դայեակը խորհելով թէ այդ ամէն բան կարգի կանոնի դնելու յարմար առիթ մըն էր, մեծ մաքրութիւն մը ըրած էր իր «հին ու անպէտ» կարծած բոլոր բաները վերցնելով. տղեկին սիրական անդուխ ձիերը, կոտորած կառքերը, առանց ոտքի ոչխարները, և անթեւ թուչունները, վերջապէս անոր մանկութեան օրերուն բոլոր դանձերը՝ որոնցմէ բաժնուիլ չէր ուզեր՝ մէջտեղէն վերցուցած էր: Ան թէեւ հիմա անոնցմով շատ քիչ անգամ կը խաղար, բայց անոնց հոն ըլլալը գիտնալով հաճոյք կը զգար:

Անոնց բոլորը վերցուած էին, և անոնց հետ նաեւ թուշող-լօզիկը: Տղեկը սենեակին տախտակամածին վրայ նստաւ ու նայեցաւ դարանին պարապ դարակներուն, որոնք գեղեցկօրէն մաքուր ու կանոնաւոր էին, և յետոյ սկսաւ հեկեկալ՝ սիրտը պայթելու աստիճան:

Բայց հանդարտաբար և միշտ այդպէս: Ձէր ուզեր որ դայեակը իր լացը իմանար: Դայեակը իր վրան կը խնդար, և տղեկը կը զգար թէ հիմա ալ պիտի խնդար:

“Ու այս իմ յանցանքս է” ըսաւ ան լաւով, “ես աւելի խնամ տանելու էի իմ կնքամայրիս նուէրին վրայ: Ով իմ կնքամայրս, ներէ ինծի: Ա՛լ ես ընաւ պիտի չըլլամ այսչափ անհոգ: Ճիշդ չեմ գիտեր թէ ի՛նչ է լօզիկը, բայց վստահ եմ թէ ան թանկագին բան մըն էր: Օգնէ որ նորէն դոնեմ դայն: Օ՛, մի թողուր որ ան ինծմէ գողցուի, խնդրեմ մի թողուր:”

“Հա հա հա” խնդաց արծաթահնչիւն ձայն մը. “այդ թուշող-լօզիկը աշխարհիս մէջ միակ բանն է զոր ոչ ոք կրնայ դողնալ: Ան իր տէրէն զատ ուրիշ որեւէ մէկու մը համար անօգուտ բան մըն է: Աչքերդ բաց, Իշխանիկս, և նայէ թէ ի՛նչ պիտի տեսնես:”

Տղեկը կարծեց թէ խօսողը իր սիրելի ձեր կնքամայրն էր, և փութով ետեւը դարձաւ: Բայց ոչ. ան մինակ իր թանկագին թուշող-լօզիկը տեսաւ սենեակին մէկ անկիւնը ձրգուած և ըստրովին փոշոտ ու սարդիտտայնով պատած:

Իշխանիկ Յաւակ, ճամբան քանի մը անգամ գլտորուելով անոր վրայ խայտցաւ — և խեղճ տղան արդէն շատ անգամներ կը գլտորուէր, բայց առանց տրանջալու նորէն ինքզինքը կը ժողուէր: Լօզիկը կուրծքին վրայ սեղմեց ու համբուրեց զայն, սարդիտտայնները և ամէն բաները. կարծես այն ողջ բան մը եղած ըլլար: Յետոյ սկսաւ քրքրել և բահալ զայն, ամէն վայրկեան զարմանալով թէ

ի՛նչ պիտի պատահէր: Բայց պատահածը այնքան լուրջ բան մըն էր զոր ուրիշ գլուխի մը մէջ պիտի պատմեմ քեզի:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Եթէ իմ ընթերցողս, մեծ կամ պզտիկ, պիտի կասկածի թէ այս պատմութեան մէջ պարիկի սովորական պատմութեան մը մէջ եղածէն աւելի խորունկ նշանակութիւն մը կայ, ես կը վստահցնեմ թէ կայ: Բայց ես զայդ այնչափ խնամքով պահած եմ որ փոքրիկները և մեծերէն շատեր ալ չկարենան գտնել, և նոյն ատեն իրենց սիրելի եղած պատմութիւններու զիրքերէն որեւէ մէկուն չափ ախորժով կարդան այս գիրքը, իբրև հետաքրքրական և հաճելի գիրք մը:

Այս ըսելով՝ հիմա կը դառնամ Իշխանիկ Յաւակի, այդ կաղ տղեկին, որու համար շատեր կը խորհին թէ յետին ծայր արդահատելի է: Բայց եթէ դուն տեսնէիր զայն մինչ նստած էր համբերութեամբ բանալու համար իր զարմանալի լօզիկը, որ շատ ամուր ու շուարեցուցիչ ծրարի մը ձեւով կապուած էր. տեսնէիր անոր փափուկ, փոքր ձեռքերը զործածելը և իր հաստատ որոշումին իբր նշան յօնքերը պոստելը՝ մինչ աչքերը հաճոյքէ, եռանդէ և խանդոտ ակնկալութենէ կը փայլէին — եթէ դուն զայն այսպէս տեսնէիր՝ ջու գաղտփարդ պիտի փոխէիր:

Երբ մենք մարդիկը տառապած ու դժբախտ տեսնենք՝ շատ կը ցաւինք անոնց վրայ, բայց երբ անոնց իրենց տառապանքները քաջաբար

տանիլը և իրենց դժբախտութիւնները կարելի եղածին չափ օգտագործելնին տեսնենք՝ բոլորովին տարբեր զգացում մը կ'ունենանք: Կը յարգենք զանոնք, կը հիանանք անոնց վրայ: Մարդ կրնայ յարգել փոքր տղեկ մը իսկ և հիանալ անոր վրայ:

Երբ Իշխանիկ Յաւակ համբերութեամբ քակեց բոլոր հանգոյցները, ուշագրաւ ու զարմանալի բան մը տեղի ունեցաւ: Լօղիկը սկսաւ ինքզինքը բանալ: Կամաց մը բացուելով ան ինքզինքը փռեց յատակի կապերտին վրայ, այնչափ հարթութեամբ որ կարծես թէ արդու կուած ըլլար: Կեդրոնի ճեղքը սուր ճարձատումով մը գոցուեցաւ, և լօղիկին ծայրերը շուրջանակի դէպ ի վեր բարձրացան մինչև կուրծքը ելլելու բարձրութեամբ. որովհետև նոյն պահուն լօղիկը բաւական մը մեծցած էր, այնպէս որ մէջը՝ նաւակի մը մէջ նստելու չափ հանդարտ կերպով՝ կրնար մարդ մը նստիլ:

Իշխանիկը աւելի մտահոգութեամբ կը դիտէր զայս. եղածը անսովոր, չըսելու համար ահաբեկիչ, բան մըն էր: Բայց նոյն ատեն Իշխանիկը վախկոտ մը չէր, այլ կատարեալ ազայ մը, որ եթէ ուրիշ տղաքներու պէս ըլլար՝ անտարակոյս մեծնալով համարձակ ու արկածախնդիր մէկը — զինուոր մը, նաւապետ մը, կամ ասոնց նման բան մը պիտի ըլլար: Բայց իր այդ վիճակին մէջ ան իր անվախութիւնը կրնար բարոյապէս ցուցնել և ոչ թէ Ֆիզիքապէս, բանէ մը չվախնալով և ընկերով

այն ամէն բաները որոնք իր տկար ոյժերուն սահմանին մէջ կ'իյնային: Եւ վստահ եմ թէ ան այս կերպով աւելի իրական քաջասրտութիւն կը ցուցնէր քան երբ վեց զոյգ առողջ սրունքներ ունենար:

Ան ինքնիրեն ըսաւ, «Ի՞նչ յիմար սագ մըն եմ ես: Կարծես թէ իմ սիրելի կնքամայրս ինձի վնասակար բան մը տուած ըլլար: Ահա այսչափ:»

Այսպէս ան իր ճարպիկ մէկ ուսումով լօղիկին ճիշդ կեդրոնը ցատկեց, ուր կկղեցաւ թեւերը ծունկերուն փաթթելով, որովհետև ծունկերը քիչ մը կը դողային և սիրտը արագ կը զարնէր, բայց հոն նստաւ լուռ ու հանդարտ, սպասելով թէ ետքը ի՞նչ պիտի պատահէր:

Բան մը չպատահեցաւ, և ինք ալ մտածել սկսաւ թէ բան մը չպիտի պատահէր, և քիչ մը յուսահատութիւն զգալ սկսաւ: Այն պահուն յիշեց այն բառերը զորոնք կրկնել պատուիրուած էր իրեն. «Ապրաֆասապրա Տըլ Տըլ Տըլ:»

Կրկնեց այդ բառերը ու նոյն ատեն կը խնդար ալ, որովհետև ատոնք շատ անիմաստ կ'երեւային իրեն: Եւ յետոյ — յետոյ . . .

Հիմա չեմ սպասեր որ որևէ մէկը հաւատայ իմ այս պատմելիքիս, թէև շատ մը խելացի մարդիկ աւելի յիմար բաներու հաւատացած են: Եւ որովհետև տեսնելը հաւատալ է, և ես ալ չտեսայ զայս, հետեւաբար լուր-

եայն կը հասկցուի թէ ինծմէ ալ հաւատալ չսպասուիր՝ միայն կերպով մը, բայց նորէն ալ ճշմարտութիւն կայ ասոր մէջ — գոնէ մարդոցմէ ոմանց համար :

Լօղիկը յամբարար ու շարունակաբար բարձրացաւ, նախ քանի մը մատնաչափ, յետոյ ա՛լ աւելի վեր, մինչև որ լուսէջքին մօտեցաւ : Իշխանիկ Յաւակ լուսէջքի ապակիին իսկ զարնուեցաւ, կամ սլիտի զարնուէր եթէ լալով գլուխը ծռած չըլար և չըսէր մելամաղձոտ ձայնով մը, «Օ, կ'աղաչեմ, ինծի մի վնասեր :»

Յետոյ յանկարծ յիշեց իր կնքամայրին որոշ հրամանը — «Լուսէջքը բաց :»

Յանկարծ իր քաջարտութիւնը վերստանալով առանց բոպէ մը իսկ ուշանալու գլուխը վերցուց ու սկսաւ լուսէջքի ապակեփեղկին մղաւկը վնասուել. այս պահուս լօղիկը հանգարտ կը կենար օդին մէջ իր հաւասարակըշուսութիւնը պահելով : Բայց այն վայրկեանին երբ պատուհանը բացուեցաւ՝ դուրս թռաւ — դուրս ճիշդ թարմ օդին մէջ ու անոր և անամպ երկնակապոյտին միջև ոչինչ կար :

Իշխանիկ Յաւակ ասոր պէս անուշ զրացում մը երբեք ունեցած չէր : Ես կրնամ հասկնալ զայդ. դուն չե՞ս կրնար : Դուն երբ գիտած ես ճեղագուաները որոնք բոյն կը դառնան մինակ կամ զոյգերով, իրիկուան հանդարտ օդին մէջէն թռչելով, մինչև որ իրիկնամուտի այդ գորշութեան մէջ սև կէտերու պէս երեւան, դուն, այն ատեն չե՞ս խոր-

հած թէ ո՛րչափ հաճելի պէտք է ըլլայ հոն ըլլալ, աշխարհիս աղմուկներէն ու ժխորներէն հեռու, վարի ամէն բաները լսելու և տեսնելու կարող, ու նորէն ալ ոչ մէկ բանէ խանգարուած և ոչ ոքէ նեղուած — միս մինակ, բայց կատարելապէս գո՛ն ու երջանիկ :

Ասոր նման բան մըն էր ահա կաղ Իշխանիկին երջանկութիւնը, երբ ան Անյուսուսութեան Աշտարակէն դուրս ելաւ, և առաջին անգամ ըլլալով ինքզինքը մաքուր բաց օդին մէջ գտաւ, վրան՝ երկինքը ու ներքեւը՝ երկիրը :

Իրապէս, հոն երկինքէ ու երկիրէ զատ բան մը չկար, ոչ տուներ, ոչ ծառեր, ոչ ալ գետեր, լեռներ ու ծովեր — ոչ մէկ կենդանի գետնին վրայ, կամ թռչուն մը օդին մէջ : Բայց անոր՝ մինչև իսկ այդ հարթ անապատը գեղեցիկ կ'երեւար. կար նաև փառաւոր երկնակամարը, փոքր մահիկով մը, որ մանուկ թագունիի մը պէս նստած էր : Իրիկուան հովիկը այնքան անուշ ու թարմ էր, որ զինքը իր կնքամայրին համբոյրներուն պէս կը համբուրէր. յետոյ կամաց կամաց քանի մը աստղեր երեւալ ս'լսան, նախ երկու կամ երեք, և յետոյ հոյլեր ու հոյլեր, այնպէս որ երբ զանոնք համբել սկսաւ բոլորովին շփոթեցաւ :

Սակայն և այնպէս ա՛լ այս պահուն զով հովիկը պաղած և մշուշը հաւաքուած էր, և ինչպէս ըսած էր, դուրսի հագուստ ընաւ ունեցած չըլլալով խեղճ Իշխանիկ Յաւակ շատ հանդիստ չէր : Յօղերը սկսան անոր վարսերը թրջել — ա՛լ սկսաւ դողդղալ :

«Թերեւս աղէկ կ'ըլլայ որ տուն դառնամ,»
խորհեցաւ ան :

Բայց ի՞նչպէս :—Որովհետեւ իր յուզումին մէջ միտքէն ելած էին այն միւս բաները զորոնք սորվեցուցած էր իր կնքամայրը : Այդ բաները առաջինէն հազիւ թէ քիչ մը տարբեր էին , բայց բոլոր կարեւորութիւնը այդ թեթեւ տարբերութեան մէջ կը կայանար : Մինչ ան իր «Ապրաքատապրա»ն կը կրկնէր՝ անոր ետեւէն շատ մը ուրիշ վանկեր փորձելով , լօգիկը արագաբար կը բարձրանար մտաւիշխապատ դատարկութեան մէջ սուբալով :

Եւեղձ Իշխանիկը վախճալ սկսաւ : Ի՞նչ պիտի ըլլար եթէ իր այս սքանչելի թուշղ-լօգիկը այսպէս ճամբորդել շարունակէր , թերեւս մինչև աշխարհիս վերջը , իրեն հետ տանելով Խեղձ , յոգնած և անօթի աղէկը , որ վերջապէս խորհիլ սկսած էր թէ ընթրիքի մը և անկողինի մը մէջ ալ հաճելի բաներ կան :

«Սիրելի կնքամայր,» գոչեց ան ցաւազինորէն , «օգնէ ինձի : Այդ բաները անգամ մըն ալ ըսէ ինձի ու ալ բնաւ պիտի չմոռնամ :»

Յանկարծ բաները կարծես շտապով եկան իր միտքը—«Ապրաքատապրա թըմ թըմ թի :» Այս չէ՞ր . ա՛հ , այո , որովհետեւ լօգիկը սկսաւ գանդաղաբար ետ դառնալ : Ան նորէն կրկնեց յուսուժքի բառը աւելի սրոշ ու հաստատ , երբ լօգիկը մեղմ սուզում մը ըրաւ գոհունակութիւն յայանելու գլուխի նշանի մը պէս , և յանկարծ առաջուանին չափ արագութեամբ ետ դարձաւ աշտարակին ուղղութեամբ :

Տղեկը լուսէջքը հասաւ ու զայն ձիշտ ձգածին պէս գտաւ , և անկէ ներս մտաւ լօգիկով ու ամէն ինչով , այնչափ դիւրաւ որչափ ելած էր հոնկէ : Ան հազիւ սենեակին յատակը հասած էր՝ դեռ կը նստէր իր թուշղ-լօգիկին կեդրոնը — ջրաշուշանի տերեւի մը վրայ նստած գորտի մը պէս , ինչպէս իր կնքամայրը բացատրած էր զայն— և նոյն ատեն իր գայեակին ձայնը կը լսէր դուբէն :

«Ողորմա՛ճ Աստուած , ի՞նչ եղաւ ձեր Արքայական Բարձրութեան այսչափ ատեն : Մինչև միջինալը պատուհանին առջև ապուշի պէս նստիլ և լուսէջքն ալ բաց թողո՛ւլ այդպէս : Իշխան , ի՞նչ բանի վրայ կը մտածես : Դուն ամէնէն յիմար աղէկն ես զոր երբեք տեսած եմ :»

«Ե՞ս,» ըսաւ ան մտացիր կերպով և բնաւ կարեւորութիւն չտալով դայեակին դայրոյթին , որովհետեւ անոր միակ հոգն այն էր որ գայեակը բնաւ բան մը չիմանար :

Դայեակը բան մը իմանալու համար շատ ճարպիկ մէկը ըլլալ պէտք էր : Իշխանիկ Յաւակ լօգիկէն դուրս ելելուն պէս՝ ան կարելի ամէնէն փոքր ծրարի մը ձեւով ինքնիրեն ծալուեցաւ , ինքնիրեն իր հանդոյցները կապեց և ինքզինքը յարմարապէս գլորեց մինչև սենեակին ամէնէն մուժ և հեռու անկիւնը : Եթէ դայեակը զայն տեսնէր , և արդէն չէր տեսած , զայն անկարեւոր քուրջի ծրար մը պիտի կարծէր :

Դայեակը լուսէջքը զայրացկոտ շարժումով մը գոցելով՝ կերակուրը ներս բերաւ, մտները վառեց՝ իր սովորական խոժոռ դէմքով, բայց Իշխանիկ Յաւակ հաղիւ թէ նկատեց զայդ։ Ան միայն տեսաւ ուրիշէն աննշմարելի անկիւնի մը մէջ պահուած իր սքանչելի թռչող-լօգիկը։ Ու թէև իր ընթրիքը մասնաւորապէս աղէկ բան մը չէր, ախորժով կերաւ զայն, հաղիւ լսելով բառ մը իր դայեակին քրթմնջիւնէն, որ կարծես այդ գիշեր անոր դաժան լուծեան տեղ անցած էր։

«Խեղճ կին» խորհեցաւ ան, երբ պահ մը կեցաւ զայն մտիկ ընելու և անոր նայելու համար իր հանդարտ ու երջանիկ աչքերով, որ այնչափ նման էին իր մօրը աչքերուն։ «Խեղճ կին, ինք թռչող-լօգիկ չունի։»

Եւ երբ վերջապէս ինքը մինակը մնաց և իր անկողնիկին մէջը մտաւ, ուր արթուն պառկեցաւ բաւական ատեն, և զիտեց՝ իր խօսքով իր «երկնապարտէզ»ը՝ որուն ծաղիկները ատողեր էին, անոր գլխաւոր մտածումը սա էր. «Վաղը շատ կանուխ արթնալու եմ, և դասերս պատրաստելու եմ ու յետոյ կրնամ բոլոր աշխարհը պտըտիլ իմ գեղեցիկ լօգիկիս վրայ նստած։»

Այսպէս յաջորդ օրը ան իր աչքերը բացաւ արեւին հետ և աղէկ սիրտով մը դասերը սորվեցաւ։ Մինչև այն ատեն անոնք միայն եղած էին իր ձանձրալի կեանքին գլխաւոր զբօսանքը. հիմա վախճամ թէ ան զանոնք ալ քիչ մը

ձանձրալի գտաւ։ Բայց ան ջանաց բարի ըլլալ — չեմ ըսեր թէ Իշխանիկ Յաւակ միշտ բարի էր, բայց ընդհանրապէս ըլլալ կը ջանար — և երբ միտքը երթար թափառելու այն մութ անկիւնը ուր կեցած էր իր թանկագին գանձը՝ վճռապէս ետ կը հաւաքէր իր միտքը։

«Որովհետև» կ'ըսէր ան, «կնքամայրս ո՛րչափ պիտի ամնայ իմ մասին եթէ իբրև ծոյլ տղայ մը մեծնամ։»

Բայց այն վայրկեանին երբ դասերը լմնցուց և ինքը դատարկ սենեակին մէջ մինակը մնաց, սենեակին դիմացի կողմը գնաց սողալով, հին փոքր ծրարը՝ փափաքէն մատները դողալով՝ քակեց, աթոռին վրայ ելաւ, անկէ ալ սեղանին վրայ որ կարողանայ լուսէջքը բանալ — այս անգամ բան մը չմտցաւ — իր յուսուածքի բառը ըսաւ և լուսէջքէն դուրս թռաւ տղայոց ոճով խօսելով, «գրեթէ երկվայրկեանէ կարճ ժամանակի մը մէջ։»

Ոչ ոք զգաց անոր բացակայութիւնը։ Ան միշտ հանգարտ կերպով նստելու այնչափ վարժ էր որ դայեակը, թէև միւս սենեակին մէջ կը նստէր, բան մը չհասկցաւ։ Ասկէ զատ ան շատ մը անգամներ ներս մտած ելած կընար ըլլալ, բայց տարբերութիւն չէր ըներ, անոր բացակայութեան մասին բան մը չէր հասկնար։

Որովհետև ի՞նչ կէ։ կարծես թէ ըրաւ այդ ձարպիկ կնքամայրը։ Ան մաս մը լուսնի լոյս կամ ուրիշ յարմար նիւթ մը կ'առնէր և պա-

տունանին առջև նստած կարգացող պատկեր մը կը շինէր անկէ, կամ երեւոյթ մը որ սեղանին առջև նստած գծագրութիւն կ'ընէր, և որոնք Իշխանիկ Յաւակի այնչափ նման կ'ըլլային որ որեւէ հասարակ շիտող մը պիտի չկատկածէր թէ խարէութեան մը զոհ կ'ըլլար, և մինչև իսկ աղեկը պիտի շուարէր գտնելու մէջ թէ ո՛րն էր պատկերը և ո՛րը ինքը :

Այս բոլոր ժամանակը երջանիկ փոքրիկ աղեկը դուրսն էր, իր դիւթական լօգիկով օգին մէջ թռչելու վրայ և ամէն տեսակ զարմանալի բաներ գիտելով—կամ այդ բաներն էին որ զարմանալի կ'երեւային անոր որ մինչև այդ ատեն բան մը տեսածչ էր :

Նախ կային դաշտին վրայ մեծցող ծաղիկները, զորոնք մեծարաց աչքերով կը գիտէր՝ երբ լօգիկը բաւականաչափ մօտենար անոնց. անոնք շատ փոքր բայց շատ ալ գեղեցիկ էին—ձերմակ ծնկածաղիկ, և գեղին նունափառ և եկքան ծիրանեգոյն և պայծառ, և շատ մը ուրիշներ որոնց անունները չեմ գիտեր : Իշխանիկ Յաւակ ալ ուրիշներ չէր գիտեր, թէ կը շանար զանոնք յիշել բաղդատելով իր նախապէս տեսած պատկերներուն հետ : Բայց շատ հեռու էր, ու թէ և բաւական հաճելի էր զանոնք հեռուէն գիտել ու անոնց հիանալ իրբև փայլուն գոյներով կապերտներ, բայց նորէն պիտի ուզէր անոնց բոլորն ալ զննել : Ան, ինչպէս ինծի ճանչւոր փոքր աղջիկ մը կ'ըսէր իր մէկ խաղընկերին մասին, «շատ պրպտող աղեկ մըն էր :»

«Արդեօք,» խորհեցաւ ան, «պիտի կարենայի՞ աւելի աղէկ տեսնել ակնոցով մը, նման անոր զոր դայեակս կը գործածէ կարգալու համար և որուն շատ խնամ կը տանի ինք : Ո՞րչափ պիտի խնամ տանէի ևս ալ անոր վրայ, եթէ հատ մը ունենայի :»

Յանկարծ քիթին վրայ հաստատուած զարմանալի և կարծր բան մը զգաց : Ան ամենագեղեցիկ ոսկի ակնոց մըն էր որ երբեք տեսնուած էր, և վար նայելով գտաւ որ, թէ և գեանէն այնչափ բարձր էր, կարող էր տեսնել վարի խոտի պարզ ծիղերն իսկ, նուրբ կոկոնը և ծաղիկը—ոչ միայն այսչափ, մինչև իսկ անոնց վրայ սողացող միջատներն ալ :

«Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ,» գոչեց ան երախտագիտութեան զեղումով մը—որ և է մէկու մը, ամէն մէկուն, բայց մասնաւորապէս իր սիրելի կնքամայրին որուն մասին վստահ էր թէ ան էր այս նոր նուէրը տուողը : Ան անոր հետ երկար ատեն զրօսնեցաւ՝ իր կզակը լօգիկին եզերքին դրած, նայեցաւ վարի կանանչուտին վրայ, որուն խրաքանչիւր քառակուսի կանգունը զարմանալիքներու հանք մըն էր :

Յետոյ աչքերը հանդէսնելու համար պարզապէս՝ զանոնք դէպ երկինք դարձուց, դէպ ի կապոյտ, փայլուն ու գատարկ երկինքը, որուն այնչափ շատ անդամներ նայած էր և բան մը տեսած չէր :

Հիմա վստահարար բան մը կար հոն : Եր-

կար, սե, ալիքի նման գիծ մը որ հեռուէն կը
 շարժէր՝ ոչ թէ պատահմամբ, ինչպէս կ'ընեն
 ամպերը երեւութարար, այլ վճռապէս, իբր թէ
 կենդանի բան մը եղած ըլլար: Զայն առաջ ալ
 տեսած կրնար ըլլալ—և գրեթէ այնպէս կը
 կարծէր թէ տեսած իսկ էր, բայց այն ատեն
 չէր կրնար ըսել թէ ի՞նչ էր ան: Հիմա անոր
 իր ակնոցով նայելով գտաւ թէ ան իրապէս
 կենդանի էր, երկար շարք մըն էր թռչուններ
 բու, որոնք իրարու ետեւէ կը թռչէին. անոնց
 թեւերը շարունակ կը շարժէին և գլուխները
 նոյն ուղղութեան դարձած էին, այնչափ տե-
 ւականապէս որ կարծես անոնցմէ իւրաքան-
 չիւրը փոքր նաւ մը եղած ըլլար, անխտոր
 ղեկով մը անտեսանելիօրէն առաջնորդուած:

«Անոնք չուող թռչուններ ըլլալու են
 որ դէպի ծով կը թռչին» ըսաւ աղեկը, որ
 քիչ մը կարգացած էր անոնց մատին և իրո-
 ղու-թիւնները քովէ քով բերելու և անոնցմէ
 կրցածը եզրակացնելու մեծ տաղանդը ունէր:
 «Օ՛, ո՛րչափ պիտի փափաքէի զանոնք շատ
 մօտէն տեսնել և գիտնալ թէ ուրիշ՝ կու գան
 և ո՛ւր կ'երթան: Ո՛րչափ կը փափաքիմ աշ-
 խարհի մէջ գտնուած ամէն բան գիտնալ:»

Յանդուզն խօսք մը մինչև իսկ «պրպտող»
 պղտիկ տղու մը համար. որովհետև մենք մինչ
 կը մեծնանք՝ որչափ գիտնանք այնչափ դիտ-
 նալու բաներ կը գտնենք: Եւ իշխանիկ Յուակ
 կարմրեցաւ երբ ըսաւ զայս, և կը յուտար որ
 ըսածը ուրիշ լսող մը չեղաւ:

Բայց և այնպէս կ'երեւար որ մէկը լսած
 էր. որովհետև լօղիկը դէպ առաջ յանկարծա-
 կան ոտտում մը ունեցաւ, և ինքզինքը վերը,
 բարձրը, օդին մէջ գտաւ, մէջը այդ օդային
 ճամբորդներուն, որոնք ճամբորդելու համար
 մագաղան լօղիկ չունէին, — ոչինչ ունէին բաց ի
 իրենց թեւերէն: Բայց նորէն ալ, հոն, օդին
 մէջ, անվախ յառաջ կ'երթային:

Իշխանիկ Յուակ անոնց նայեցաւ՝ երբ ա-
 նոնք ետեւէ ետեւ կը սահէին կ'անցնէին իր
 քովէն, և անոնք ալ իրեն կը նայէին—այդ
 գեղեցիկ ծիծեռնակները որոնք փոփոխական
 գոյնով վիզեր ու փայլուն աչքեր ունին—իրը
 թէ անոնք կը զարմանային օդին մէջ այդպիսի
 անսովոր տեսակէ թռչունի մը հանգիպելով:

«Օ՛հ, երանի՛ թէ ես ալ ձեզի հետ երթայի,
 սիրուն արարածներ» գոչեց աղեկը, «ես
 այնչափ կը ձանձրանամ այս միօրինակ դաշտէն
 ու մենաւոր ու ձանձրալի աշտարակէն: Ա՛հ,
 աշխարհ տեսնելու շատ փափաք ունիմ: Գեղե-
 ցիկ ծիծեռնակներ, սիրական ծիծեռնակեր,
 ըսէք ինձի, ի՞նչ բանի կը նմանի այդ գեղե-
 ցիկ, զարմանալի աշխարհը:»

Բայց ծիծեռնակները թան անցան անոր
 քովէն շարունակ ու համբօրէն, երթալով
 իրենց ճամբայէն, իբր թէ այդ գլուխներուն
 իւրաքանչիւրին մէջ նաւավարի մը կողմնա-
 ցօյցը եղած ըլլար, զանոնք ծովին ու ցա-
 մաքին վրայէն ապահով առաջնորդելու համար
 ուղղակի դէպ ի հոն ուր կը փափաքին երթալ:

Տղեկը անոնց ետեւէն նայեցաւ նախանձով :
 Երկար ատեն աչքով հետեւեցաւ այն թեթե
 շարժուն սև գիծին՝ մինչ ան դէպ առաջ
 կ'երթար , երբեմն իր կորութիւնները քիչ մը
 փոխելով , բայց բնաւ չչեղելով իր որոշ ըն-
 թացքէն , մինչև որ ալ բոլորովին անհետա-
 ցաւ անոր աչքերէն :

Այն ատեն տղեկը լօղիկին մէջտեղը նստաւ
 տխուր ու մենաւոր զգալով ինքզինքը :

«Կարծեմ ա՛լ ատեն դառնալու եմ ,» ըսաւ ան
 և կրննեց իր «Ապրաքատապրա թըմ թըմ
 թի»ն , աւելի նեղուած սիրտով մը : Ան որչափ
 ունենար , այնչափ աւելին կ'ուզէր , և միշտ
 չպատահիր որ մէկը ուղած բաները ունենայ—
 դոնէ ճիշդ այն վայրկեանին երբ կը բաղձայ
 անոր . այս չըլլար մինչև իսկ այն ատեն երբ
 մէկը իշխան է և զօրաւոր ու բարերար կնքա-
 մայր մը ունի :

Տղեկը իր կնքամայրին կոչուծ ընելով ,
 հակառակ անոր բոլոր բարիքներուն ո՛րչափ
 ապերջանիկ ըլլալը ըսելով զայն վրդովել չու-
 զեց , իր սրանեղութիւնը իրեն վերապահեց ,
 եւ զարձաւ իր մենաւոր աշտարակը , և երեք
 օր անցուց լուս մեղամաղձութեան մէջ , մինչև
 իսկ իր թուշղ լօղիկին վրայ ուրիշ ճամբոր-
 դութիւն մը ընել չձեռնարկելով :

ԳՒՈՒՆ Զ.

Չորրորդ օրը այնպէս պատահեցաւ որ
 խուլ-համբը իր սովորական այցելութիւնը
 տուաւ , որմէ ետքը իշխանիկ Յաւակ ուրա-
 խացաւ : Այդ միշտ կը պատահէր երբ ան ստա-

նար իր նոր գիրքերը զորոնք , իր խիղճը հան-
 դարտեցնելու համար , կանոնաւորապէս կը
 դրկէր Տարաշխարհի Թագաւորը իր եղբորոր-
 դիին , ինչպէս նաև շատ մը նոր խաղալիկներ ,
 թէև վերջինները հիմա կարեւորութենէ ինկած
 էին :

«Գեո խաղալիկներ , երբ մեծ ազայ մը ե-
 դած եմ ալ ,» ըսաւ իշխանիկը արհամարհան-
 քով մը , և հաղիւ թէ պիտի զիջանէր նստիլ
 խաղալիկ ճօճուն-ձիուն վրայ որ կերպով մը
 —կարծեմ ինծմէ չսպասուիր որ ամէն ինչ
 ճիշդ ու ճիշդ նկարագրեմ— բերուած էր ծրար-
 ուած և բեռցուած միւս սև ձիուն վրայ , որ
 աշտարակին տակը հանգիստ կերպով կը պահ-
 ուէր ու կը կերակրուէր :

Իշխանիկ Յաւակ վառ ծուեցաւ , անոր
 նայեցաւ և խորհեցաւ թէ ի՛նչ մեծ բան պէտք
 է ըլլայ անոր վրայ նստիլ — այդ փառաւոր
 կենդանի ձիուն— վրայ հեծնալ , ինչպէս տե-
 սած էր ասպետներու պատկերներուն մէջ :

«Ենթադրենք թէ ես ասպետ մը ըլլայի »
 ըսաւ ան ինքն իրեն , «այն ատեն պիտի ստիպ-
 ուէի ձի նստիլ և զաշխարհ տեսնել :»

Բայց ան այս բոլոր մտածութիւնները ինքն
 իրեն վերապահեց և հանդարտ նստաւ , ու ե-
 ոսանգով մինչև վերջը կարգաց իր նոր գիր-
 քերը : Այդ հացկերոյթ մըն էր , նման Պարմէ-
 սիաէի հացկերոյթին որու մասին կարդացած
 ես «Հազար ու մէկ Գիշերներ»ու մէջ , և որ կը
 բաղկանար շատ չքնաղ բայց մէջը պարսպ

պնակներէ, կամ նման «Տոն Քիչոթ»ի մէջ Սանքօ Փանցայի հացկերոյթին, ուր այն վայրկեանին երբ մէջէն շոգի ելող պնակները սեղան բերուէին՝ բժիշկը ձեռքը կը շարժէր և բուրոն ալ կը վերցուէին:

Այսպէսով տղայական կեանքին գրեթէ բոլոր սովորական հաճոյքները առնուած էին, կամ աւելի շիտակը երբեք տրուած չէին այս խեղճ իշխանիկին:

«Արդեօք» կը խորհէր երբեմն ան, «ի՞նչ անտակ բանի մը պիտի նմանէր ձի նստիլ ու վազցնել, կամ կառք նստիլ ու ձիերուն սանձը քաշել և երկրին մէկ կողմէն միւսը երթալ, կամ խրամներէ ցատկել, ձիարշաւի մրցումներ ընել, նման անոնց որոնց վրայ կը կարուած և կամ որոնց պատկերները կը տեսնեմ: Ո՛րչափ բաներ կան, զորոնք ընել պիտի ուղէի: Բայց նախ պիտի փափաքէի երթալ ու զաշխարհ տեսնել: Պիտի փորձեմ»:

Հաւանաբար իր կնքամայրին ծրագիրն էր միշտ ձգել զայն որ դեռ բան մը չհասած փորձէ և չարաչար աշխատի: Այսօր իր թոշող-լօգիկը կապող հանգոյցները քակել սովորականէն աւելի նեղութիւն պատճառեցին անոր և լման կէս ժամ անցաւ մինչև որ բաց օդը բարձրացաւ և ինքզինք զուարթօրէն թռչելու վրայ դատաւ աշտարակին կատարին վրայ:

Մինչև հիմա իր բոլոր ճամբորդութիւններուն մէջ իր տունը աչքէ կորսնցնելու չափ հեռու ընաւ դացած չէր, որովհետև այդ մե-

նաւոր չէնքը, վերջապէս իր տունն էր—արդէն ուրիշ տուն մը չէր յիշեր ինք. բայց հիմա իր աշտարակը տեսնելով իսկ անհանգիստ կ'ըլլար, այս կլոր պատերով ու սափարակ, ստամնածէ և կղերքներով աշտարակը:

«Հեռո՛ւն երթանք», գոչեց ան, երբ լօգիկը թեթև շարժումով մը ցնցուեցաւ, իբր թէ իշխանիկին հրամանին սպասելով: «Այո, որևէ տեղ, որևէ վայր մը ուր հեռու ըլլամ հոսկէ և դուքսի աշխարհի մէջը մանեմ»:

Երբ այս խօսեցաւ, լօգիկը իբր թէ նոր գաղափար մը յղացած դէպ յառաջ սուրաց, ու խոյսցաւ օդին մէջ աւելի արագ քան սրընթաց շոգեկառք մը:

«Տի՛ն, յառաջ, տի՛ն», գոչեց իշխանիկ Յաւակ մեծ հաճոյքով, «ձիարշաւ ընելու չափ աղէկ բան է այս»:

Եւ շոյեց լօգիկը իբր թէ ձիու վրայ հեծած ըլլար, —այսինքն այն կերպով որով կը կարծէր թէ ձիերը կը շոյեն, և գլուխը դէպ ետ ըրաւ, թարմ հովով գովանալու համար, վերարկուին օձիքը վեր քաշեց և գլխարկը դէպ ի վար, դի կը զգար թէ հովը աւելի սաստիկ ու ցուրտ կ'ըլլար, իր գիտցած որևէ մէկ բանէ աւելի ցուրտ:

«Է՛ն, ի՞նչ կարեւորութիւն ունի», ըսաւ ան, «ես տղայ մըն եմ և տղաք բանի մը կարեւորութիւն տալու չին»:

Բայց նորէն ալ հակառակ իր բոլոր յօժարամտութեան սկսաւ դողդղալ սաստկապէս,

նոյն ատեն ան առանց իր ձաշը ընկու զուրա
 ելած ըլլալուն՝ մարելու աստիճան անօթու-
 թիւն կը դգար: Եւ այս ամէնուն վրայ պայ-
 ծառ ու արեւոտ օդը սկսաւ անձրեւոտ ըլլալ,
 և ինք վերը, ամպերու մէջ դանուկով քանի
 մը վայրկեանի մէջ խիտմ դարձաւ:

«Արդեօք ետ դառնա՞մ», խորհեցաւ ան,
 «ենթադրենք թէ Ապրաֆսասպրան ըսեմ:»

Բայց հոս կեցաւ, որովհետեւ լօգիկը հնա-
 դանգութեան շարժում ըրաւ, իբր թէ անմի-
 ջապէս տուն զրկուիլ ակնկալելով:

«Ոչ, ոչ, չեմ կրնար ետ երթալ, պէտք է
 յառաջ երթամ և աշխարհը տեսնամ: Բայց ո՞նչ,
 երանի՜ր թէ ամէնէն հինուամին կապերաը ունե-
 նայի անձրեւէն պատասպարուելու համար, կամ
 չորաբեկ հացի կտոր մը ու քիչ մը պանիր՝
 անօթութիւնս անցնելու համար: Նորէն ալ
 շատ հոգս չէ, ես իշխան մըն եմ և պէտք եմ
 ամէն բանի դիմանալ: Թոյր, լօգիկ, կրցածս
 պիտի ընեմ:»

Այս շատ տարօրինակ պատահմունք մըն
 էր, բայց դեռ իր խօսքերը չլինցուցած ծուն-
 կերուն վրայ կակուղ ու տաքուկ բանի մը
 ծածկուելը դգաց. իրապէս գեղեցիկ արջկենի
 (արջի մօրթ) մըն էր, որ շատ բնականօրէն իշ-
 խանին մարմինին շուրջ կը վաթթուէր ու կը զըր-
 կէր դայն, իբր թէ ինք թոժիւնը (արջի ձագ)
 եղած ըլլար բարի ձեր մօր, որուն երբեմն կը
 պատկանէր այդ արջկենին: Յետոյ գրպանին
 մէջ, որ դարձանալի կերպով մը յայտնի եղաւ,

զգաց և գտաւ ոչ թէ ճիշդ հաց ու պանիր կամ
 կարկանդակ, այլ ծրար մը ամենահամեղ կե-
 բակուր զոր ինք երբեք ձաշակած էր: Այն ոչ
 միս ոչ հաստեայ էր, այլ երկուքին խառնուր-
 դը, և երկուքին տեղն ալ կրնար բանել իրեն
 համար յարժարապէս: Իշխանիկը իր կեբակուրը
 կերաւ երեւակայելի ամէնէն մեծ ախորժակով,
 մինչև որ սաստիկ ծարաւցաւ ու չէր դիտեր
 ի՞նչ ընել:

«Արդեօք կաթիլ մը ջուր ունենալ կարելի
 չէ՞ր ինձի համար, եթէ ձեզի նեղութիւն չըլ-
 լայ, ով կնքամայրերու ամէնէն բարին:»

Որովհետեւ ան իրապէս կը կարծէր թէ իր
 այս պէտքն ալ գոհացնել կնքամայրին կարո-
 դութենէն վեր էր: Անյուսութեան Աշտարա-
 կին պէտքը եղած բոլոր ջուրը ջրհանով վեր
 կը հանուէր արդէսեան ջրհորէ մը — շատ բա-
 ներ արդէն ծանօթ էին Տարաշխարհի մէջ —
 որ աշտարակին տակը փորուած էր: Բայց աշ-
 տարակին շուրջը, մղոններով հեռաւորութեան
 մէջ, այդ ամայի գաշտը կատարելապէս չոր
 էր: Եւ այդ անապատին վրայ, օդին մէջ, ի՞նչ
 պէս կարելի էր ջրհոր մը կամ կաթիլ մը խիկ
 ջուր դանել յուսալ:

Ան բան մը, այսինքն անձրեւը, մոռցաւ:
 Մինչ կը խօսէր, անձրեւի տեղատարափ մըն ալ
 իջաւ. ամպերը իբր թէ սաստիկ լացով մը
 ինքզինքնին կը պարպէին, դայն թրջելով,
 բայց անոր ետեւը ապակեայ ամանի մը մէջ՝
 զոր ինք բնաւ տեսած չէր՝ լեցնելով բաւական

ջուր որ կրնար անուազն երեք աղու ծարաւը մարել : Եւ ջուրը արնչափ թարմ ու մաքուր էր — ինչպէս են սովորաբար ամպերէն իջնող ջուրերը երբ քաղաքին ծխաններուն մուխերով և ուրիշ աղտոհղութեամբ չեն աղտոտուած — որ խմեց անոր բոլորը մեծ հաճոյքով ու գոհունակութեամբ : Եոյնպէս երբ ամանին ջուրը սպառեցաւ անձրեւը նորէն լեցուց զայն, այնպէս որ աղեկը կրցաւ երեսը ու ձեռքերը լուալ և աղտուր մը գովանալ : Յետոյ արեւ եղաւ ու շուտով չորցուց զայն : Ասկէ ետքը արջներին տակը կծկտեցաւ, ու թէև երեւակայելի ամէնէն արթուն աղան ըլլալ սրոշած էր, չափազանց հանդիտա, տաքուկ ու աղէկ զգալով՝ Իշխանիկ Յաւակ վայրկեանի մը համար սոսկ աչքերը գոցել խորհեցաւ : Երկրորդ վայրկեանին ան արգէն խորունկ քուն մտած էր :

Երբ արթնցաւ ինքզինքը թռչելու վրայ գտաւ երկրի մը վրայ որ մինչև այն ատեն տեսած բաներէն շատ տարբեր կ'երեւար : Բայց տեսածը ուրիշ բան մը չէր եթէ ոչ այն զոր դուք տղաքդ ամէն օր կը տեսնէք ու բնաւ նկատողութեան չէք առներ — երկրի գլեղեցիկ տեսարան մը, նման Անդրկոյ, Սկոտլանդի, Ֆրանսայի, կամ որեւէ ուրիշ երկրի մը որուն անունը տալ ուղէք : Այն մասնաւոր հանգամանքներ չունէր, — անոր մէջ սիրուն կամ մեծաշուք բան մը չկար — այլ պարզ կերպով գեղեցիկ էր, ասկէ աւելի ոչինչ : Բայց

նորէն ալ Իշխանիկ Յաւակի համար, որ իր մենաւոր աշտարակէն ու տափարակ դաշտէն զատ բան մը տեսած չէր, երեւակայելի ամէնէն գրաւիչ տեսարանը կ'երեւար ան :

Նախ հոն կար գետ մը, որ բլրակողն ի վար կը հոսէր որոտաձայն ու փրփրադէզ, ժայռերու միջև աչքկապուկ խաղալով ու յետոյ աղմկալից կատակ ընող մանուկի մը պէս դուրս կլլելով, թաղուելու համար խորունկ ու հանդարտ լճակներու մէջ : Յետոյ ատեն մը շարունակ կը հոսէր չափահաս հանդարտ մարդու մը պէս, մինչև որ հասնէր ուրիշ մեծ ժայռի մը ու նորէն յոռի վարմունք ունենար : Ջրվէժ մը կ'ըլլար ու այնպէս գահավէժ կը վազէր որ Իշխանիկը — որ ջուրը իր լոգարանէն ու խմելու դաւաթէն զատ ուրիշ տեղ մը տեսած չէր — հաճոյքէն ծափահարելու կը ստիպէր :

«Ա՛հ, ո՛րչափ շարժուն ու կեանքոտ է, շարժուն ու կեանքոտ բաները ո՛րչափ կը սիրեմ,» գոչեց Իշխանիկը ու զիտեց գետին փալիլին ու պարելը, դառնալն ու ցատկելը, մինչև որ քանի մը մանուածներէ ու քմայքներէ ետքը կը յանդէր բաւական մեծ դետ մը : Անկէ ետքը յառաջ կ'երթար խորունկ ու հանդարտ, բայց շարունակ հոսելով, մինչև որ հասնէր մեծ լիճ մը ուր կը թափէր ու կ'աւարտէր իր ընթացքը :

Տղեկը այս բոլորը տեսաւ կա՛մ իր պարզ աչքով կա՛մ ոսկի ակնոցով : Տեսաւ նաև իր

Թէ պատկերի մէջ՝ գեղեցիկ ու լուռ ուրիշ շատ մը բաներ որ զարմանք պատճառեցին իրեն, մասնաւորապէս ծառերու անտառակ մը :

Մտածէ միայն թէ Իշխանիկին սարիքը (չոր ինք ալ չէր գիտեր, ինչպէս նաև ծննդեան օրը) ունենալ ու ծառեր երբեք տեսած չըլլա՛լ : Մինչ այս կաղնիներուն վրայէն կը թռչէր, անոնք— բունը, ճիւղերը և տերեւները— իրեն երեւակայելի ամէնէն զարմանալի տեսարան մը կ'երեւային :

«Միայն թէ կարենայի անոնց դպչելու չափ մօտենալ,» բտաւ ան ու հնազանդ լօզիկը անմիջապէս դէպ ի վար սուղեցաւ : Իշխանիկ Յաւակ ամէնէն երկար ծառի մը ամենաբարձր ռստէն բննց և տերեւներու փունջ մը ձեռքը առաւ :

Կանանչ տերեւներու փունջ մը լոկ, սրտնցմէ բլբլաւորներ կը տեսնենք մենք ու կը դիտենք անոնց պակիլը, աճիլը ու թափիլը, ու յետոյ գեանի վրայ կը կոխտանք իբր անարժէք բաներ : Բայց նորէն ալ ս'ըջափ զարմանալի են անոնց խրաքանչիւրը և քիչ մը տարբեր իրարմէ : Չեմ կարծեր, թէ ձեռով, դռնով և մեծութեամբ յարեւման երկու տերեւ գտնել կարելի է — ինչպէս չէք կրնար նման երկու դէմքեր ու նոյն երկու նկարագիրներ գտնել : Այս աշխարհիս ծրագիրը անհուն նմանութիւն ու նոյն ատեն ալ անհուն պէսպիսութիւն է :

Իշխանիկ Յաւակ տերեւները գննեց մեծ

հետաքրքրութեամբ, ինչպէս նաև թրթուր մը որ կը քալէր անոնցմէ մէկուն վրայ : Քաղցրութեամբ համոզեց զայն իր մատին վրայ ալ քալելու և Պրն : Թրթուրը իբր գոյ եղող ամէնէն կարեւոր անձնաւորութիւն մը մեծ պաշակառանքով ու բարեվայելութեամբ քալեց : Այս՝ երկար ատեն մը զբօսոցուց Իշխանիկը . եւ երբ հովի յանկարծական փշուժ մը թրթուրը, տերեւները և ամէն ինչ առաւ տարաւ՝ տղեկը շատ վշտացաւ :

«Աշխարհի մէջ թրթուրներէ զատ ուրիշ շատ կենդանի արարածներ ըլլալու են . անոնցմէ մէկ քանին ալ տեսնել պիտի փափաքէի :»

Լօզիկը դէպ ի վար սուղում մըն ալ բրաւ, իբր թէ բտէր, «Շատ բարի, Իշխանիկս,» և զայն կաղնիի անտառին դիմացը արգաւանդ, երկար ձոր մը տարաւ : Անոր մէջ կային ցորենի արտեր, արօտատեղիներ, կածաններ (նեղ ճամբայ) ցանկապատեր, գետակներ և լճակներ : Կային նաև Իշխանիկին տեսնել ուղած բաները, շատ մը կենդանի արարածներ, վայրի և ընտանի, կովեր և ձիեր, գառնուկներ և ոչխարներ, որ խոտ կը ճարակէին, խոզեր ու հաւազգիներ, որ աղարակին մէջ կը պտըտէին, պահուլտող նազեր փախչող ճագարներ, պահուլտող նապաստակներ, փատիաններ և կաքաւներ, ինչպէս նաև ուրիշ շատ մը փոքր թռչուններ, որոնք կը գտնուին արտերու և անտառներու մէջ :

Իշխանիկը իր զարմանալի ակնոցով ամէն

բան կրնար տեսնել, բայց՝ ինչպէս ըսի՝ տեսածը լուռ պատկեր մըն էր. ան շատ բարձր էր և բան մը չէր լսեր, բաց ի մեզմ՝ մրմունչէ մը, որ միայն անոր հետաքրքրութիւնը կ'արթնցնէր ա՛լ աւելի լսելու համար:

«Ես զոյգ մը աչքերու չափ աղէկ ակնոց մը ունիմ,» խորհեցաւ ան, «արդեօք իմ կնքամայրս պիտի հաճէ՞ր ինձի տալ զոյգ մը ականջ ևս:»

Հազիւ թէ այս խօսքերը խօսած էր՝ իր գոգը դրուած տեսաւ ամէնէն զարմանալի ծրարիկ մը որ արծաթագոյն թուղթի մը մէջ փաթթուած էր: Եւ ի՞նչ կը կարծես թէ կար անոր մէջ. իրապէս զոյգ մը արծաթ ականջներ, զոռոնք կրք տղիկը փորձեց գործածել, այնչափ յարմարեցան իր ականջներուն, որ ան հազիւ կը զգար թէ բան մը դրած էր ականջը, բաց ի այն տարբերութենէն որ կ'ըլլար իր լսողութեան մէջ:

Կան բաներ զորոնք ամէն օր մտիկ կ'ընենք և բնաւ նկատողութեան չենք առներ, ըսել կ'ուզեմ սեռանելի աշխարհի, կենդանի և անկենդան աշխարհի ձայները: Հովերուն փչումը, ջուրերուն գզչումը, ծառերուն սօսափունքը, միջամներուն բզզիւնը (օ՛հ, ի՞նչ ազուոր բան, անդիտակցարար ոտանաւոր կը գրեմ կարծես) թռչուններու և վայրի կենդանիներու այլանդակ ձայները — կովերու բառաչիւնը, ոչխարներուն մայիւնը, խոզերուն խանչիւնը և հաւերուն գրգալը — այս բոլորը

որ անհուն աններդաշնակութիւն մըն են, այսպէս կամ այնպէս գեղեցիկ ներդաշնակութիւն մը կը կազմեն:

Մենք այս բոլորը կը լսենք ու անոր այնչափ վարժուած ենք որ բնաւ անոր վրայ չենք խորհիր: Բայց Իշխանիկ Յաւակ, որ իր կեանքին բոլոր օրերը Անյուսութեան Աշտարակին մէջ անցուցած էր, այս ձայները կը լսէր կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով: Եւ, օ՛հ, եթէ տեսնէիր անոր երեսը:

Ան մտիկ ըրաւ ու մտիկ ըրաւ, իրր թէ մտիկ ընելը բնաւ պիտի չկրնար լինիցել: Եւ նայեցաւ ու նայեցաւ, իրր թէ բնաւ պիտի չկրնար բաւականաչափ դիտել: Այս բոլորէն աւելի կենդանիներու շարժումը շատ հաճելի կու գար իրեն, կովերը կը քալէին, ձիերը կը քառատրոփէին, դառնուկները և հորթուկները մարգագեանին վրայ վազքի մրցում կ'ընէին, այս բոլորը անոր համար դիտելու կոչունք մըն էին — անոր որ միշտ այնչափ հանդարտ էր: Բայց այս արարածները չորս ոտք ունէին, ու ինք միայն երկու ոտք ունէր, այս տարբերութիւնը շատ չվտացուց զինք:

Բայց նորէն, կամաց կամաց, տղայոց — և կը վախնամ ըսել թէ չափահասներէ շատերուն ալ — սովորութեան համեմատ ան ունեցածէն աւելի բան ունենալ ուզեց, բան մը որ բոլորովին թարմ ու նոր ըլլար:

«Կնքամայր,» ըսաւ ան, հիմա սկսելով հաւատալ թէ ինք զայն տեսնէր թէ ոչ՝ կրնար

խօսել անոր կատարեալ վստահութեամբ թէ ան մտիկ կ'ընէր իրեն—«կնքամայր, այս բոլոր արարածները ես շատ կը սիրեմ—բայց աւելի պիտի ուզէի տեսնել ինծի նման արարած մը: Պիտի չուզէի՞ր ինծի գոնէ պզտիկ տղայ մը ցուցնել:»

Ետեւէն հառաչանքի ձայն մը լսեց —այդ կընար հովին ձայնը ըլլալ— և լօղիկը իր հաւասարակշուութիւնը պահելով այնչափ երկար առան կեցաւ օդին մէջ, որ ան կէս մը վախցաւ թէ իր կնքամայրը մոռցած էր զինք, կամ իրեն վշտացած էր՝ որովհետեւ շատ բան կը խնդրէր անկէ: Յանկարծ բարձր ճիչ մը սթափեցուց զայն, ճիչ մը որ իր արծաթ ախանջներուն մէջէն իսկ կու գար, և վար նայելով ետեւի մացառուտէն յանկարծ բանի մը դուրս մարգագեանին վրայ ցատկելը տեսաւ, բան մը—

Բան մը որ ոչ ոչխար էր, ոչ ձի, կամ կով, — չորքոտանի բան մը չէր: Այս արարածը երկու սրունքներ ունէր միայն, բայց անոնք երկար, ուղիղ և զօրաւոր էին: Ունէր նաև ձկուն ու ձագուկ մարմին մը, և գանդրազեղ գլուխ մը որուն սև մազերը ուտերուն վրայ կը թափէին: Ան տղայ մըն էր, հովիւ տղայ մը, Իշխանիկին տարիքով—բայց, ա՛հ, անկէ շատ տարբեր:

Ոչ թէ անոր համար որ ան տղեղ տղայ մըն էր—թէև անոր գէմքը ձեռքերուն չտի կարմիր էր և թաւարծի մազը իր ոչխարնե-

րուն կռնակի բուրդին պէս առատ էր: Ան աւելի գեղեցիկ տեսքով տղայ մըն էր և շատ արթնամիտ, առողջ և բարեմոյն կ'երեւար.—«աղուոր տղայ» պիտի ըլլար միակ բացատրութիւնը, միայն թէ վստահ չեմ թէ Տաբաչխարնի գեղեցիկ լեզուին մէջ ունի՞ն այդ բացատրութիւնը—և Իշխանիկը մեծ հիացումով դիտեց զայն:

«Կրնա՞յ ան դալ ու հետս խաղալ: Պիտի ուզէի վարը, անոր քով, իջնալ, կամ զայն հոս քովս բերել: Օ՛ր, ո՛րչափ աղէկ պիտի ըլլար եթէ տղայ մը ըլլար հետս խաղալու համար:»

Բայց լօղիկը, որ սովորաբար հնազանդ էր անոր փափաքներուն, այս անգամ անհնազանդ կը գտնուէր: Հաւանաբար կային բաներ զորոնք իր կնքամայրը չէր կընար կամ չէր ուզեր տալ: Լօղիկը կայուն կերպով կեցաւ վերը օդին մէջ ու բնաւ իջնալ չիորձեց: Հաւանաբար հովիւ տղան այդ երեւցածը մեծ թուշուն մը կը կարծէր, և ձեռքերով աչքերուն շուքը կը կարծէր, և ձեռքերով աչքերուն շուքը ընելով դէպ ի վեր անոր կը նայէր և անոր այդ նայուածքն ալ Իշխանիկին սիրտը արագաբար տրոփել կու տար:

Սակայն ասկէ բան մը չելաւ: Տղան ետ դարձաւ, երկար ու բարձր սուլումով մը—կ'երեւար թէ այդ իր զգացումները յայտնելու համար իր սովորախան ու միակ կերպն էր: Հովիւ տղան այդ բանին ճիշդ ի՞նչ ըլլալը չկր-ցաւ հասկնալ—խորհրդաւոր բան մըն էր ան,

բայց անոր նեղութիւն չէր պատճառեր—ան «պրպտող» տղայ մը չէր :

Յետոյ երեմկտալով, —որովհետև հաւանաբար քնատ էր — սկսաւ թեւերով ուսերուն զարնել, ինքզինքը սթափեցնելու և տաքցնելու համար : Նոյն ատեն իր շունն ալ, հոփիւի զօրաւոր շուն մը, որ ոչխարները կը պահպանէր, սկսաւ անոր վրայ ցատկել ուրախ հաջիւններով :

«Վար, կայծակ, վար իջիր, ատանկ մի ընեք եթէ ոչ կը տփեմ քեզ » Իշխանիկը լսեց որ հովիւ տղան այսպէս կը խօսէր իր շունին . թէև անոր ձայնը այնչափ կոշտ և հնչումը այնչափ տարօրինակ էր որ ըսածը հատկաւ դժուար էր : «Օ՛հ, իմ շուն, վաղքի մրցում մը ընենք տաքնալու համար » :

Անոնք, շունը և տղան, միասին վազել սկսան, մէկը հաջելով միւսը ձգելով, մինչև որ անկարելի եղաւ հասկնալ թէ ո՛րը աւելի շատ աղմուկ կը հանէր և ո՛րը աւելի արագ կը վազէր : Այդ իրական փոսարչաւ մըն էր, նախ աբօտատեղիին վրայ՝ մեծապէս վրդովելով հանդարտ ոչխարները, յետոյ արագապէս վազելով գիւղին անդի կողմը, ցանկապատերուն մէջքն անցնելով, փոսերէ ցատկելով և հերկուած դաշտերուն վրայ վեր վար գլորուելով : Այնմը շունէին, բայց կարծես դայդ կ'ընէին շարժումի հաճոյքին համար լող :

Եւ ի՞նչ հաճոյք էր այդ : Շունին համար

իրապէս, բայց տղուն համար հազիւ թէ հաճոյք մըն էր : Հովիւ տղեկը գետնին վրայ ի՞նչ պէս կը ցատկէր . անոր երեսները կարմրած մագերը ծածան ծածան էին և անոր սրունքները—օ՛հ, ի՞նչ աղուոր սրունքներ էին անոնք :

Իշխանիկ Յաւակ մեծ ուշադրութեամբ կը դիտէր զայն և ատենուան մը համար գրեթէ վազողին չափ յուզումով մը : Յետոյ անոր քաղցր տժգոյն դէմքը սկսաւ քիչ մը աւելի տժգունիլ, շուրթերը դողդղացին ու աչքերը լեցուեցան :

«Ո՛րչափ հաճելի ըլլալու է անոր պէս վազել » ըսաւ Իշխանիկը մեղմաձայն, խորհելով թէ ինք այս աշխարհիս մէջ երբեք կարող պիտի չըլլայ անոր պէս վազել :

Հիմա կը հատկնար թէ իր կնքամայրը ի՞նչ ըսել ուզած էր երբ իրեն այդ թոչոյ լօղիկը տուած էր, և թէ ինչո՞ւ հառաչած էր — այո, վստահաբար դիտէր որ հառաչած էր— երբ Իշխանիկը «միայն մէկ տղեկ» տեսնել փափաքած էր :

«Կարծեմ աւելի աղէկ է որ անոր չնայեմ » ըսաւ խեղճ Իշխանիկը, և ինքզինքը լօղիկին կեդրոնը քաշելով իր սիրական դիրքը առաւ և ծալապատիկ նստաւ իր թեւերը տկար ու անօգուտ ծունկերուն փաթթելով :

«Ան վշտահար կերպով զանոնք շոյելով իր սրունքներուն «Դուք ինձի համար անօգուտ էք » ըսաւ . «Դուք ինձի ընաւ օգուտ

մը պիտի չունենաք: Արդեօք ինչո՞ւ ձեզ ունեցայ. արդեօք ինչո՞ւ ծնայ, քանի որ ուրիշ պղտիկ տղաքներու պէս պիտի չմեծնայի. և խնդր՞ու չմեծնայի:»

Հարցում մը որ այնչափ զարմանալի, այնչափ տխուր, բայց յաճախ կ'ըլլայ այս կամ ուրիշ կերպով այս աշխարհիս մէջ — ինչպէս դուք ալ, տղաքներս, պիտի հանդիպիք այս հարցումին երբ մեծնաք — հարցում մը զոր եթէ մօրը իսկ ըրած ըլլար՝ հազիւ թէ պիտի պատասխանէր, ինչպէս մենք ալ այս ատակ դժուար բաներու յաճախ կը պատասխանենք պարզապէս «Ձեմ գիտեր» ըսելով: Շատ բան կայ զոր չենք գիտեր և չենք կրնար հասկնալ — մենք չափահասներս ալ ձեզմէ, փոքրիկներէդ, աւելի բան մը չենք գիտեր: Մենք պէտք ենք ընդունիլ ամէն բան ճիշդ ինչպէս դուք կ'ընդունիք ձեր ծնողքներուն ըսածները, մինչև իսկ երբ անոնց պատճառները չտեսնէք: Դուք կարելի է պատճառը վերջը տեսնէք, եթէ անոնց ըսածին պէս ընէք և հաւանիք համբերել:

Իշխանիկ Յուսակ բաւական ատեն այսպէս նստաւ, կամ իրեն այնպէս թուեցաւ թէ բաւական ատեն նստաւ, այնչափ շատ մտաշտուներ կ'էին զայցին իր ազու միտքէն — շատ դան մտածումներ, որոնք՝ թէև ինք դեռ փոքրահասակ էր՝ զինքը քանի մը վայրկեանի մէջ տարիքով մեծցուցած կը թուէին:

Նոյն ատեն լողիկը մեղմօրէն ասդին անդին ձօճելու վրայ դրաց՝ հաճելի շարժումով մը,

իբր թէ մէկու մը դիրկը եղած ըլլար, մէկու մը որ չէր խօսեր բայց կը սիրէր ու առանց խօսելու կը մխիթարէր զինք, ոչ թէ յոյսի սուտ քաջալերութիւնով զինքը խաբելով, այլ իրեն պարզ ճշմարտութիւնը՝ իր բոլոր ծանրութեան մէջ՝ ցոյցնելով և այսպէս զայն դիմադրաւել սորվեցնելով, մինչև որ ան մեղմանար ու այնչափ շատ անարկու չերեւար:

Այդ անարկու լուսթեան և դատարկութեան մէջ այնպէս մը նստած էր որ երկինքէն շատ բան մը չէր կրնար տեսնել, որովհետև արծաթ աղանջները ինչպէս նաև ակնոցները վերցուցած էր — և ինչ օգուտ ունէին անոնք, երբ վազելու համար ստքեր չունէր — այն պահուն վարէն վեր հաճելի ձայն մը բարձրացաւ:

Դուք տղաքներս, զայն հարկւրաւոր անգամներ լսած էք, ինչպէս նաև ես: Երբ պղտիկ էի՝ կը կարծէի թէ այնպէս անուշ բան մը չկայ, և կարծեմ թէ հիմա ալ այնպէս է: Աբոտյաի մը երգն էր այն, արոտյաի մը որ երկրէն վեր, աւելի՛ վեր կը բարձանար, մինչև որ այնչափ մօտ եկաւ որ Իշխանիկ Յուսակ կրցաւ դիտել անոր դողդղացող թևերը և փոքրածև մարմինը, որ երաժշտութեան այդպիսի զեղում մը բուլանդակելու համար շատ փոքր էր:

«Ով դուն գեղեցիկ, սիրուն թռչնակ» գոչեց ան. «ա՛հ, շատ պիտի փափաքէի քովս աննել ու դրկիկ քեզ, այսինքն եթէ կարենայի — եթէ համարձակէի:»

Բայց ան կը վարանէր : Փոքր թուխ արա-
բածը իր բարձր երկնային ձայնով դրեթէ կը
վախցնէր զայն : Բայց այն ատեն այգչափն ալ
երջանիկ կ'ընէր զինքը . կեցաւ ու մտիկ ըրաւ
անոր , և այնչափ յափշտակուեցաւ որ վիշտն
ու ցաւը մոռցաւ , աշխարհիս մէջ պզտիկ ար-
տոյտէն զատ ամէն բան մոռցաւ :

Թուշուհը թուաւ ու թուաւ և ինք կը խոր-
հէր թէ աչքէն անտես ըլլալու չափ պի-
տի թուչէ՞ր , և թէ ինք ի՞նչ պիտի ընէր երբ
ան անհետէր . նոյն ատեն թուշուհը յան-
կարծ դոցեց իր թեւերը , ինչպէս սովոր են
ընել արտոյտներ երբ վար իջնալ ուղեն : Բայց
ան փոխանակ գետին իջնալու՝ աղեկին գիրկը
ինկաւ :

Ի՞նչ երջանկութիւն : Երանի՛ թէ թուշուհը
մնար հոն : Պզտիկ , կախուղ բան մը դգուելու
և համբուրելու համար , բոլոր օրը իրեն եր-
գելու համար , իրեն հետ խաղընիկը ըլլալու
համար , վարժ ու մեղձ , մինչդեռ այդ աշ-
խարհի ուրիշ մարդոց համար օգի վայրի թըռ-
չուն մըն էր սոսկ : Ի՞նչ պարծանք , ի՞նչ
հաճոյք : Ունենալ բան մը զոր ուրիշ ոչ ոք
ուսի — բան մը որ իրեն կը վերաբերի : Մինչ
թուշուհը - լօգիկը կը սուբար , աղեկը հոգ խի
չէր ընէր թէ ու՛ր , արտոյտը անոր գիրկը
նստած կը կենար , ձեռքէն ուսը կը ցատկէր ,
պզտիկ կատուցով զայն կը պագնէր , իբր թէ
զայն սիրէր : Իշխանիկ Յաւակ իր բոլոր վիշտը
մոռցաւ ու կատարելապէս երջանիկ եղաւ :

Բայց երբ Անյուսութեան Աշտարակը տեսաւ ,
տխուր մտածում մը եկաւ իրեն :

«Սիրական թուշուհ , քեզ ի՞նչ ընեմ : Եթէ
քեզ սենեակիս մէջ առնեմ ու հոն բանտարկեմ ,
դուն երկինքի վայրի մէկ արտոյտը ի՞նչ
պիտի ըլլաս հոն : Ես այդ կեանքին վարժ եմ ,
բայց դուն ոչ : Դուն հոն շատ խեղճ պիտի
ըլլաս : Եւ եթէ դայեակս քեզ տեսնէ — դայ-
եակս որ երգի ձայնին չկրնար համբերել :
Ասկէ զատ անգամ մը լսեցի որ կ'ըսէր թէ
կեանքին մէջ կերած ամէնէն համեղ բանը
արտոյտի միսէ չինուած կարկանդակ մըն էր :

Տղեկը այս մտածումով կը դողդղար : Ու
թէ և զուարթ արտոյտը ամենաբարձր ձայնով
երգ մը սկսաւ՝ իբր թէ ըսել ուղեկով թէ որեւէ
մէկու մը զինքը ուտելուն դէմ հեգնաբար
կը բողբէր — բայց դեռ Իշխանիկ Յաւակ
չատ անհանդարտ էր : Վայրկեանի մը մէջ իր
որոշումը տուաւ :

«Ոչ , թուշուհ , քեզի այգպիտի սոս-
կալի բան մը չպիտի պատահի որչափ ատեն
որ ես կրնամ զայդ արգիլել : Եթէ կարելի չըլ-
լայ , քեզ բոլորովին արձակել կը նախընտրեմ :
Այո , պիտի փորձեմ : Թախ , սիրականս , գեղե-
ցիկս , մնաս բարով , ով իմ զուարթ թըռչ-
նակս :»

Տղեկը իր փայլայիչ ձեռքերը , որոնց մէջ
սքառասպարելու համար դոցած էր զայն , բա-
նալով թողուց որ արտոյտը թուշի : Թուշուհը
վայրկեան մը գեղեկեցաւ լօղիկին եղրը նստած՝

և գրեթէ մարդկային քաղցրութեամբ մը տղեկին նայելով վերի կապոյտ երկինքը թուաւ : Ան թուուն մըն էր միայն :

Բայց, քիչ մը ետքը երբ Իշխանիկ Յաւակիր ընթրիքը կ'ընէր, քիչ մը տխուր էր, բայց կը մխիթարուէր այն մտածումով թէ գայեակը ա'լ արտոյտի կարկանդակ չպիտի կրնար պատճառաւ իրեն և հանգարտօրէն անկողին մտաւ, հին սովորական փոքր անկողինը, ուր սովոր էր քնանալ, կամ արթուն ու մտածկոտ պառկել : Նոյն պահուն յանկարծ պատուհանին դուրսէն տէպր երգի ձայն մը առաւ, տէպր բայց զուարթ, զուարթ՝ թէև կէս գիշեր եղած էր :

Վերջապէս սիրական փոքր արտոյտը հեռուները չէր թռած, և իրապէս ամէնէն անսովոր թուունն էր, սովորական արտոյտներէ տարբեր. ան աշտարակին վրայ գիշերուան լուսթեան և մթութեան մէջ կը թռչէր, պատուհանէն դուրս կամ տանիքին վրայ կը սաւառնէր : Տղեկը որևէ ատեն որ բոպէ մը մտիկ ընէր դայն՝ անոր երգը կը լսէր :

Ան թաղաւորի մը պէս երջանիկ ըլլալով քնացաւ :

Գ. Լ. ՈՒՆ Է :

«Թաղաւորի մը պէս երջանիկ :» Թէ ո՞րչափ երջանիկ են թաղաւորներ՝ ես չեմ կրնար ըսել, ոչինչ աւելի գիտեմ քան Իշխանիկ Յաւակը, թէև ինք ալ ատենօք թաղաւոր եղած էր : Բայց ան այդ մասին բան մը չէր յիշեր, և իր գայեակէն զատ ոչ ոք կար այդ մասին իրեն բան մը ըսելու համար, գայեակէն որ մահու սպանալիքով արգիլուած էր անոր մեռած ծնողքին, թաղաւոր հօրեղբօր կամ իր պատմութեան որևէ մէկ մասին վրայ բան մը իմացնելէ :

Իշխանիկը երբևին ինքնիրեն կը մտածէր թէ արդեօք ինք ալ ուրիշ աղաքներու ունեցածին պէս հայր կամ մայր ունեցած է, թէ անոնք ի՞նչի կը նմանէին, և թէ ինչո՞ւ ընաւ տեսած չէր զանոնք : Բայց անոնց մասին բան մը չգիտնալով՝ զանոնք չէր կարօտնար. միայն մէկ կամ երկու անգամ, երբ գեղեցիկ պատմութիւններ կը կարդար մանուկներու և անոնց մայրերուն մասին, որոնք կ'օգնէին անոնց դժուարութեան մէջ, կ'ամօքէին զանոնք հիւանդութեան ատեն, ինք ալ հիւանդ, մենաւոր ու ձանձրացած զգալով ինքզինքը՝ կը խորչէր թէ ի՞նչ եղած էր իր մօր որ բնաւ եկած չէր զինքը տեսնելու համար :

Յետոյ իր պատմութեան դասերուն մէջ ան հարկաւ կը կարդար թաղաւորներու և իշխան-

ներու վրայ, տարբեր երկիրներու կառավարութիւններուն վրայ և հոն պատահող դէպքերու վրայ: Թէև ան այս բոլորը շատ տարտամօրէն կ'ըմբռնէր՝ բայց քիչ մը կ'ըմբռնէր, և իր պատանեկան ուղեղը կը յողնեցնէր անոր վրայ, և իր դայեակը կը շուարեցնէր հարցումներով, որոնց դայեակը կը պատասխանէր կտրուկ ու գաղտնալից պատասխաններով, և այդ պատասխաններն իրեն ա'լ աւելի մտածել կու տային:

Ան մտածելու համար շատ ժամանակ ունէր: Թուղղ-լօղիկին մէջ իր վերջին ճամբորդութենէն ետքը, որ այնչափ վիշտ պատճառած էր իրեն, անոր աշխարհ տեսնելու փափաքը կերպով մի տկարացած էր: Կը բաւականանար իր գիրքերը կարդալով և աշտարակին պատուհանէն դուրս նայելով, մտիկ ընելով իր սիրական արտոյտը, որ այն օր իրեն հետ տուն եկած էր ու ա'լ բնաւ բաժնուած չէր:

Իրաւ էր որ ան չէր երեւնար, թէև անոր դայեակը երբեմն շատ նուազ կերպով մը կը լսէր անոր ձայնը և կ'ըսէր. «Ի՞նչ է այդ դուրսի սոսկալի ձայնը» բայց ան անիէ կարկանդակ մը շինելու հաճելի առիթը բնաւ չունեցաւ: Իշխանիկ Յաւակ իր սիրականը մինակ կը վայելէր, ու թէև քիչ անդամներ կը տեսնէր զայն՝ բայց գիտէր թէ իրեն մօտ էր, և շարունակ, օրուան անտվոր ժամանակներուն մէջ, մինչև անգամ գիշերը անոր աղւուր երգը կը լսէր:

Բոլոր ձմեռուան ընթացքին — այնչափ որչափ տարբերութիւն կար ամառուան և ձմեռուան միջև Անյուսուսթեան Աշտարակին մէջ — փոքրիկ թուշուրը զայն զուարթացուց և զբօսցուց: Իշխանիկը հազիւ թէ ուրիշ բանի մը պէտք կը զգար — պէտք չէր զգար մինչև իսկ իր թուղղ-լօղիկին, որ ծրարուած ու անտեսուած, ու իր անթիւ հանգոյցներով կապկպուած կը մնար անկիւն մը: Անոր կնքամայրն ալ քովը չեկաւ: Այնպէս կը թուէր թէ ան այս գանձերը տուած էր անոր ու զայն մինակ ձգած էր — գանտնք գործածելու կամ կորսնցնելու, օգտագործելու կամ չարաչար գործածելու համար, իր ուղածին համեմատ: Ահա այդ է ամէնը զոր կրնանք ընել տղաքներու, երբ անոնք մեծ տղայ ըլլան, սխալը շիտակէն զատելու չափ մեծ, բռնադատել կարելի չըլլալու չափ մեծ ըլլան:

Իշխանիկ Յաւակ հիմա բաւական մեծ տղայ մըն էր: Մե'ղք որ երկայնահասակ չէր. արդէն իր խեղճ, կծկուած սրունքներով բնաւ պիտի չկրնար ըլլալ, սրունքներ որոնք անօգուտ ու միայն արդելք մըն էին: Բայց ան խոշոր ու զօրաւոր էր. մեծ ու լայն ուսեր ունէր մկանաւոր թեւեր, որոնց վրայ իր մարմինը կրնար դարձնել կապիկի մը պէս: Բնուած թիւնը իբր թէ փոխարինած ըլլալու համար անոր անօգուտ սրունքներուն՝ աւելորդ ուժ ու ճարպիկութիւն տուած էր անոր: Դէմքն ալ շատ գեղեցիկ էր, նուրբ, պնդակազմ, աւելի

առնական, բայց նորէն ալ իր մանկութեան քաղցր դէմքը — իր մօրը դէմքը :

Անոր մայրը ո՛րչափ պիտի փափաքէր անոր նայելու ու թերեւս նայեցաւ ալ — ո՛վ դիտէ :

Տղեկը թանձրամիտ ալ չէր : Ընտրած ամէն բանը կրնար սորվիլ — և կ'ընտրէր ալ, ինչ որ յաջողութեան կէսէն աւելին էր : Ան իր դասերը չէր թողուր մինչև որ չլինէր զանոնք ամբողջութեամբ . իր դասերուն աշխատիլը երբեք իրրև պատիժ չէր նկատեր, թէև երբեմն անոնք շատ դժուարութիւն ալ տային իրեն :

«Բայց» կը խորհէր ան, «մարդիկ կ'աշխատին, և մեծ բան է մարդ ըլլալ — ալ աւելի իշխան եւս ըլլա՛լ — կը խորհի՞մ թէ իշխանները թագաւորներէ զատ ուրիշ բոլոր մարդերէ աւելի կ'աշխատին : Այն իշխանները՝ որոնց մասին կը կարդամ՝ ընդհանրապէս թագաւոր կ'ըլլան : Արդեօք» տղան միշտ հետաքրքիր էր այդ մասին — «դայեակս» — և որ մը վրդոված էր զայն յանկարծական հարցումով մը — «ըսէ ինձի, — ես թագաւոր պիտի ըլլամ երբեք :»

Կինը կեցաւ՝ անպատմելի կերպով շուրթած : Իր գործած ոճիրէն ի վեր բուսական ժամանակ անցած էր — եթէ երբեք գործածը ոճիր էր — ինչպէս նաև իր դատապարտութեան վճիռէն ի վեր, և կինը քիչ անգամ կը խորհէր անոր մասին : Մինչև իսկ իր պատիժին — ցկեանս արդելափակուած մնալ Անյու-

սութեան Աշտարակին մէջ — աստիճանաբար վարժուած էր : Վարժուած էր նաև պոպիկ կաղ իշխանիկին, իր պարտականութեան, զոր նախ կ'ատէր, թէև զայն կենդանի պահելու համար պէտք եղած ամէն բան խնամքով կ'ընէր, որովհետև անոր կեանքէն կախեալ էր իր իսկ կեանքը : Բայց վերջերս ալ դադրած էր զայն ատելէ և կերպով մըն ալ գրեթէ կը սիրէր զայն — առնուազն անոր համար կը տըխրէր — անմեղ մանուկ մը որ հոս բանտարկուած էր մինչև իր ծերութիւնը — և եղած էր իրեն պէս դանդաղ ու սպառած արարած մը : Երբեմն զայն կը դիտէր և իր մասին զգացած վիշտէն աւելին կը զգար անոր վրայ : Կայն ատենները տղեկը տեսնելով որ իր զայեակը նուազ արգահատելի և տգեղ կին մը կ'երևար՝ սովորաբար ըրածին պէս չէր քաշուեր անկէ :

Տղեկը այս անգամ ա՛լ չքաշուեցաւ դայեակէն և ըսաւ, «Դայեակս, սիրելի դայեակս, քեզի նեղութիւն պատճառել չեմ ուզեր, բայց ըսէ ինձի թէ ի՛նչ է թագաւոր մը, ես ալ թագաւոր պիտի ըլլամ» :

Երբ դայեակը իրեն վրայ քիչ ու տղեկին վրայ աւելի մտածել սկսաւ՝ քաջատրտութիւնը աւելցաւ : Սա խորհուրդը եկաւ միտքին մէջ — ի՛նչ վնաս կ'ըլլայ եթէ տղեկը գիտնայ իր պատմութիւնը : Թերեւս պէտք է գիտնայ իսկ — որովհետև շատ տակնուվրայութիւններ, բռնադրաւումներ, յեղափոխութիւններ և վերա-

Պանդուններ եղած են տարաշխարհի մէջ, ինչպէս ուրիշ երկիրներէն շատերուն մէջ : Կրնայ բան մը պատահիլ—ո՞վ կրնայ ըսել : Կրնան փոփոխութիւններ տեղի ունենալ : Հաւանաբար դեռ թաղ մը պիտի դրուի այս դեղեցիկ, աղուոր վարսերուն վրայ—զորոնք սկսաւ աւելի գեղեցիկ նկատել քան երբեք՝ երբ երեւակայական թաղը տեսաւ անոնց վրայ :

Կինը նստաւ և սկսաւ խորհիլ թէ արդեօք Իշխանիկ Յաւակի ինքնութեան մասին «բառ մը իսկ չըսելու» իր երզումը աւրուած պիտի ըլլայ, եթէ մատիտ մը առնէ և գրէ իր ըսելիքը : Պարզ խուսափանք մը—ստորին, խեղճ խուսափանք մը : Բայց ան խեղճ կին մըն էր, աւելի խղճալի քան թէ ծաղրելի :

Երկար վարանումէ ետքը, մեծ դողով մը մատը շուրթին վրայ դրաւ և Իշխանիկին քարետախտակը—վրան դրուածը վայրկենապէս ջնջելու պատրաստ սունկն ալ քովէն կախուած— առնելով գրեց .

«Դուն թագաւոր մըն ես :»

Իշխանիկ Յաւակ ցնցուեցաւ : Դէմքը դունաւեցաւ ու յետոյ նորէն կարմրեցաւ, աչքերը փայլեցան, շիտակ դէրքով մը կեցաւ : Թէև կաղ էր՝ բայց որևէ մէկը կրնար տեսնել թէ ան թագաւոր մը ըլլալու համար ծնած էր :

«Լո՛ւ» ըսաւ անոր դայեակը, երբ ան խօսիլ կը սկսէր : Եւ յետոյ, բոլոր ատեն սոսկալիօրէն ահաբեկած—սխալ գործ ընողներ միշտ ահաբեկած կ'ըլլան— քանի մը աճա-

պարկոտ նախադասութիւններով անոր պատմութիւնը գրեց : Թէ ինչպէս մեռած էին իր ծնողքը—հօրեղբայրը անոր գահը բռնադրուած էր և զայն այդ մենաւոր աշտարակը զըրկած էր՝ կեանքը հոն վերջացնելու համար :

«Ես ալ» աւելցուց կինը փղձկելով, «հոս պիտի մնամ եթէ դուն դուրսի աշխարհը չելլես և մարդու պէս չկուտիս քու իրաւունքիդ համար, կուտէ նաև ինձի համար Իշխանիկս, որ ես ալ այս ըրուած վայրին մէջ չմեռնիմ :»

«Ինե՛ղճ ծեր դայեակ» ըսաւ սղան կարեկցաբար : Որովհետև թէև ան քիչ մը տղայ էր դեռ, բայց երբ լսեց թէ թագաւոր մը ըլլալու համար ծնած էր, ինքզինքը իբրև մարդ զգաց—թագաւորի մը պէս— որ կրնար քաղցրութիւն ցուցնել, որովհետև ինք զօրաւոր էր :

Ան հագիւ թէ քնացաւ այդ գիշեր, և թէև իր փոքրիկ արտայտին արեւծագի ատեն երգելը լսեց, բայց գրեթէ մտիկ չըբաւ զայն : Աւելի լուրջ ու կարեւոր բաներ գրաւած էին անոր ուշն ու ուրուշը :

«Ենթադրենք թէ» խորհեցաւ ան, «ես դայեակիս ըսածին պէս ընեմ ու դուրսի աշխարհը երթամ, հոգ չէ թէ ո՛րչափ ցաւ սայ այդ ինձի—մարդերու աշխարհը, այդ տեսած տողուս չափ գործօն մարդերու աշխարհը երթամ. այդ մարդիկը միայն կրնան խնդալ վրաս—ինձի որ խեղճ անօգնական արարած մըն եմ, բայց նորէն պիտի կրնայի ցուցնել անոնց թէ ես ալ բան մը կրնամ ընել : Իմ

կարողութեանս սահմանին մէջ կընայի երթալ ու տեսնել թէ ինծի համար ընելիք բան մը կա՞յ: Կնքամայր, օգնէ ինծի:»

Բաւական ատենէ ի վեր անկէ օգնութիւն ուզած չէր. անոր համար չղարմացաւ երբ պատասխան մը չստացաւ, — միայն պատուհանէն դուրս գտնուող փոքրիկ արտոյալը աւելի բարձրաձայն կ'երգէր: Արեւը ծագեցաւ և լոյսի հեղեղներով լեցուց սենեակը:

Իշխանիկ Յաւակ անկողինէն դուրս ցատկեց և սկսաւ ինքզինքը հազուեցնել, ինչ որ դժուար գործ էր, որովհետեւ վարժուած չէր — ան ամէն բանի համար իր գայեակէն կախեալ ըլլալու վարժուած էր:

«Բայց հիմա անկախ ըլլալ սորվելու եմ», խորհեցաւ ան, «երեւակայէ թագաւոր մը դորուրիչները կը հազուեցնեն մանուկի մը նման:»

Այսպէս կրցածին չափ բրաւ — թէև քիչ մը ձախլիկ բայց դուարիթ կերպով, յետոյ ցատկեց այն անկիւնը ուր էր իր թռչող-լօղիկը, առաջ բրածին պէս քակեց զայն և գիտեց անոր ինքզինքը բանալը — ինչ որ լօղիկը արագօրէն և մեծ յօժարակամութեամբ բրաւ, իբր թէ ծուլութենէ ձանձրացած ըլլար: Իշխանիկ Յաւակ արդէն այդպէս էր — կամ կը զգար թէ այդպէս էր: Ան անոր կեդրոնը ցատկեց, իր յուռութիւնով բառը խօսեցաւ, և անմիջապէս երկինքի լոյսին մէջ էր:

«Մնաս բարով, սիրուն արտոյտ», գոչեց ան երբ անոր վրայէն անցաւ՝ մինչ ան իր

երգը կ'երգէր նորածագ արեւին: «Գուն իմ հաճոյքս ու երջանկութիւնս եղած ես. հիմա երթալու և դործելու եմ: Ծեր դայեակիս երգէ մինչև որ վերագոռնամ: Ան թերեւս մտիկ ընէ քեզ — թերեւս ալ ոչ — բայց այդ ալ նոյնչափ օգտակար պիտի ըլլայ անոր, մնաս բարով:»

Բայց երբ լօղիկը վարանոտ կերպով կախուած մնաց օդին մէջ՝ Իշխանիկը յանկարծ մտաբերեց թէ ո՛ւր երթալը որոշած չէր — իրաւ, չէր գիտեր, և իրեն իմացնելու համար ալ ոչ ոք կար հոն:

«Կնքամայր» գոչեց ան շուարած, «գուն գիտես թէ ես ի՞նչ կ'ուզեմ — գոնէ կը յուսամ թէ գիտես, որովհետեւ ես հաղիւ թէ գիտեմ. — տար զիս ո՛ւր որ պէտք եմ երթալ, ցուցուր ինծի ինչ որ պէտք եմ տեսնել — կարեւորութիւն մի տար թէ ի՞նչ տեսնել կ'ուզեմ ես.» որովհետեւ յանկարծակիս գաղափար մը եկաւ անոր միտքը թէ ինք կընայ շատ մը ցաւալի և անհաճոյ բաներ ալ տեսնել: Բայց անոր ճամբորդութիւնը՝ առաջ կղածին պէս՝ հաճոյքի համար չէր: Ան խաղէ գատ բան մը չընելու չափ մանուկ մը չէր ալ — մեծ տղաք միշտ չէն խաղար: Ոչ ալ մարդիկ միշտ կը խաղան — անոնք կը դործեն ալ: Իշխանիկ Յաւակ այսչափը գիտէր — թէև շատ քիչ աւելին: Եւ մինչ լօղիկը կը մեկնէր՝ իր մինչև այն տեսնելու գիտցածէն շատ աւելի արագ — երկինքին ու ամպերու մէջէն, սառած լեռնագագաթներու

րէն, անտառի վայրի տարածութիւններէն և մշակուած, ծիծղուն դաշտերէն և ծովի չափ անեզր երեւոյող մեծ լիճերու վրայէն — ան յաճախ կը վախնար ալ: Բայց լուռ ու հանդարտ նստած էր, արդէն ձայն հանել ի՞նչ օգուտ ունէր, և արջենիին փաթթուած կը սպասէր թէ ի՞նչ տեղի պիտի ունենար:

Քիչ մը ատեն ետքը ան հեռուէն աղմուկ մը լսեց որ երթալով աւելի կը շատնար՝ մեղուներու վիթխարի փեթակէ մը լսուող բըզզիւնին նման: Եւ Իշխանիկ Յաւակի գլուխը լօղիկին եզերքէն վար ծռելով տեսաւ — հեռուն, իրմէ շատ վար, բայց նորէն ալ իր սուկի ակնոյցներով և արծաթ աղանջներով կրնար որոշապէս տեսնել ու լսել — ի՞նչ:

Մեզմէ շատեր պատահութեամբ մը այցելած են մայրաքաղաք մը, պարտած են անոր ուռկանի հիւսուածքին նմանող փողոցներուն մէջ, ինքզինքնին կորսնցուցած են անոր բազմամարդութեան մէջ, դիտած են անոր տուներու բարձր շարքերը, մեծակառոյց հանրային շէնքերը, եկեղեցիները և հրապարակները: Թերեւս տեսած ենք նաև անոր խեղճուկրակ նեղ փողոցները ուր ջուրի ճամբաներու մէջ բոլոր օրը և մինչև կէս գիշեր կը խաղան աղտոտ մանուկներ, կամ հոն՝ ուր էրիկ մարդիկ արբած կը սլքտան ու կիներ կը կոուրտին, ուր մինչև խի պատանեակներ քսակահատութիւն կ'ընեն՝ առանց ստտիկանէն դատ ուրիշ որևէ մէկէ մը խմանալու թէ ըրածնին սխալ է:

և ան ալ դանոնք պարզապէս բանտ կը տանի: Եւ այս բոլոր խեղճութիւնը այդ մեծափառութեան ճիշդ ետին է — գիրքի մը մէկ թերթին երկու էջերուն նման:

Մեծ քաղաք մը՝ ուրիշ՝ ալ դիտուի՝ անարկու տեսարան մըն է: Բայց ենթադրէ թէ դուն զայն տեսնէիր վերէն, երկինքէն, ուր բաց աչքերովդ ու աղանջներովդ ամէն բանի կարենայիր մէկէն տեղեկանալ, այդ ի՞նչ բանի պիտի նմանէր: Ի՞նչպէս պիտի զգայիր անոր մասին: Ես այս մասին ինքզինքս հազիւ թէ գիտեմ, դուն ալ գիտե՞ս:

Իշխանիկ Յաւակի թագաւոր մը ըլլալ պէտք էր — այսինքն թագաւորական բնաւորութեամբ աղայ մը ըլլալու էր — այսպիսի տեսարան մը առանց կատարելապէս բնկճուելու գիտել կարենալու համար: Բայց ան շատ չփոթեցաւ — այնչափ որչափ պիտի չփոթէր յանկարծ աչքերը բացուած կոյր մը:

Ան վարը կեցող քաղաքին նայեցաւ ու յետոյ ձեռքերը աչքերուն վրայ դրաւ:

«Անոր նայելու չեմ դիմանար, այնչափ գեղեցիկ է, այնչափ ահաւոր: Ու չեմ ալ հասկնար զայն — մինչև խի քիչ մը: Ոչ ոք կայ անոր մասին ինծի տեղեկութիւն տալու համար: Եւ բանի՛ թէ մէկը խօսէր ինծի այդ մասին»:

«Կ'ուղե՞ս, ուրեմն, խնդրեմ, խօսէ ինծի, ես խօսակցութեան համար աղէկ մէկը կը նկատուիմ միշտ»:

Չայնը, որ այս պատասխանը մրմնջեց, շատ

աղուոր նմանութիւն մըն էր մարդկային ձայնի, թէև ան թուչունէ մը կու դար: Բայց այս անգամ արտոյտ մը չէր ան, այլ խոշոր ճերմակ ու սև արարած մը, որ գէպի լօղիկը թռաւ և անոր հզերքին վրայ շուրջանակի քալել սկսաւ պատկանելի քաղութածքով մը, քայլ առ քայլ, նման որևէ անտիկաուր երկոտանի մը՝ որուն կրնաք անունը տալ:

«Ես ձեզ ճանչնալու պատիւը չունիմ, պարոն» պատասխանեց տղան քաղաքավարօրէն:

«Տիկին ըսէ, եթէ կը հաճիս» ևս մայր թուչուն մըն եմ և անունս Կաչաղակ է, ուրախ պիտի ըլլամ քու գիտնալ փափաքած բաներդ քեզի ըսելով, որովհետև բաւական բաներ գիտեմ և խօսակցելէ հաճոյք կը զգամ: Իմ դերքաստանս շատ հնօրեայ է, մենք այս պալատը հարիւրաւոր — այսինքն երկոտանեակ տարիներ առաջ շինած ենք: Ես մտերմութիւն ունիմ Թագաւորին, Թագուհիին և փոքր իշխաններուն և իշխանութիւններուն հետ — ինչպէս նաև պատուոյ օրիորդներուն հետ և քաղաքին բոլոր բնակիչներուն հետ: Ես շատ կը խօսիմ, բայց միշտ բանաւոր կը խօսիմ և կը համարձակիմ ըսել թէ չափազանց օգտակար պիտի ըլլամ քեզի պէս հէք, փոքր, աղէտ աղու մը:»

«Ես իշխան մըն եմ» ըսաւ տղան մեղմաբար:

«Շատ աղէկ, ևս ալ Կաչաղակ մըն եմ, դուն պիտի գտնես թէ ևս շատ յարգելի թըռչուն մըն եմ:»

«Այդ մասին տարակոյտ չունիմ» կղաւտողուն քաղաքավար պատասխանը — թէև միտքին մէջ կը խորհէր թէ Կաչաղակը շատ ինքնահաւան ըլլալու էր: Բայց ան տիկին մը և նոյն ատեն օտարական մըն էր, ու ինք պէտք էր անոր հանդէպ քաղաքավար ըլլալ:

Ան սկսաւ տղուն արմուկին վրայ նստիլ ու շատախօսել, ուշագրաւ ամէն բաները ցուցաբերելով իր վտիտ մաղկիւով, մինչ միւսով կ'աշխարհէր հաւասարակշռութիւնը պահել — հաւասարար հաւատալով, ինչպէս անտարակոյտ բոնաբար հաւատալով, ինչպէս անտարակոյտ բարաշխարհի մեծ մայրաքաղաքին նման քաղաք չկար:

Ես զայն չեմ տեսած ու այդ պատճառով չեմ կրնար նկարագրել, որով մենք վտանգութիւն միայն պիտի ունենանք այդ մասին ու պիտի ենթադրենք թէ այնպէս է, նման որևէ աղէկ քաղաքի մը, լաւագոյն քաղաքի մը որ շինուած է երբեք: «Կաչաղակը» այդպէս ըսաւ — ու հարկաւ գիտէր:

Բայց և այնպէս, անոր մէջ քանի մը բաներ կային որ իշխանիկ ծառակը կը դարմայընէին, և, ինչպէս կ'ըսէր, զմեռնք չէր կրնար հասկնալ: Ժողովուրդին կէսը շատ երջանիկ ու զբաղ կ'երեւային, լեցուն փողոցներուն մէջ վեր վար քալելով, իրենց մեծ կառքերուն մէջ նստած՝ պարտէզներու մէջ շրջելով, մինչդեռ միւս կէսը շատ խեղճ ու թշուառ էին:

«Աշխարհ քիչ մը աւելի հարթ հաւասար

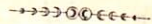
չկրնա՞ր ըլլալ. թագաւոր մը ըլլայի՛ պիտի փորձէի այդպէս ընել :»

«Բայց դուն թագաւոր չես, այլ փոքր սահանման տղայ մըն ես :» պատասխանեց կահաղակը մեծամիտօրէն, «եւ ես հոս բաները բացատրելու համար չեմ եկած, այլ զանոնք ցուցնելու համար : Քեզի արքայական պալատը ցուցնե՞մ :»

Ան շատ հոյակապ պալատ մըն էր, դարաստափներ, պարտէզներ, ամրոցներ ու աշտարակներ ունէր : Արասվարներով դեպին կը գրաւէր ու քաղաքին կէսը պատսպարելու չափ սենեակներ ունէր : Պատուհանները ամէն ուղղութեամբ կը նայէին, բայց անոնցմէ ոչ մէկը մասնաւոր տեսարան մը չունէր—բաց ի վերը տանիքին մօտ փոքր մէկ հատէն, որ Գեղեցիկ-Լեռներուն կը նայէր : Բայց այն ատենէն ի վեր երբ թաղուհին հոն մեռած էր՝ այդ պատուհանը տախտաղով դոցուած էր, կ'ըսէր կահաղակը : Ան այնչափ փոքր ու անյարմար էր որ ոչ ոք կ'ուզէր հոն բնակիլ : Ասկէ զատ վարի յարկերը, որ տեսարան չունէին, հոյակապ և նորին վեհափառութիւն թագաւորին բնակութեան արժանի էին :

«Ես պիտի փախաքէի թագաւորը տեսնել :» ըսաւ Իշխանիկ Յաւակ :

Բայց թէ անկէ ետքը ի՞նչ պատահեցաւ՝ այնչափ կարեւոր է որ ուրիշ զուրիսի մը մէջ պիտի պատմեմ քեզի :

ԳՂՈՒՆ Ը.

Արդեօք մարդոցմէ շատերուն գողափարը ի՞նչ է թագաւորի մը մասին . Իշխանիկ Յաւակի գողափարը ի՞նչ էր :

Թերեւս շատ հոյակապ անձնաւորութիւն մը, գլուխը թագ մը դրուած, ձեռքը արքայական գաւազան, գահի վրայ բազմած, ու իր ժողովուրդին արդարութիւն ընող մէկը : Մարդ մը որ միշտ շիտակ բան կ'ընէ ու երբեք սխալ բան չընէր. — «Թագաւորը սխալ բան չընէր :» օրէնք մըն է հին ատենները գրուած : Անձ մը որ բնաւ չդայրանար, չյողնիր, չհիւանդանար ու չտառապիր, կտտարեւապէս վայելչաձև ու ազուր հագուած, հանդարտ ու բարեհամբոյր, ամէն մարդ տեսնելու և լսելու պատրաստ, ու ոչ ոքի դէմ անքաղաքավար . մէկը, որուն հետ ամէն ինչ աղէկ կ'երթայ ու անհաճոյ բան մը չպատահիր :

Հաւանաբար այս էր ինչ որ Իշխանիկ Յաւակ տեսնել կ'ակնկալէր : Եւ ի՞նչ տեսաւ : Բայց պէտք է որ խօսիմ թէ ի՞նչպէս տեսաւ զայդ :

«Ի՛նչ :» ըսաւ կահաղակը, «այսօր ընդունելութիւն չկայ . թագաւորը հիւանդ է, թէև Նորին վեհափառութիւնը ընդհանրապէս չուզէր որ այս իմացուի—որովհետև շատ անյարմար պիտի ըլլար : Ան քեզ չկրնար տեսնել բայց թերեւս պիտի ուզէիր երթալ ու նայիլ անոր այն ձևով ինչ որ ես կ'ընեմ յաճախ : Շատ հաճելի բան է :

Է՛, որչա՛փ ալ հաճելի :

Իշխանիկը հիմա շատ խօսելու համար չա-

փէն աւելի յուզուած էր: Պիտի չտեսնէ՞ր իր
 թագաւոր հօրեղբայրը, որ իր հօրը յաջորդած
 էր, զինքը զահաղըկած էր, գրաւած էր այն
 բոլոր աղուոր բաները զորոնք ինք, Իշխանիկ
 Յաւակ, պիտի ունենար, և արդեւաւիակած էր
 զինք մննաւոր աշտարակին մէջ: Ի՞նչ բանի կը
 նմանէր այս մեծ, չար ու խորամանկ մարդը:
 Ունէ՞ր իրեն պէտք եղած այն ամէն բաները,
 զորոնք ուրիշ մը ունեցած պիտի ըլլար: Կը
 վայելէ՞ր զանոնք:

«Ոչ ոք գիտէ ր» պատասխանեց Կաչաղակը,
 իբր թէ կարծես նստած ըլլար Իշխանիկին սիր-
 տին մէջ, ոչ թէ անոր ուսին վրայ: «Ան թա-
 գաւոր մըն է ու այդ բաւական է, աւելին ոչ
 ոք գիտէ ր»

Կաչաղակը մինչ կը խօսէր, վարը, պալա-
 տին տանիքը, թռաւ, ուր նստած էր լողիկը,
 ծխաններուն շարքերուն մէջ տեղաւորուած
 այնչափ հանդարտ որչափ գետնի վրայ: Կա-
 չաղակը կտուցով կը դարնէր կզմինտրներուն
 վրան—իրաւ ան դարմանալի թուուն մըն էր—
 ու յանկարծ փոքր ծակ մը բացուեցաւ, տե-
 սակ մը դռնակ, որմէ որոշապէս կը տեսնուէր
 վարի սենեակը:

«Հիմա ներս նայէ, Իշխանիկս, շուտ ըրէ,
 որովհետեւ պէտք եմ անմիջապէս դոցեղ զայն ր»

Բայց տղան վարանեցաւ: «Այս կոշտ բան
 մը չէ՞.— անոնք պիտի չխորհի՞ն թէ մինք
 բռնի ներս կը նայինք ր»

«Օհօ՛, ոչ, ամէն պալատի մէջ ասանկ ծակ

մը կայ, երկոտասնեակներով ծակեր: Ամէն-
 մարդ գիտէ զայդ և ոչ ոք կը խօսի այդ մա-
 սին: Ինքնակող մո՞ւտք. ինչո՞ւ. թէև ամէն
 մարդ կ'ենթադրէ թէ արքայական ընտանիքը
 քարաչէն թանձր պատերու կտին փակուած
 կը բնակի, բայց բոլոր աշխարհ գիտէ թէ ա-
 նոնք ապակեայ տուն մը կը բնակին ու ամէն
 մարդ կրնայ տեսնել զանոնք ու քար մը նե-
 տել անոնց: Հիմա ծունկի վրայ ծռէ ու Նորին
 Վեհափառութեան նայուածք մը նետէ ր»

Նորին Վեհափառութի՛ւնը:

Իշխանիկը վար նայեցաւ ետանդագին, վար,
 մեծ սենեակը, ամէնէն մեծ սենեակը զոր տե-
 սած էր երբեք, ուր կային կահկարասիներ ու
 վարագոյրներ այնչափ թանկարժէք ու մեծա-
 ծախս որչափ չէր կրնար երեւակայել ինք: Ա-
 բրեւի բեկբեկ ճառագայթ մը, որ դոց պա-
 տուհաններուն մէկուն ճեղքէն ներս կը սպըր-
 դէր, դեռինը փռուած կապերտին վրայ կը
 գարնէր, ու այդ ամէնէն գեղեցիկ կապերտն
 էր որ հիւտուած էր երբեք — ճիշդ ծաղկեայ
 մարգագետնի մը նման՝ վրան քալելու յար-
 մար, միայն թէ ոչ ոք կը քալէր անոր վրայ,
 որովհետեւ սենեակը դատարկ ու լուռ էր կա-
 տարեւապէս:

«Թագաւորը ո՞ւր է ր» հարցուց շուարած
 տղան:

«Հոն է ր» ըսաւ Կաչաղակը, ծռած մէկ մա-
 գիլով շքեղ մահճակալ մը ցուցնելով, մահճա-
 կալ մը որ վեց հոգի պարունակելու չափ խո-

չոր էր : Մահճակալին ճիշդ կեդրոնը մետաքսեայ վարագոյրներու մէջէն հազիւ տեսանելի ըլլալով — շատ ուղղաձև ու հանդարտ — գլուխը փանեկաւոր բարձին վրայ կը պռուկէր փոքր դէմք մը , մեղրամոտէ շինուածի պէս , խոր , շատ խոր քունի մէջ : Անոր նուրբ , դեղնագոյն ձեռքերուն վրայ բաւական մը փայլուն մատանիներ կային , ձեռքերուն որոնք քիչ մը փոթփոթած և անկողինէն դուրս մնացած մանուկի մը ձեռքերուն պէս տկար էին . աչքերը դոց էին , քիթը սրածայր ու բարակ կ'երեւար , ու երկար գորշ մօրուքը բերանը կը ծածկէր և կուրծքին վրայ կը փռուէր : Տեսք մը որ ոչ տգեղ էր ոչ ալ ահարկու , բայց միայն պատկառազգու ու հանդարտ : Ու այնչափ լուռ որ վարագոյրին մօտերը բզզացող երկու ճանճերը լսելի միակ ձայնն էին :

«Ա՞յդ է Թաղաւորը » փսփսաց Իշխանիկ Յաւակ :

«Այո » պատասխանեց Թոչունը :

Տղեկը զայրացած , սոսկալիօրէն զայրացած էր այն ատենէն ի վեր երբ իմացած էր թէ հօրեղբայրը իր Թաղը յափշտակած էր ու զինքը՝ իւրեղճ անօգնական աղեկ մը՝ զրկած էր ցկեանս արդելափակուելու համար , իբր թէ մեռած ըլլար : Շատ անգամներ աղեկը այնպէս զգացած էր թէ զայն , այդ մեծ , զօրաւոր ու չար մարդը իբրև Թաղաւոր զարնել կը փափաքէր :

Բայց այդ զիւրին բան էր . այդ վիճակին

մէջ մանուկի մը զարնելու կը նմանէր : Բայց ան ո՛րչափ անօգնական վիճակի մը մէջ կը պռուկէր հիմա , աչքերը դոց ու անգործ ձեռքերը ծալուած , իբր թէ ա՛լ աղէկ կամ չար գործ մը չունենային ընելու համար :

«Ի՞նչ եղած է անոր » հարցուց Իշխանիկ նորէն :

«Մեռած է » պատասխանեց Կաչաղակը կանաչով մը :

Ոչ , ա՛լ անոր դէմ զայրանալէ բնաւ օգուտ մը չկար : Ընդհակառակը Իշխանիկը գրեթէ կը ցաւէր անոր վրայ , մանաւանդ որ ան այնչափ հանդարտ կ'երեւար՝ հանգչած իր բոլոր հոգերէն : Ու ա՞յս էր մեռնիլ . այսպէս Թաղաւորնե՞րն իսկ կը մեռնին :

«Ե՛հ , ժողովուրդը կ'ըսէ թէ ան հակառակ իր բոլոր մեծափառութեան հանդարտ կեանք մը չունէր : Թերեւս ուրախ իսկ է որ կեանքը վերջացած է . երթայ բարով Նորին Վեհափառութիւնը » :

Տիկին Կաչաղակը իր դուարթ կտուցին ուրիշ մէկ հարուածով դոցեց կղմինտրին վրայ բացուած դռնակը , և Իշխանիկ Յաւակի իր հօրեղբօր հետ առաջին և վերջին տեսութիւնը վերջացած էր :

Ան իր Թոչող-Լօղիկին կեդրոնը կը նստէր լուռ ու մտածկոտ :

«Ուրեմն հիմա ի՞նչ ընելու ենք » ըսաւ Կաչաղակը , «Նորին Վեհափառութեան մատին ա՛լ ուրիշ ընելիք չկայ , բայց միայն փառաւոր

յուզարկաւորութիւն մը , զոր տեսնելու պիտի երթամ անպատճառ : Բոլոր աշխարհ ալ պիտի փութայ տեսնել : Ան ողջ եղած ատենը բոլոր աշխարհի ուշադրութիւնը իր վրայ կը հրաւիրէր , ու պէտք է նոյնը ըլլայ երբ մեռած է ան .— ճիշդ անդամ մըն ալ : Եւ որովհետեւ ան չկրնար լսել զիս՝ կրնամ ըսել թէ , ամէն բան նկատի առնելով , Նորին Վեհափառութեան մահը ողջութենէն շատ աւելի աղէկ է — միայն թէ կարենանք անոր տեղ մէկը դնել : Շատ չանցած՝ քաղաքին մէջ մեծ աղմուկ ու վայնասուն պիտի ըլլայ : Ենթադրենք թէ նորէն վեր թռչինք ու այդ բոլորը դիտենք , ապահով վայրէ մը հարկաւ : Այդ շատ զուարճալի պիտի ըլլայ :»

«Ի՞նչ բան գուարճալի պիտի ըլլայ :»

«Յեղափոխութիւն մը :»

Թէ կաշաղակէ մը զատ ուրիշ մէկը զայդ զուարճալի պիտի կռչէ՞ր՝ թէ ոչ , զայդ չեմ գիտեր . բայց այդ ուշադրաւ տեսարան մըն էր անշուշտ :

Երբ մայր-եկեղեցիին զանգակը սկսաւ դոյժը զօղանջել ու սուգի թնդանթները սկսան նետուիլ՝ բոլոր թագաւորութեան ժողովուրդին յայտարարելով թէ ա՛լ առանց թագաւորի մնացած էին , ժողովուրդը խուճը խուճը հաւաքուեցաւ և փողոցի անկիւնները կեցած սկսաւ խօսակցիլ : Երբեմն մրմունջը աղաղակ կ'ըլլար , և աղաղակը՝ գոռում-գոչում : Երբ իշխանիկ Յաւակ , որ օգին վրայ հանդարտա-

բար կը սաւառնէր , անոնց տարբեր ու հակառակ աղաղակները լսեց՝ անոր այնպէս թուեցաւ թէ բոլոր քաղաքը կատղած էր իրարու դէմ :

«Կեցցէ՛ թագաւորը ,» «Թագաւորը մեռաւ , անկցի՛ թագաւորը .» «Անկցի՛ն թագն ալ , թագաւորն ալ .» «Կեցցէ՛ Հանրապետութիւնը .» «Կեցցէ՛ անիշխանութիւնը :»

Ահա այս աղաղակներն էին որ կը բարձրանային դէպ ի թռչող-լօգիկը . ու յետոյ սկսաւ տեսարան մը , և ի՛նչ սոսկալի տեսարան . . . :

Երբ դուք , տղաքդ , մեծնաք ու չափահաս մարդ կամ կին ըլլաք — թերեւս անկէ առաջ ալ — գիրքերու մէջ պիտի կարդաք ու լսէք ալ թէ ի՛նչ են յեղափոխութիւնները . Չերմապէս պիտի մաղթէի որ ոչ ես , ոչ ալ դուք տեսնէիք յեղափոխութիւն մը : Բայց յեղափոխութիւններ եղած են ու կրնան ալ պատասխիլ Տարաշխարհէ զատ ուրիշ երկիրներու մէջ ալ , երբ չար թագաւորներ իրենց ժողովուրդն ալ չար ընեն , կամ անարդար աղդէ մը հաւասարապէս չար թագաւորներ ելլեն , կամ , առանց այս պատճառներէն մէկուն , երբ անհանդարտ երկիր մը որեւէ փոփոխութիւն աւելի աղէկ նկատէ քան անփոփոխ վիճակ մը :

Ես , իմ մասիս , փոփոխութիւններ չեմ սիրեր՝ առանց բաւականաչափ ապահով ըլլալու թէ անոնք աղէկութեան համար պիտի ծառայեն : Եւ ի՛նչպէս բարիք կրնայ յառաջ գալ բացարձակ չարիքէ — այն սոսկալի չարիքէն

որ այդ գիշեր տեղի կ'ունենար Իշխանիկ Յաւակի աչքերուն առջև — զինուորներ հարկաւոր մարդիկ կը զարնէին փողոցներու մէջ, կախաղաններ անկուած էին և զլուխներ կը կտրուէին — տուներ կ'այրուէին և կիներ ու մանուկներ կը սպաննուէին — այս բոլորովին վեր է իմ հասկացողութենէս :

Բայց դուք, աղաքս, այս բոլոր բաները պիտի գտնէք պատմութեան մէջ, և կամաց կամաց դուք ձեզմէ անոնց շիտակն ու սխալը պիտի դատէք, որչափ մէկը կրնայ դատել երբեք :

Իշխանիկ Յաւակ այս բոլորը տեսաւ, և իրերը մէկզմէ կու ետունէ այնչափ շուտ տեղի ունեցան որ՝ ան իր դատելու կարողութիւնը գրեթէ խանդարուած գտաւ :

«Օ՛հ, տուն դառնամ,» գոչեց ան վերջապէս արծաթ ականջները վար աննելով և աչքերը գոցելով, «տո՛ւն, տուն դառնամ,» որովհետեւ մինչև իսկ իր մենաւոր աշտարակը իրեն տուն մը կը թուէր հիմա, և անոր լուսթիւնն ու ձանձրալիութիւնը Եգեմ մը, այս բոլորը տեսնելէ ետքը :

«Ուրեմն մնաս բարով,» ըսաւ կաշաղակը թուէրը բախելով : Թոչունը բոլոր ցորեկ ու բոլոր գիշեր անգաղար շողակրատած էր, որովհետեւ այդչափ ատենէ ի վեր Իշխանիկ Յաւակ կը սաւառնէր քաղաքին վրայ, անօթի ու անքուն, աչքերուն առջև տեղի ունեցող այս սոսկալի բաները գիտելով : «Կարծեմ բաւականաչափ տեսար դաշխարհ...» :

«Օ՛հ, այո, այո,» գոչեց Իշխանիկը դողալով :

«Այսինքն մինչև յաջորդ անգամը, շատ բարի, Ձերդ Արքայական Բարձրութիւն, դուն զիս չես ճանչնար, բայց ես քեզ կը ճանչնամ : կրնայ ըլլալ որ նորէն հանդիպինք իրարու :»

Ան անոր նայեցաւ իր թափանցող աչքերով, որոնք ամէն բանի անդիլի կողմը տեսնելու չափ սուր էին, և կարծես անոնք թոչունի աչքէ մարդկային աչքի փոխուեցան, ճիշդ իր կնքամայրին աչքերուն, կնքամայրին՝ զոր այդչափ երկար ժամանակէ ի վեր տեսած չէր : Բայց վայրկեան մը ետքը ան թոչուն մը եղաւ ու կռինչ մը հանելով թեւերը բացաւ ու թռաւ :

Իշխանիկ Յաւակ տեսակ մը նուազում ունեցաւ, որ իր շատ խեղճ, սարսափահար և ուժասպառ մնայէն յառաջ եկաւ, և երբ արթընցաւ՝ ինքզինքը իր սենեակին մէջ գտաւ, մենաւոր ու հանդարտ. — արչալոյսը դեռ նոր կը բացուէր ու հորիզոնին վրայէն փայլող լոյսին դեղնագոյն ճառագայթը պատուհանին փեղկերէն ներս կը թափանցէր :

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ.

Երբ Իշխանիկ Յաւակ անկողինին մէջ նըստաւ ու աշխատեցաւ յիշել թէ ո՛ւր էր, ո՛ւր գտնուած էր, և ի՛նչ տեսած էր նախորդ օրը, նշմարեց թէ սենեակը դատարկ էր :

Ընդհանրապէս դայեակը իր քունը խանգարելով կը ձանձրացնէր զայն, ներս կու գար ու «բաները կարգի կը դնէր» ինչպէս սովոր էր ըսել : Հիմա աթոռներու և սեղաններու վրայ թանձր փոշի նստած էր. զինքը անմիջապէս չարթննալուն համար յանդիմանող խիստ ձայնը չկար հիմա — կը ցաւիմ ըսել թէ այս տղան միշտ շուտ արթնցող մը չէր : Որովհետեւ ան հանդարտ պառկելէ ու ամէն բանի կամ ոչինչ բանի վրայ ծուլօրէն խոկալէ այնչափ հաճոյք կը զգար որ, եթէ այդ մասին զինքը արգիլելու շատ չաշխատուէր՝ պիտի նմանէր համբաւաւոր

«Երկու փոքրիկ այն մարդերուն՝

Որ անկողինին մէջ աներեր

Կը պառկէին մինչև առտուն,

Մինչև ժամը տասը զարնէր :

Հիմա ալ ժամը տասը կը զարնէր ու դայեակը բնաւ չէր երեւար : Ան նախ բաւական ազատ զգաց, որովհետեւ շատ յողմած էր ու երբ թեւերը երկարեց՝ յուսահատաբար դտաւ թէ առանց ցորեկուան զգեստները հանելու անկողին մտած էր :

Հարկաւ ան ինքզինքը շատ անհանդիստ կը զգար, նաև քիչ մը ահաբեկած : Մանաւանդ այն ատեն երբ սկսաւ կրկին ու կրկին կանչել

ու ոչ ոք պատասխանեց իրեն : Յաճախ կը խորհէր թէ ո՛րչափ աղէկ պիտի ըլլար այդ դայեակէն պրծիլ ու աշտարակին մէջ միս-մինակ, ինքնիրենը, ապրիլ — նման տեսակ մը միապետի, ուղած ամէն բանը ընելու կարող, ու չուզածները չընելու ազատ. բայց հիմա որ այդ իրապէս տեղի ունեցած կ'երեւար՝ բնաւ չէր սիրեր զայդ :

«Դայեակս, սիրելի դայեակս, խնդրեմ ետ եկուր» գոչեց ան, «ետ դարձիր ու ես այս երկրին ամէնէն բարի տղան պիտի ըլլամ» :

Ու երբ դայեակը չվերադարձաւ, ու իր ցաւալի կոչին լռութենէ զատ պատասխան մը չտրուեցաւ՝ ան դրեթէ լալ սկսաւ :

«Այս այսպէս չըլլար» ըսաւ ան վերջապէս, աչքերէն արցունքները սրբելով. «այս ըրածս մանուկի մը գործ է ու ես մեծցած տղայ մըն եմ — ու օր մըն ալ չափահաս մարդ պիտի ըլլամ. արդեօք ի՞նչ կայ որ, երթամ տեսնեմ» :

Իշխանիկը անկողինէն դուրս ցատկեց — բայց, աւա՛ղ ոչ թէ իր ոտքերուն վրայ, այլ իր խեղճ ու տկար ծունկերուն վրայ ու աւնոնցմով սողոսկեցաւ սենեակէ սենեակ : Այդ չորս սենեակներն ալ պարապ էին — բայց ոչ թէ լքուած ու աղտոտ, որովհետեւ կարծես իր հանգստութեան համար պէտք եղած ամէն բաներ կատարուած էին — նախաճաշի և ճաշի սպասները դրուած էին, կերակուրը կանոնաւորապէս դրուած էր : Ան կրնար բաւական օրեր «Իշխանի մը պէս ապրել» ինչպէս կ'ըսէ

առածը : Բայց այդ վայրը բոլորովին առանձին էր — հաւանաբար այդ մենաւոր աշտարակին մէջ իրմէ զատ ուրիշ արարած մը չկար :

Խեղճ տղուն վրայ մեծ վախ մը եկաւ : Թէև իր կեանքը մենաւոր եղած էր՝ բայց բացարձակապէս մինակ մնալ ինչ ըլլալը չէր գիտեր : Տեսակ մը յուսահատութիւն եկաւ վրան — ոչ թէ սաստիկ զայրոյթ կամ սարսափ, այլ տեսակ մը յամբ վհատութիւն :

«Ի՞նչ ընեմ ասանկ լքուած ու միայնակ խորհեցաւ ան ու նստաւ սենեակին տախտակամածին կեդրոնը՝ կէս մը հակամէտ հաւատալու թէ աւելի աղէկ պիտի ըլլար ինքզինքը բոլորովին լքել ու իյնալ մեռնիլ :

Սակայն այս զգացումը շատ երկար չտեւեց, որովհետև ան երիտասարդ էր ու զօրաւոր, և ինչպէս առաջ ալ ըսի, բնաւորութեամբ շատ քաջասիրտ աղայ մը : Այսպէս կամ այնպէս միտքը եկաւ առած մը զոր իր դայեակը սորվեցուցած էր իրեն — որովհետև Տարաշխարհի մարդիկը առածներ շատ կը սիրէին —

«Արեւին տակ ամէն չարիք

Դարման մ'ունի, կամ բնաւ երբեք.

Եթէ ունի՝ ջանա, գըտիր,

Եթէ չունի՝ անհող եղիր :»

Արդեօք հիմա այս չարիքին համար դարձան մը կա՞յ, ու կրնա՞մ գտնել զայդ, ո՞ր գոչեց Իշխանիկը վեր ցատկելով և պատուհանէն դուրս նայելով :

Հոնիկէ օգնութիւն մը չկար : Ան հոն ըն-

դարձակ, ամայի ու արևէ փայլող անապատ մը միայն տեսաւ, — այսինքն առաջին տեսածը այդ էր : Բայց կամաց կամաց աշտարակին տակը շրջապատող ցեխէ շրջանակին մէջ որոշապէս տեսաւ ձիու ոտքի հեռքեր, և ճիշդ այն տեղը ուր խուլ-համբը սովոր էր իր մեծ սեւագոյն ձին կապել՝ մինչ ինք վեր կ'ելլէր, տեսաւ նաև մնացորդները կապոց մը խարի և ձիու կերի :

«Այո, շիտակ է, ան եկած է և դայեակս հետը առնելով տարած է : Խեղճ դայեակս, ո՞րչափ ուրախ եղած ըլլալու է ասկէ մեկնելուն համար :

Այս եղաւ Իշխանիկ Յաւակի առաջին մտածումը . իսկ երկրորդ մտածումը — և այս բնական չէ՞ր — էր սաստիկ զայրոյթ մը անոր անդթութեան հանդէպ — բայց աշխարհի իրեն դէմ ցոյց տուած անդթութեան հանդէպ — իրեն որ խեղճ ու անօգնական աղէկ մըն էր : Յետոյ որոշեց — թէև լքուած ու միամիտ — աշխատիլ մինչև վերջ ապրիլ ու չմեռնիլ որչափ ատեն որ կրնայ խոյս տալ մահէն :

Ինչ որ է՝ հոս աւելի դիւրին պիտի ըլլար մեռնիլ քան աշխարհի մէջ, իր ճիշդ հիմա տեսած սոսկալի բաներուն մէջ : Ծիշդ այս խորհրդածութեան մէջ միտքը յանկարծ եկան սա բաները — թէ խուլ-համբը եկած էր, ջանացած էր հասկցնել դայեակին թէ թաղաւորը մեռած է, թէ ետ մայրաքաղաքը դառնալու մասին պէտք չէր վախնալ, թէ յեղափոխութիւն և

լած էր մայրաքաղաքին մէջ ու ամէն բան տակնուվրայ եղած էր: Եւ այսպէս դայեակը հարկաւ մեկնած էր:

«Յուսամ թէ իր այս ազատութենէն հաճոյք պիտի զգայ, խեղճ կիներ --եթէ անոնք անոր ալ գլուխը չկտրեն:»

Ու յետոյ տեսակ մը խղճատանջութիւն զգաց անոր մասին այդչափ դառն զգացում մը ունենալուն համար. վերջապէս ան երկար տարիներ խնամած էր զինքը — թերեւս արտնջալով ու պաղութեամբ, բայց նորէն ալ խնամած էր զինքը ու մինչև վերջը. որովհետեւ, ինչպէս ըսի, անոր չորս սենեակներն ալ կարելի եղածին չափ մաքուր էին, կերակուրները պատրաստուած՝ այնպէս մը որ ան բնաւ նեղութիւն չկրէր, որչափ որ կարելի էր:

«Հաւանաբար ան անդուծ ըլլալ չէր ուզեր, զայն չեմ դատապարտեր,» ըսաւ Իշխանիկ: Ու յետոյ շատ ուրախ եղաւ որ այդ որոշման յանգած էր:

Ան երկրորդ անգամ ըլլալով ինքզինքը հազուեցնել աշխատեցաւ, ինչպէս նաև ընել այն ամէն բաները զորոնք կրնար ընել ինքնիրենը — մինչև իսկ ակութը մաքրել և նոր ածուխ դնել: «Այս բաւական զուարճալի բան մըն է Իշխանի մը համար,» ըսաւ ան խնդալով, «բայց կնքամայրս անգամ մը ինծի ըսաւ թէ Իշխաններ որեւէ բան ընելու յօժար կ'ըլլան:»

Յետոյ քիչ մը խորհեցաւ իր կնքամայրին մասին: Անոր կող մը ընելու կամ անոր օգ-

նութիւնը խնդրելու համար չէր որ խորհեցաւ անոր մասին — որովհետեւ ան հաւանաբար զայն լքած էր անոր ինքնօգնութիւն սորվեցնելու համար, և տղեկն ալ հպարտ ու անկախ բնաւորութիւն մը ունենալով որոշած էր ընել իր լաւագոյնը — այլ զայն քաղցրութեամբ ու ցաւալի կերպով յիշեց, իբր թէ ան իսկ բաւական խիտ եղած էր իրեն հանդէպ, իրեն պէս խեղճ, լքուած տղու մը հանդէպ: Բայց կ'երեւար թէ ան այդ վերջին քանի մը օրերուն մէջ շատ բան տեսած ու սորված էր որ, ա'լ ինքզինքը իբրև տղայ չէր զգար, այլ իբրև չափահաս մարդ մը — մինչև որ այդ գիշեր անկողին մտաւ:

Երբ ես մանուկ մըն էի, յաճախ կը խորհէի թէ ո՛րչափ հաճելի պիտի ըլլար տնակի մը մէջ առանձին ապրիլ — տնակի մը մէջ որ շինուած ըլլար վերը ծառի մը վրայ, կամ հեռաւոր տնտառի մը մէջ, կամ բլրակողին վրայ — այնչափ հաճելիօրէն մենաւոր ու ազատ: Առանց սորվելիք դաս ունենալու — բայց ոչ, ես դասերս սորվելէ միշտ հաճոյք կը զգայի: Կամ, ինչ որ է, ուզած դասս ընտրելու, ուղածիս չափ կարգալիք գիրքեր ունենալու, հետերնին խաղալու համար ուղածիս չափ պուպրիկներ ունենալու համար ազատ. այս բոլորէն աւելի ազատ ըլլալ ու հանդիլ, զիս նեղելու, վրդովելու, յանդիմանելու համար ոչ մէկը ունենալ ո՛րչափ հաճելի պիտի ըլլար: Որովհետեւ ես մենասէր փոքրիկ մըն էի և հանգարտու-

Թիւն կը սիրէի — ինչպէս կ'ընեն մանուկներէ շատեր, զորոնք ուրիշ մանուկներ և երբեմն չափահաս մարդիկ իսկ չեն կրնար հասկնալ : Եւ այսպէս ես կրնամ հասկնալ Իշխանիկ Յաւակը :

Իր առաջին անհետացումէն ետքը ան ոչ միայն հանգիստ էր, այլ նաև իրապէս երջանիկ իր մենութեան մէջ, ամէն բան ինքնիրենը կ'ընէր ու ամէն բան ինքնիրենը կը վայելէր, մինչև անկողին մտնելու ժամանակը :

Այն ատենը շատ չէր սիրեր ան, ինչպէս, կարծեմ, ուրիշ մանուկներ պիտի չսիրէին, իմ ծառի վրայ չինուած երեւակայական տնակս, երբ բաւական ժամանակ մը իրենք իրենց մնային :

Բայց Իշխանիկը ատոր դիմանալու էր և իշխանաբար դիմացաւ իսկ մինչև հինգ լման օրեր : Այդ բոլոր ատենը առտուն կանուխ կ'ելլէր և գիշերը անկողին կը մտնէր, առանց արարածի մը խօսելու, կամ ձայն մը լսելու : Որովհետև իր փոքրիկ արտոյան իսկ լռած էր, և իր թռչող-լողիկին գալով՝ կա՛մ բնաւ չէր խորհեր անոր մասին և կա՛մ անհետացած էր ան — որովհետև Իշխանիկը զայն զործածած չէր, ոչ ալ զործածել փորձած :

Ան այդ հինգ մենաւոր օրերու ընթացքին շատ տարօրինակ կեանք մը կ'ապրէր, և զայն բոլորովին չմտցաւ բնաւ : Այդ ժամանակամիջոցը զայն ստիպեց ինքնօդնութեան և յանձնապատասնութեան դիմել — այն տեսակ կեր-

պով մը զոր ամէնս ալ պէտք ենք սորվել երբ մեծնանք, և այդ մեր օգուտին համար իսկ է — բայց այդ քիչ մը դժուար բան է սորվելու համար :

Վեղերորդ օրը Իշխանիկ Յաւակ տարօրինակ հանդարտութիւն մը ունէր իր նայուածքին մէջ, բայց շատ լուրջ, նիհար ու սպիտակագոյն էր : Ան գրեթէ վերջացուցած էր իր ուտեստեղէնները — ու ի՞նչ պիտի բլար անկէ ետքը : Չէր կրնար աշտարակէն դուրս ելլել . խուլ-համըր իր դործածած եղնարանը միշտ հետը ետ կը տանէր, և եթէ չտանէր իսկ, խեղճ աղեկը ի՞նչպէս պիտի գործածէր զայն : Ու մինչև իսկ ան ինքզինքը վար կախէր կամ նետէր ու հրաշալի հանդիպումով մը աշտարակին տակը ողջ իյնար՝ ի՞նչպէս պիտի կրնար փախչել երթալ :

Անոր բախտը շատ անտանելի եղած էր, կամ այնպէս կը թուէր :

Իշխանիկը որոշեց մեռնիլ : Ու այս ոչ թէ անոր համար որ մեռնիլ կ'ուզէր, ընդհակառակը . կային շատ բաներ զորոնք ողջ մնալով ընել կ'ուզէր . բայց եթէ պէտք էր մեռնիլ՝ պիտի մեռնէր : Մահը անոր շատ սոսկալի չէր երեւար, ոչ իսկ հանդարտաբար պատկիլ իր հօրեղբօր պէս, որուն հիմա կատարելապէս ներած էր . որովհետև մեռնելով ալ ոչ խեղճ ոչ ալ չար պիտի բլար ու զերծ պիտի մնար այն բոլոր սոսկալի բաներէն որոնց պալատէն դուրս, «աշխարհ» կոչուած այդ անարկու տեղին մէջ, պատահիլը տեսած էր :

«Այս տեղը բաւական աղէկ է» ըսաւ խեղճ Իշխանիկը , և իր բոլոր գեղեցիկ բաները քովը հաւաքեց — իր սիրական պատկերները՝ որոնց մասին կը խորհէր թէ պիտի փափաքէր քովը ունենալ մեռնելու ատեն , իր գիրքերը և խաղալիքները — ոչ , ան ա՛լ խաղալիքներու կարեւորութիւն չէր տար հիմա , զանոնք կը սիրէր որովհետեւ իբրև մանուկ սիրած էր : Ան հոն հանդարտ ու համբերատար կը նստէր , նման թագաւորի մը որ կը նստի իր գղեակին մէջ , ու վախճանը կը սպասէր :

«Բայց նորէն ալ կը փափաքէի որ նախ բան մը ընէի , — արժէքաւոր բան մը որով ումանք յիշէին զիս » կը խորհէր ան : «Նշմազբենք թէ ես չափանաւ մարդ ըլլայի ու կատարելիք գործեր ունենայի , ինչպէս նաև մարդիկ՝ որոնց խնամ տանէի ու ըլլայի այնչափ օգտակար ու զբաղ որ անոնք սիրէին զիս ու թերեւս մոռնային իսկ թէ ես կաղ եմ : Կարծեմ այն ատեն ապրիլը շատ հաճելի պիտի ըլլար :»

Փոքրիկին աչքը արցունքի կաթիլ մը եկաւ ու այն մեռելային լուծեան մէջ յուսադրիչ ձայն մը լսելու համար ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ :

Արդեօք այդպիսի ձայն մը կա՞ր — այն իր փոքր արտո՞յան էր զոր գրեթէ մոռցած էր : Ոչ , այն ձայնը անոր կիսուն չափ իսկ անուշ չէր : Բայց ան իրապէս բան մըն էր — բան մը որ ա՛լ աւելի կը մօտենար , այնպէս որ անոր

մասին սխալիլ կարելի չէր : Փողի մը ձայն էր ան , Տարաշխարհի մէջ հիացումով ունկնդրուած արծաթափողի մը ձայնն էր : Թէև հաճելի երաժշտութիւն մը չէր , բայց շատ խրախուսիչ , վսեմ ու ներշնչիչ էր :

Մինչ անոր մտիկ կ'ընէր՝ տղան յիշել կը թուէր շատ մը բաներ որոնք իր յիշողութեանէն վրիպած էին շատ տարիներէ ի վեր , և սկսաւ ինքզինքը պատրաստել խորհելով թէ ի՞նչ պիտի պատահէր :

Ահա թէ ի՞նչ պատահած էր :

Այդ խեղճ դատապարտեալ կինը վերջապէս այնչափ դէշ կին մը եղած չէր : Թէև անոր քաջասրտութիւնը բոլորովին անշահասիրական չէր , բայց հերոսական մեծ գործ մը ըրած էր : Թաղաւորին մահուան և թաղման , և երկրին մէջ տեղի ունեցող փոփոխութեան մասին լսելուն պէս յանդուգն գաղափար մը ծագեցաւ անոր միտքին մէջ — Տարաշխարհի դահին վրայ օրինաւոր ժառանգը բազմեցնել : Այս մասին խուլ-համը համոզել յաջողեցաւ որ զինքը հետը տանի , և անոնք հովի արագութեամբ շրջեցան քաղաքէ քաղաք և լուր տարածեցին թէ Իշխանիկ ծաւակի մահը և թաղումը անոր չար հօրեղբօր կողմէ յերկրուած հնարք մըն էր , թէ ան ողջ առողջ էր , և ամէնէն ազնիւ դեռատի իշխանը որ երբեք ծնած էր :

Այդ յանդուգն արարք մըն էր , բայց յաջողեցաւ : Երկիրը թերեւս հանգուցեալ թաղա-

ւորին խիստ իշխանութեանն ձանձրացած, ու նորէն ալ ինքզինքը վերջին քանի մը օրերու սարսափներէն ազատելուն համար ուրախ, ու անիշխանութեան աւելի մեծ սարսափներէն վախցած, միւս իշխաններուն մասին շահագրգռութիւն չունենալով՝ յանկարծ յարեցաւ այս Իշխանին որ իրենց նախկին բարի Թագաւորին և այնչափ սիրեցեալ Թագուհի Յաւանոյշի որդին էր:

«Կեցցէ՛ Իշխան Յաւակ, Իշխան Յաւակ ըլլայ թող մեր թագաւորը.» այս աղաղակը կ'արձագանգէր երկրին մէկ ծայրէն միւսը: Ամէն ոք կը ջանար յիշել թէ ի՞նչ սիրելի մանկիկ մըն էր ան երբեմն, թէ ի՞նչպէս կը նմանէր իր մօրը որ այնչափ բարի ու սիրելի եղած էր, և հօրը որ իշխող թագաւորներուն ամէնէն պատկանելին եղած էր: Ոչ ոք յիշեց անոր կազ ըլլալը, և յիշողներ իսկ իբր անկարեւոր բան մը կարեւորութիւն չառին անոր: Անոնք որոշած էին զայն իրենց վրայ թագաւոր ընել, անոր տղայ վիճակին մէջ իսկ — և թերեւս ճիշդ անոր համար, որովհետեւ մեծ ազնուականները կը խորհէին որ այդ կերպով կարող պիտի ըլլան երկրին ընել ինչ որ կ'ուզեն:

Փոփոխամտութեամբ մը, որ միայն Տաբաշխարհի ժողովուրդին յատուկ չէ, մեռնող թագաւորը հազիւ թէ գերեզման դրուած էր՝ զայն իբրև յափշտակիչ յայտարարեցին, անոր բոլոր ընտանիքը պալատէն արտաքսեցին, և

դատարկեցին զայն ընդունելութեան համար նոր վեհապետին, զոր բերել գացին մեծ ուրախութեամբ. լորտերու, ազնուականներու և զինուորներու ընտրեալ խումբ մը երկրին մէջ գիշեր ցորեկ պատկանելի թափօրով մը շրջելով գացին մինչև որ հասան Անյուսութեան Աշտարակը:

Անոնք հոն գտան Իշխանը որ գեանին վրայ կը նստէր հանգարտաբար — դէմքը մահուան դալկութեամբ, որովհետեւ ան ասկէ շատ տարբեր վախճանի մը կը սպասէր, և որոշած էր՝ եթէ պիտի մեռնէր՝ իշխանի մը, թագաւորի մը պէս քաջասրտութեամբ մեռնիլ:

Բայց երբ անոնք զայն իբրև իշխան և թագաւոր ողջունեցին և բացատրեցին իրերու կացութիւնը, նաև ծոռնկի վրայ զալով թագ մը ներկայացուցին անոր՝ (դրուած թաւշեայ բարձիկի մը վրայ որուն չորս ծայրերէն իր գլխուն մեծութեամբ ոսկի ծոպեր կը կախուէին) թէ և ան փոքր էր ու կազ — թէ և պալատականները անոր կազութիւնը նկատողութեան առնել չէին ցուցներ — տղուն դէմքին վրայ այնպիսի փայլ մը եկաւ, վարմունքին մէջ այնպիսի պատկանունք մը նշմարուեցաւ որ զայն գեղեցիկ ու արքայանման ըրաւ:

«Այո,» ըսաւ ան, «եթէ կը փափաքիք, կ'ուզեմ ձեր թագաւորը ըլլալ, և ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ իմ ժողովուրդիս երջանկութիւնը ապահովելու համար:»

Այն ատեն աշտարակին մէջէն ու դուրսէն

այնպիսի աղաղակ մը բարձրացաւ, որ երբեք լսուած չէր այդ մենաւոր դաշտին վրայ :

Իշխան Յաւակ քիչ մը խորհեցաւ այդ խա-
ցուցիչ աղաղակէն : «Ես ի՞նչպէս պիտի կրնամ
կառավարել բոլոր այս մեծ ժողովուրդը :
Դուք, լորտեր, կը մոռնաք թէ ես դեռ փոք-
րիկ տղեկ մըն եմ :»

«Ոչ, այնչափ ալ փոքրիկ չէք,» պատաս-
խանեցին անոնք յարգալից . «մենք արձա-
նազրութիւնները պրպակեցինք և գտանք որ
Ձերդ Բարձրութիւնը — Ձերդ Վեհափառութիւնը
ըսել կ'ուզենք — ձիշդ տասնըհինգ տարեկան
էք :»

«Այնպէ՞ս է,» ըսաւ Իշխան Յաւակ, և ա-
նոր առաջին մտածումը կատարելապէս ման-
կական հաճոյք մը եղաւ թէ հիմա ամբողջ ազգ-
մը իր ծննդեան տարեդարձը պիտի տօնէ : Յե-
տոյ յիշեց թէ իր մանկական օրերը ա՛լ անցած
էին, ինք թագաւոր մըն էր ալ : Մինչև ան-
գամ իր դայեակը, որուն տեսած վայրկեանին
իսկ իր ձեռքը երկնցուց, ձեռքը համբուրեց
յարգալից և զինք հանդիսաւորապէս «Նորին
Վեհափառութիւն թագաւորը» կոչեց :

«Թագաւոր մը միշտ թագաւոր ըլլալու է,»
ըսաւ ան, կէս մը տխուր, երբ արարողութիւ-
նը վերջացած ու ինք տասը վայրկեանի չափ
մինակ ձգուած էր, իր տղայական զգեստնե-
րէն մերկացուելու և շքեղ պատմութեաններով
զգեստաւորուելու համար, երբ դեռ այդ աչ-
տարակէն Արքայական Պալատ չէր փոխադր-
ուած :

Ան հետը բան մը չէր կրնար առնել . շու-
տով տեսաւ թէ անոնք թէև հետը քաղաքա-
վարօրէն կը խօսէին, բայց միասին բան մը
առնելու համար չպիտի թոյլատրէին զինքը .
եթէ ինք անոնց թագաւորը պիտի ըլլար՝
պէտք էր իր հին կեանքը լքէր առ յաւէտ :
Այսպէս ան իր հին գիրքերուն, խաղալիկնե-
րուն իրեն այնչափ ծանօթ կահկարասիին, իր
տափակութեամբ իսկ իրեն ընտանի դարձած,
պարզապէս ընտանի ըլլալուն համար տգեղ
բայց հաճելի եղած դաշտին հրաժեշտի անուշ
նայուածք մը նետեց :

«Այս նոր երկրի մը մէջ նոր կեանք մը
պիտի ըլլայ,» ըսաւ Իշխանը ինքն իրեն, «բայց
ես հին բաները պիտի յիշեմ նորէն : Եւ հոն
չմեկնած՝ երանի՛ թէ կարենայի անգամ մը
տեսնել իմ սիրելի ծեր կնքամայրս :»

Մինչ այս խօսքերը կը խօսէր՝ մէկ երկու
վայրկեանի համար պառկեցաւ իր անկողինին
վրայ, աւելի յոգնած այն մեծվայելութենէն
ու շուարած ձայնէն այն փողերուն որ անդա-
ռ կը նուազէին վարը : Կէս մը տխուր նայե-
ցաւ վեր, դէպ ի լուսէջքը, ուրկէ արեւալոյսի
հեղեղ մը կը խուժէր վար, մէջը անհամար ծը-
փուն մասնիկներով, երկինքի և երկրի միջև
ձգուած կամուրջի մը նման : Չիշդ անոր մէ-
ջէն սահելով վար իջաւ դորչազգեաց ծեր փոքր
կիներ որ կարծես թէ օդէ շինուած էր :

Ան իր այդ ծերութեան մէջ այնչափ գեղե-
ցիկ կ'երեւար որ Իշխան Յաւակ նախ ցնցուե-

ցաւ անոր տեսքէն, յետոյ եռանդագին հաճոյքով մը թեւերը երկարեց և ըսաւ .

«Օ, իմ կնքամայրս, դուք չէք լքած զիս :»

«Բնաւ երբեք, զաւակս, կընայ ըլլալ որ դուն զիս չտեսար, բայց ես շատ անգամ տեսած եմ քեզ :»

«Ի՞նչպէս :»

«Օ, այդ մասին հող մի ընկեր, գիտես թէ ես ուզած ամէն բանիս կընամ փոխակերպուել : Ես արջենիէ գորգի, բիւրեղէ գաւաթի—երբեմն անկենդան ու երբեմն ալ կենդանի բաներու փոխակերպուած եմ, վրաս փետուրներ անցուցած եմ ու շատ յարմարութեամբ թռչուն ալ եղած եմ :»

«Հա՛, հա՛ :» խնդաց Իշխանը, որուն միտքին մէջ նոր լոյս մը ծաթեց երբ անոր կեանքոտ ու չարածճի ձայնի եղանակը կուսնեց . «հա, հա, արտո՞յտ մը, զոր օրինակ :»

«Եւ կամ կաշաղակ մը :» պատասխանեց ան, կատարեալ նմանութեամբ Տիկլին կաշաղակի կերկերուն ձայնին : «Գուն կը կարծես թէ ես միշտ զգայնոտ եմ և ոչ երբեք զուարճալի : Եթէ երբեք բան մը քեզ երջանիկ, զուարթ կամ լուրջ կ'ընէ՝ չե՞ս խորհիր թէ ան աւելի քու ծեր կնքամայրիդ միջոցով է որ կու գայ քեզի :»

«Կը կարծեմ թէ այդպէս է :» ըսաւ տղան մեղմաբար և թեւերը երկնցնելով : Անոնք իրար սեղմ գրկու՞մով մը գրկեցին :

Իշխան Յաւակ յանկարծ շատ մտահոգ ըլ-

լալ սկսաւ : «Հիմա որ թագաւոր մըն եմ, ա՛լ ինձմէ պիտի հեռանա՞ք : Եթէ այդպէս է, ես աւելի պիտի նախընտրէի թագաւոր իսկ չըլլալ : Կը խոստանա՞ք որ զիս բնաւ չպիտի լքէք :»

Փոքր ծեր կինը զուարթաբար խնդաց : «Իեղ լքե՞լ, այդ անկարելի է : Բայց կարելի է որ դուն զիս լքես, թէև հաւանական չէ : Մայրդ թագուհի մը ըլլալով իսկ զիս բնաւ չլքեց : Աշխարհիս ամէնէն անուշ թագուհին էր տիկին Յաւանոյց :»

«Ինձի խօսեցէք անոր մասին :» ըսաւ տղեկը խանդագին . «որչա՞ի մեծնամ՝ կը կարծեմ թէ ա՛լ աւելի կընամ հասկնալ . հաճեցէք ինձի պատմել անոր մասին :»

«Հիմա ոչ, փողերու և աղաղակներու ձայնին պատճառով հիմա չպիտի կարենայիր ինձի մտիկ ընել : Բայց երբ Պալատ երթաս, շատոնց դոց պահուած վերնայարկ սենեակի մը մասին հարցուր, սենեակ մը որ Գեղեցիկ-Ղեռներուն կը նայի . այդ սենեակը բանալ տուր և իբրև քու անձնական սենեակդ գործածէ : Որ ատեն որ հոն երթաս՝ զիս միշտ հոն պիտի գտնես . ամէն տեսակ բաներու վրայ պիտի խօսինք քեզի հետ :»

«Ինչպէս նաև մօ՞րս մասին :»

Փոքր ծեր կինը գլուխը շարժեց — և չարունակեց գլուխը շարժել ու խնդալ ինքն իրեն շատ անգամներ, մինչ տղան նորէն ու նորէն կը կրկնէր այն քաղցր բառերը զորոնք բնա՛ստրված կամ հասկցած չէր — «Իմ մայրս — իմ մայրս :»

«Հիմա պէտք եմ երթալ,» ըսաւ փոքր ծեր կինը՝ մինչ փողերը աւելի բարձրաձայն կը հնչէին, և ժողովուրդին աղաղակները կը ցուցնէին թէ անոնք աւելի ուշանալուն պիտի չկարենային համբերել: «Մնաս բարով, մնաս բարով. պատուհանը բաց ու ես դուրս թռչիմ,»

Իշխան Յաւակ զուարթաբար կը կրկնէր այդ երաժշտական յանկերգը—և նոյն ատեն կ'աշխատէր իր կնքամայրը ամուր մը բռնել:

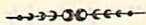
Բայց ի զուր, ի զուր, — որովհետեւ այն վայրկեանին երբ բախիւն մը լսուեցաւ անոր դուռէն՝ արեւը ամպի մը ետին պահուըտեցաւ, ծփուն մասնիկներու պայծառ հոսանքը անհետացաւ, ինչպէս նաև փոքր ծեր կինը անոնց հետ.— և Իշխանը չգիտցաւ թէ ո՛ւր:

Այսպէս Իշխան Յաւակ լքեց իր աշտարակը, ուր այնչափ ցաւալի ու անպատուարեկ կերպով մտած էր իբրև փոքր ու անօգնական մանկիկ մը խուլ-համրին թեւերուն մէջ — լքեց զայն՝ ըլլալու համար Տարաշխարհի մեծ թագաւորը:

Միակ բանը զոր հետը առաւ՝ այնչափ աննշան բան մըն էր որ լորտերէ, ազնուականներէ և զայն իրենց յաղթական փառքերով խրոչեցնող զինուորականներէ ոչ մէկը կրնար նշմարել — հետը առածը շատ փոքր ծրար մըն էր, զոր դրուած գտաւ յատակին վրայ հոն ուր արեւալոյսի ճառագայթները զարկած էին: Ան յանկարծ անոր վրայ ցաակեց ու իր ծոցին մէջ պահեց, ուր ան այնչափ փոքրցաւ որ

կարելի էր զայն կուրծքը պաշտպանելու համար դրուած պատտառ մը, կամ ասուիի կտոր մը և կամ գրպանի թաշկինակ մը կարծել:

Այդ իր թռչող-լողիկն էր:

Գ. Լ. ՈՒԽ Վ.

Իշխան Յաւակ մեծ թագաւոր մը եղա՞ւ. ան թէև փոքրահասակ՝ կըցա՞ւ «իր ժողովուրդին հայրը» ըլլալ, ինչպէս պէտք են ըլլալ բոլոր թագաւորներ: Սնոր Իշխանութիւնը երկար — երկար ու երջանիկ եղա՞ւ. կամ ի՞նչ էին անոր Իշխանութեան գլխաւոր գէպքերը՝ ինչպէս արձանագրուեցան Տարաշխարհի պատմութեան մէջ:

Ե՛հ, եթէ այս բոլոր հարցումներուն պատասխանել պէտք ըլլար՝ ուրիշ գիրք մըն ալ գրել պէտք էր: Եւ ես յոգնած եմ, տղաքս, յոգնած — ինչպէս կ'ըլլան երբեմն չափահասներ, թէև ոչ միշտ խաղով յոգնած:

(Ասկէ զատ ունիմ նաև փոքրիկ անճաւորութիւն մը ինծի սեփական, որ թէև այս գիրքին բերնուց պատմուած պատմութիւնը գիրքի ընել շատ կը սիրէ, բայց անոր գիրի մտիկ ընել շատ կը տրտնջայ, և տունին առնուելուն գէժ շատ կը տրտնջայ, և տունին մէջ ձեռքերը իրարու զարնելով ուրախութեամբ վազած էր՝ երբ մայրը պատմած էր իրեն թէ գիրքը գրեթէ լմնցած է: Բայց այդ նկատելի խնդիր մը չէ հոս:)

Ես կըրցածիս չափ պատմեցի Իշխան Յաւակի պատմութիւնը, բայց Տարաշխարհի պատմութեան ցայժմ տեղեակ չեմ: Եթէ գիտցող մը կայ՝ կին մը կամ էրիկ մարդ մը՝ թերեւս հաճի

ուրիշ զիրք մը զրել այդ մասին : Բայց իմ գործս աւարտած է :

Սակայն այս մասին վստահ եմ թէ Իշխան Յաւակ շատ աղէկ թաղաւոր մը եղաւ : Ոչ ոք կ'ընէ որեւէ բան նուազ աղէկ, մինչև իսկ ամենօրեայ սովորական կեանքին ամէնէն հասարակ պարտականութիւնը, ունենալուն համար գորշազգեսաց փոքր, ծեր կնոջ նման կլնալ քամայր մը որուն անունն է—էն, ձեզ կը թողում զայն գտնել : Ոչ ալ, կարծեմ, որեւէ մէկը նուազ բարի է, իր մնացեալ կեանքին մէջ գործի և հաճոյքի նուազ կարող է իր պատանեկութեան մէջ քիչ մը ապերջանիկ ըլլալուն համար, ինչպէս եղած էր Իշխան Յաւակ :

Չեմ կրնար յանձնառու ըլլալ յայտարարելու համար թէ ան հիմա միշտ երջանիկ էր, — և ո՞վ այնպէս է. կամ թէ ան հոգեր չունէր. ցուցուր ինձի անձ մը որ ազատ ըլլայ հոգերէ : Բայց որեւէ ատեն որ ժողովուրդը զինքը յոգնեցնէր ու անհանդիստ ընէր — ինչպէս կ'ընէին երբեմն կառավարական արարողութիւններով և կուռտուքներ և ուրիշ նման բաներով, ինքզինքնին բարձրացնելու և իրենց զբաղմունքը վար ձգելու ջանքերով — ան կ'ապաստանէր վերնայարի սենեակը որ Գեղեցիկ-Լեռներուն կը նայէր, և իր զլուխը իր կնքամօր ուսին վրայ դնելով կը հանգչէր :

Նոյնպէս ան կ'օղնէր անոր երբեմն պատահող դժուարութիւններէն ապահով դուրս ելլելու համար—որովհետև անոր պէս ծեր ի-

մաստուն կին մը բնաւ չկար : Երբ Տարաշխարհի ժողովուրդը ազնուկ յարուցանէր— ինչպէս կ'ընէին երբեմն, և արդէն ո՞ր ժողովուրդը առանց խճճելու կրնայ ապրիլ — և սկսէին դոչել, «վա՛յ քեզի, երկիր, երբ քու թաղաւորդ տղայ է» կնքամայրը մեղմօրէն կ'ըսէր անոր. «Դուն տղայ մըն ես, ընդունէ իրողութիւնը. խոնարհ և սորվելու յօժար եղիր : Ուրիշներու իմաստութեան կոթնէ մինչև որ դուն ալ իմաստուն ըլլաս» :

Եւ ան այդպէս ալ ըրաւ : Սորվեցաւ խրատ մտիկ ընել, խրատ տալ չփորձած, սորվեցաւ հնազանդիլ, արդարութեամբ հրամայելու դեռ կարող չեղած :

Իր չուրջ հաւաքեց թաղաւորութեան բոլոր բարի և իմաստուն մարդիկը — իր բոլոր գործերը անոնց ներկայացուց և անոնց գաղափարներէն առաջնորդուեցաւ, մինչև որ ինք իրեն յատուկ գաղափարներ ունենալու չափ հասունցաւ :

Այս ըրաւ ան աւելի արագ որչափ կրնար երեւակայել մարդ, ոչ ոք զիտցաւ անոր կլնալ քամօր և թոչող-լօգիկին մասին — երկու գաղտնի շնորհքներ, զորոնք թէև չատեր կուգաղտնի շնորհքներ, զորոնք թէև չատեր կուհեղին բաց զիտցող բնաւ չեղաւ : Չնասկցան նաև թէ ան ինչո՞ւ կը սիրէր այն վերնայարի և իր զլուխը իր կնքամօր ուսին վրայ դնելով կը հանգչէր. միայն կը կարծէին թէ զայդ փոքր սենեակը. միայն կը կարծէին թէ զայդ կը սիրէր որովհետև իր մօր սենեակը եղած էր երբեմն, և անոր պատուհաններէն, ինչպէս հիմա կը վերջիչէին մարդիկ, անոր մայրը ժամերով կը զիտէր Գեղեցիկ-Լեռները :

Ան այդ պատահանէն դուրս կ'ելլէր թուշ-
լով իր թուշող-լօղիկով — ու այդ ոչ յաճախ,
որովհետեւ ան քանի մեծնար՝ կառավարական
գործեր արդեւ չէ կ'ըլլային իրեն իր թուշող-լօ-
ղիկը յաճախակի գործածելու համար, թէև
ատեն ատեն կը գործածէր զայն: Միայն թէ
հիմա անոր այդ պտոյտները այնչափ հաճոյքի
համար չէին, որչափ երկրին բարիքին համար
բան մը տեսնելու կամ քննելու համար: Բայց
ան իր կնքամայրին նուէրը առաջ եղածին չափ
կը գնահատէր: Ան իր բոլոր շուարուններուն
մէջ սփոփանք մըն էր իրեն համար, ինչպէս
նաև յաւելում մը իր բոլոր ուրախութիւննե-
րուն: Ան գրեթէ կը մոռցնէր իր կաղութիւնը
որ անբուժելի էր:

Սակայն և այնպէս այն անդուծ բաները,
որոնք անոր համար կը սպասուէին, բնաւ
տեղի չունեցան: Անոր գծրախտութիւնը շատ
ճանր տեսակէն չէր վերջապէս: Ան շատ քիչ
անյարմարութիւն ունեցաւ՝ մինչև իսկ ինքն
իրեն համար՝ քան ինչ որ կը վախցուէր: Համ-
բաւեալ վիրաբոյժներէ և մեքենագէտներէ
բազկացեալ յանձնախումբ մը անոր համար
հնարեցին դոյզ մը զարմանալի անթացուպեր,
որոնց օգնութիւնով — թէև ան բնաւ չկրցաւ
գիւրաւ ու բարեձև կէրպով — կրնար
քալել բոլորովին ինքն իրեն: Եւ անոր ժողո-
վուրդը այնչափ կը սիրէին զայն որ անոր ան-
թացուպին՝ Պալատին մարմարեայ յատակին
վրայ հանած ձայնը չէին կրնար առանց ու-
րախութեան յուզումի լսել, որովհետեւ գի-
տէին թէ բարիք միայն կը հասնէր երբ ան ի-
րենց մօտենար:

Այսպէս ան թէև բնաւ չքալեց թափօրնե-
րու հետ, թէև փառաւոր մարտաձիւ վրայ
նստած բնաւ աչքէ չանցուց իր բանակները,
ոչ ալ ըրաւ որեւէ մէկը այն բաներէն որոնք
թաղաւորի մը տեսքը այնչափ դնահատելի
կ'ընծայեն, բայց ան կարող եղաւ իր գիրքին
բոլոր պարտականութիւնները կատարել և
շատ մը հաճոյքները վայելել: Երբ ընդու-
նելութիւն կու տար առանց ոտքի վրայ ել-
լելու՝ իր գահին վրայ նստած, կը ջանար ձար-
տարօրէն ծածկել իր խեղանդամութիւնը և ժո-
ղովուրդը կը խննուէին զայն ողջունելու հա-
մար. երբ քաղաքին փողոցներէն կառքով
անցնէր՝ ուր որ երթար ետեւէն աղաղակներ
կը բարձրանային. ամէն գէմք կը պայծառա-
նար՝ մինչ ան կ'անցնէր, և հաւանաբար իր
գէմքը ամէնէն պայծառն էր:

Նախ, որովհետեւ ան իր այս աղէտը իբր
անխուսափելի ընդունելով՝ համբերութեամբ կը
տանէր զայն. երկրորդ, քաջ մարդ մը ըլլա-
լուն համար քաջութեամբ կը համբերէր անոր,
ինքզինքը մոռնալ և իր անձէն դուրս՝ ուրիշ-
ներու մէջ և անոնց համար ապրիլ ջանալով:
Ահա այս պատճառով ուրիշներ գինքը այնչափ
կը սիրէին որ, կարծեմ, իր հպատակներէն
հարիւրաւորներ կարելի էր գտնել որոնք ի-
րենց հէք, կաղ թաղաւորին համար մեռնելու
գրեթէ պատրաստ էին:

Ան թագուհիի մը չարժանացուց գանձնք:
Երբ անոնք ստիպումով կ'աղաչէին անոր այդ

մասին՝ կը պատասխանէր թէ իր ամուսինը իր երկիրն էր և ուրիշ մը չէր ուզեր: Բայց թե՛րևս բուն պատճառը սա էր որ ան որեւէ փոփոխութիւն մը ընելէ կը խուսափէր և թէ բոլոր աշխարհի մէջ պիտի չզտնուէր ամուսին մը որ այնչափ կատարեալ, սիրուն ու քաղցրաբարոյ ըլլար իրեն հանդէպ իր բոլոր տկարութեանց, որչափ իր գեղեցիկ ծեր կնքամայրը:

Անոր միւս քսանըչորս կնքահայրերն ու կնքամայրերը, կամ անոնցմէ անոնք որ դեռ ողջ էին, անոր շուրջը հաւաքուեցան՝ երբ ան դահը ելաւ: Անոնց բոլորին ալ շատ քաղաքավար էր, բայց անոնցմէ ոչ մէկուն տուած անուճը ընդունեց, պահելով այն մէկը որով միշտ ճանչցուած էր ինք, թէև այդ անուճը գրեթէ կորսնցուցած էր իր նշանակութիւնը, որովհետև Յաւակ Թագաւոր ապրող մարդոց ամէնէն երջանիկներէն և զուարթներէն մէկն էր:

Սակայն ան բաւական բաներ բրաւ՝ աննրման շատ մարդոց և շատ թագաւորներու, և այդ ըրածները իր հպատակները զարմացուցին: Նախ դատապարտեալ կնոջ, որ իր դայեակը եղած էր, ներում չնորհեց և հրամայեց որ անկէ ետքը Տարաշխարհի մէջ մահու արտոյտի պէս բան մը չըլլայ: Բոլոր զըլխաւոր սփրազործները ցկեանս բանտարկուելու համար պիտի զրկուէին Անյուսութեան Աշտարակը կամ անոր շուրջի անապատը, ուր անոնք ոչ ոքի վնաս կրնային հասցնել և ժա-

մանակի ընթացքին մէջ կրնային քիչ մը բարիք ալ ընել՝ ինչպէս ըրած էր այդ կինը:

Ան քիչ ետքը ուրիշ զարմանք մըն ալ պատճառեց ազգին: Իր հօրեղբոր ընտանիքը, որ իրենց վախէն ուրիշ երկիր մը փախած էին, ետ կանչել տուաւ և անոնց իրենց հին աստիճանները չնորհեց: Կամաց կամաց իր ամէնէն մեծ հօրեղբոր (որ տարի մը առաջ մեռած էր) ամէնէն մեծ դաւակը ընտրեց և արքայական պալատին մէջ զայն կրթել տուաւ իբրև գահաժառանգ: Այս փոքր իշխանը հանդարտիկ ու նեղութիւն չպատճառող աղէկ մըն էր, այնպէս որ ամէն մարդ կը զարմանար թագաւորին զայն ընտրելուն համար, երբ այնչափ շատ ուրիշներ ալ կային. բայց երբ աղէկը մեծցաւ և գեղեցիկ պատանի մը եղաւ, քաջ ու բարի, անոնք ընդունեցին թէ թագաւորը իրենցմէ աւելի իմաստութեամբ դատեց:

«Կաղ իշխան մըն ալ չէ,» նկատեց օր մը Նորին վեհափառութիւնը, աղէկը գիտելով գորովազին. սրովհետև տղան աղէկ վազող մըն էր, բարձր ցատկող մը, և իր երկրին ամէնէն ճարպիկ զբօսասէրն էր: «Մէկը ինքզինքը ուղածին պէս չկրնար ընել, բայց կրնայ ուրիշին զարգացման քիչ մը օգնել. ու այդ աղէկ բան է:»

Այս՝ իր մեծ լորտերէն և տիկիներէն ոչ մէկուն ըսած էր, բայց եթէ բարի ծեր կնոջ մը — իր առաջին խոնարհ դայեակին — զոր եր-

կար ատեն ու շատ տեղեր փնտռած էր, և վերջապէս գտած էր Գեղեցիկ-Ղեռներու մէջը եղող իր հիւղակին մէջ: Ան տարին անգամ մը զայն այցելութեան համար իրեն բերել կու տար և մեծ յարգանքով վարուեցաւ անոր հետ մինչև որ մեռաւ: Ան հաւասարապէս ազնիւ էր, թէև քիչ մը նուազ գորովագին, իր միւս դայեակին, որ, իրեն շնորհուած ներուժը ընդունելէն ետքը իր բնիկ քաղաքը դնաց և մեծ տիկին մը եղաւ, և յուսամ նոյն ատեն բարի ևս եղաւ: Բայց քանի որ ան հիմա այնչափ մեծ անձնաւորութիւն մըն էր՝ ունեցած որևէ պղտիկ մէկ թերութիւնը չէր երեւար: Այսպէս տարուէ տարի Յաւակ թագաւորի իշխանութիւնը անցաւ երկար ու բարեբաստիկ: Թէ ան երջանիկ էր — «Թագաւորի մը չափ երջանիկ» — այս հարցում մըն է որու մասին ոչ մէկ մարդկային արարած կրնայ որոշում տալ: Բայց կարծեմ ան երջանիկ էր, որովհետև շուրջը գտնուող ամէն մարդ ալ երջանիկ ընելու կարողութիւնը ունէր. և կ'ընէր ալ, նաև անոր համար ևս որ ան իր կնքամայրին սանն էր և կրնար անոր հետ ուղած ատենը առանձնանալ Գեղեցիկ-Ղեռներուն իշխող այն լուս փոքրիկ սենեակին մէջ, լեռներուն՝ որոնք ոչ ոք տեսաւ երբեք կամ տեսնել փափաքեցաւ: Այդ լեռները շատ հեռու էին, և քաղաքը շատ ցած էր: Բայց անոնք բոլոր ժամանակը հոն էին: Բնաւ փոփոխութիւն մը չպատահեցաւ անոնց,

և կարծեմ Յաւակ թագաւոր իր երկար իշխանութեան միջոցին ոեւէ ատեն աւելի պիտի յօժարէր իր թագը կորսնցնել քան Գեղեցիկ-Ղեռներուն տեսարանը:

Ժամանակի ընթացքին մէջ երբ փոքր իշխանը, իր հօրեղբորորդին, մեծցաւ և մարդու մը ինկող ամէն պարտականութիւն կատարելու կարող երկայնահասակ երիտասարդ մը եղաւ, Նորին Վեհափառութիւնը ըրաւ ամէնէն անսովոր գործերէն մէկը որ երբեք ծանօթ ըլլայ իր ժողովուրդէն սիրուած և իշխանութեան մէջ բարեբաստիկ թագաւորի մը մասին: Ան յայտարարեց որ կ'ուզէր իր Գահաժառանգը արքայական ծիրանիով զգեստաւորել — դոնէ ատենուան մը համար — մինչ ինք կ'երթար ընելու երկար ճամբորդութիւն մը զոր ընել շատոնց փափաքած էր:

Ամէն մարդ զարմացաւ, բայց ոչ ոք արդէլք եղաւ անոր: Ո՞վ կրնար հակառակել բարի թագաւորին որ երիտասարդ թագաւոր մը չէր հիմա: Ասիկէ զատ ազգը մեծ հիացում ունէր երիտասարդ Գահաժառանգին վրայ, — և հաւանաբար ծածուկ հաճոյք մը՝ այդ փոփոխութեան մէջ:

Այսպէս օր մը որոշուեցաւ, երբ անոր համակիր բոլոր ժողովուրդը մայրաքաղաքին մէկ ընդարձակ հրապարակին մէջ հաւաքուեցան տեսնելու համար երիտասարդ իշխանին պատկառալից կերպով հաստատումը իր նոր պարտականութիւններուն մէջ և իր նոր ուխտին

յանձնատու ըլլալը : Ան շատ աղուոր երկտա-
սարգ մըն էր երկար և ուղղահասակ իբրև
կաղամախի ծառ մը , գէժքը շատ սիրուն էր ու
ինքը՝ անկեղծ — Թագաւորէն աւելի գեղեցիկ ,
ինչպէս կ'ըսէին ոմանք , մինչ ուրիշներ տարբեր
կը խորհէին : Սակայն երբ նորին վեհափառու-
թիւնը իր աթոռը նստէր՝ ձերմակ մագերը իր
թագին տակէն վար թափած և , հակառակ
ժպտալից դէմքին , քանի մը խորշոմներ գըծ-
ուած իր ձակաին վրայ , անոր գէժքին վրայ
բան մը կար որ իր ժողովուրդը կը ստիպէր
իրենց աղաղակած ատենը իսկ՝ երկիւղախառն
քաղցրութեամբ մը զայն նկատել : Ան իր
նուրբ ու երկար ձեռքը վերցուց և այդ
ընդարձակ բազմութեան վրայ յանկարծ
լուծիւն տիրեց : Յետոյ խօսեցաւ իր սովո-
րական կերպով , առանց խոշոր բառեր դոր-
ծածելու , բայց ըսելիքը ամէնէն պարզ ոճով
մը ըսելով , թէ եւ այնպիսի յատակութեամբ մը
որ անոնց ականջին զարկաւ առտուան մութ-
նուլուսին երգող թռչունին առաջին եր-
գին պէս :

« Իմ ժողովուրդս , » ևս յոգնած եմ , հան-
գիստի պէտք ունիմ : Երկար իշխանութիւն մը
ունենայ և շատ գործ ըրի — գոնէ այնչափ որ-
չափ կարող էի ընել : Կրնայ ըլլալ որ շատեր
ինծմէ աւելի ազէկ կրնային ընել — բայց ոչ
մէկը աւելի բարեացակամութեամբ մը : Հիմա
գործս ուրիշներու կը թողում . յոգնած եմ ,
շատ յոգնած : Հայրենիք կ'երթամ : »

Մրմունջ մը բարձրացաւ — գոհունակութեան
թէ դժգոհութեան՝ զայդ ոչ ոք կրնայ ըսել .
յետոյ մրմունջը նորէն տկարացաւ և բազմու-
թիւնը նորէն մտիկ ըրաւ լուծեամբ :

« Ես ձեր մասին մտահոգ չեմ — ով իմ ժո-
ղովուրդս — զաւակներս , » շարունակեց Թա-
գաւորը . « դուք բարեբաստ էք ու խաղաղ .
ես ձեզ բարի ձեռքերու կը յանձնեմ : Գահա-
ժառանգ Իշխանը ձեզի համար ինծմէ աւելի
աղէկ թագաւոր մը պիտի ըլլայ : »

« Ոչ , ոչ , ոչ , » բարձրացաւ ընդհանուր ա-
ղաղակը — և անոնք որ երբեմն թերութիւն-
ներ գտած էին անոր վրայ՝ միւսներէն՝ աւելի
բարձր կ'աղաղակէին : Բայց այնպէս կ'երևար
թէ ան բնաւ չէր լսեր զանոնք :

« Այո , այո , » ըսաւ ան՝ երբ շփոթութիւնը
քիչ մը դադրեցաւ , և անոր ձայնը աւելի հնչեղ
ու յստակ կը լսուէր . քանի մը շատ ծեր մար-
դիկ , որոնք կը պարծենային թէ անոր ման-
կութիւնը կը ձանչնան , յայտնեցին թէ անոր
դէմքը յանկարծական փոփոխութիւն մը ունե-
ցաւ և այնչափ թարմացաւ ու քաղցրացաւ որ-
չափ թարմ ու քաղցր էր Իշխանիկ Յաւակի
դէմքը : « Այո , պէտք եմ երթալ . ժամ է ինձ
երթալու , ով իմ ժողովուրդս . երբեմն յիշե-
ցէք զիս , որովհետեւ ես ձեզ շատ սիրեցի :
Երկար ձածքայ մը կ'երթամ և չեմ կարծեր
թէ ա'լ պիտի վերադառնամ : »

Ան իր բաձկոնակի գրպանէն փոքր ծրար
մը հանեց — ծրար մը զոր մինչեւ այն ատեն

ոչ ոք տեսած էր: Ան փոքր ու հինումին տեսքով ծրար մըն էր և կապկպուած էր շատ մը հանգոյցներով, որոնք վայրկենապէս իրենք իրենցմէ քակուեցան: Թագաւորը զուարթ դէմքով մը անոր վրայ կէս մը հասկնալի քանի մը բառեր մըմուաց: Եւ յետոյ, այնչափ արագ որ նոյն իսկ Նորին Վեհափառութեան ամէնէն մօտ եղողները չէին կրնար ըսել թէ ի՞նչպէս, Թագաւորը վերացաւ — բարձրացաւ — ճիշդ օդին մէջ սաւառնելով — նստած բանի մը վրայ, որ չէին գիտեր թէ ի՞նչ էր, միայն թէ այդ բանը ապահով և հաճելի կ'երեւար թոչունի թեւերու նման:

Եւ անոր ետեւէն թռաւ թռչուն մը — սիրուն արտօյտիկ մը, ոչ ոք կրնար ըսել թէ ուրկէ՛, որովհետեւ արտօյտները իրենց բոյները սովորաբար քաղաքներու հրապարակներուն սաւայտակներուն վրայ չէ որ կը շինեն: Բայց հոն կար իրական արտօյտ մը որ վերը անոնց գլուխներուն վրայ կ'երգէր բարձր, յստակ ու աւելի զուարթ քանի՛ աներեւութանար կապուտակ երկինքին մէջ:

Հիացած ժողովուրդը իրենց աչքերը հեռուն սեւեռած ու իրենց ախանջները դէպ ի ձայնը դարձուցած կեցան, մինչեւ որ բոլոր տեսարանը աներեւութացաւ իրբև բիծ մը ամպերու մէջ — վարդագոյն ամպերու, որ կը կախուին Գեղեցիկ-Ղեռներու վրայ:

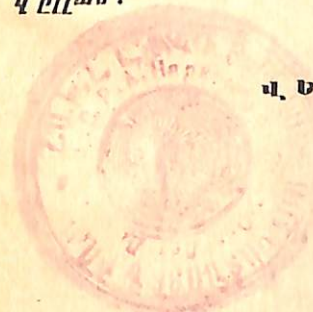
Այն ատեն անոնք հասկցան թէ իրենց սիւսի թագաւորը ա՛լ պիտի չտեսնեն: Թէև ան

շատ սիրուած էր՝ բայց միշտ խորհրդաւոր երեւցած էր անոնց ու այդպէս ալ մնաց: Բայց անոնք տուներնին դարձան և իրենց նոր միապետը ընդունելով՝ իր հօրեղբօր սիրոյն համար հնազանդեցան անոր:

Ալ անկէ ետքը Յաւակի Թագաւոր իր երկրին մէջ ոչ երեւցաւ, ոչ ալ անոր մասին բան մը լսուեցաւ հոն: Բայց անոր ըրած բարիքը հոն տարիներ ու տարիներ տեւեց: Երկար ատեն ժողովուրդը կարօտցաւ զայն և խորապէս ցաւ զգաց անոր համար — գոնէ այնչափ որչափ մէկը կրնայ ցաւիլ մէկու մը համար որ այդպէս երջանիկ ճամբորդութեան մը ելած էր:

Ո՛ւր գնաց, կամ թէ հետը ո՞վ գնաց՝ զայդ ըսել կարելի չէ: Բայց ես ինքս կը հաւատամ թէ անոր կնքամայրը զայն՝ իր թռչող-լօգիկին վրայ տարաւ Գեղեցիկ-Ղեռները: Թէ ան ի՞նչ ըրաւ հոն, կամ հիմա ո՞ւր է, ո՞վ կրնայ ըսել: Ես չեմ կրնար ըսել: Բայց բանի մը մասին կատարելապէս վստահ եմ թէ ան ո՛ւր որ ալ է՝ կատարելապէս երջանիկ է:

Երբ անոր վրայ խորհիմ՝ երջանիկ կ'ըլլամ:

Վ. Ս. Ք.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

« Ազգային գրադարան

NL0169532

